ΓΙΑΝΝΗ ΤΣΕΚΟΥΡΑ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΤΑΞΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

δεδομένα καί ἀναγκαῖα

Νοέμβρης '73

ΓΙΑΝΝΗ ΤΣΕΚΟΥΡΑ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΤΑΞΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΔΡΧ. 70

Γιάννη Τσεκούρα

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΤΑΞΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Δεδομένα καὶ ἀναγκαῖα

Νοέμβρης '73

Κάθε γνήσιο ἀντίτυπο ἔχει τὴ μονογραφὴ τοῦ συγγραφέα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γιὰ Πρόλογο

Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀποτέλεσε θέμα ἰδεολογικοπολιτικοῦ σεμιναρίου σὲ μέλη τοῦ Πανελλήνιου Ἀπελευθερωτικοῦ Κινήματος (ΠΑΚ) στὸ ἐξωτερικὸ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς δικτατορίας στὴν Ἑλλάδα, καὶ σὰν ἕνα ἱστορικό, πλέον, ντοκουμέντο δημοσιεύεται χωρὶς περικοπές.

Εἶναι μιὰ πολὺ συνοπτικὴ καὶ περιεκτικὴ ἐργασία, ποὺ πραγματεύεται τὸ θέμα, κυρίως, ἀπὸ οἰκονομικὴ σκοπιά, καὶ γι' αὐτὸ χρειάζεται προσεχτικὴ καὶ συστηματικὴ μελέτη.

Γιὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητας, δηλ. «πολιτικῆς λειτουργίας» τῆς ἐργασίας, ποὺ δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ «βιώματα» τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, χρησιμοποιεῖται συχνὰ ὁ ὅρος σοσιαλισμὸς σὰν ταυτόσημος μὲ τὴν ἀταξικὴ κοινωνία, σὲ γνώση τοῦ συγγραφέα πὼς τοῦτο δὲν εἶναι ἐπιστημονικὴ ἀκριβολογία.

Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀφιερώνεται στὴ μνήμη τῶν νέων, ποὺ πέθανε στὸ Πολυτεχνεῖο τὸ Νοέμβρη τοῦ 1973· μὲ τὴν ἔννοια πὼς αὐτὴ ἡ ἀνάμνηση θ' ἀποκτήσει τὸ οὐσιαστικό της νόημα, ὅταν αὐτοὶ ποὺ ζοῦνε, κυρίως οἱ νέοι ἄνθρωποι — νέοι στὴν ἡλικία, νέοι στὶς ἰδέες — ποὺ σίγουρα θέλουν νὰ σταματήσουν μιὰ μέρα τέτοιου εἴδους θυσίες, βάλουν μέσα τους βαθιὰ τὰ πανανθρώπινα ἰδανικὰ τῆς ἐλευθερίας, ἰσότητας καὶ ἀδελφοσύνης — τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο τοῦ σοσιαλισμοῦ — καί, ὑποκαθιστώντας τὸ συγκινησιακὸ καὶ αὐθόρμητο στοιχεῖο αὐτῆς τῆς ἀνάμνησης μὲ τὸ ἐνσυνείδητο, ὀργανωθοῦν καὶ συντροφικὰ χωρὶς ν' ἀλληλοϋποβλέπονται, παλαίψουν γι' αὐτὰ μὲ ἀπόλυτη συνέπεια, ἐπιμονή, ὑπομονή, σύστημα καὶ ὑψηλὴ εὐθύνη, χωρὶς νὰ ξεχάσουν οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή, ὅσο κι ἂν μεγαλώσουν, ὅπου κι

ἂν βρεθοῦν, τὸν «ἐπαναστατικό τους ρομαντισμὸ καὶ δυναμισμό», αὐτὰ τὰ ἴδια τους τὰ νειᾶτα.

Οἱ νέοι ποὺ εἶναι ἡ πιὸ εὐαίσθητη κεραία ὅλων τῶν νέων μηνυμάτων τῶν καιρῶν καὶ τῆς ζωῆς, αὐτοὶ ποὺ εἶναι ἐνάντια σὲ κάθε ἀδικία, ἔχουν στὸ χέρι τους τὴ μὴ ἀνανέωση καὶ μὴ διατήρηση στὴ ζωὴ τοῦ συστήματος ποὺ γεννᾶ αὐτὴ τὴν ἀδικία, ἀρκεῖ μονάχα, ἀποβάλοντας κάθε δουλικότητα, νὰ δουλέψουν μὲ συνέπεια, σύστημα κι εὐθύνη, ἀρκεῖ νὰ μὴν ἀφήσουν τοὺς ἑαυτούς τους ν' ἀφομοιωθοῦν ἀπὸ τὸ σύστημα, ἀρκεῖ νὰ μὴ προδώσουν ποτὲ τὰ νεανικά τους ἰδανικά, ὅσο κι ἂν διαρκέσει ἡ ζωή τους, ὅσο δύσκολη κι ἂν εἶναι αὐτή.

Νέος θὰ πεῖ ν' ἀλλάξεις τὸν κόσμο.

0.0. Σκοπός μας

... εἶναι ἡ ἐξάλειψη κάθε ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς ἐκμετάλλευσης καὶ καταπίεσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἡ δημιουργία τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας, τῆς ὁποίας τὰ μέλη, ἀπαλλαγμένα ἀπὸ κάθε ἀλλοτρίωση, θὰ μποροῦν νὰ ζοῦνε ἐλεύθερα, ἴσα καὶ ἀδελφικά.

Στὴν ἀνάλυσή μας τούτη, ἡ ὁποία στηρίζεται κατὰ ἕνα μεγάλο μέρος σὲ μιὰ διάλεξη τοῦ Γιουγκοσλάβου οἰκονομολόγου B. Horvat πάνω στὴν πολιτικὴ οἰκονομία τοῦ σοσιαλισμοῦ, καθὼς καὶ σὲ μιὰ μικρὴ μελέτη μας, ποὺ δημοσιεύτηκε παλιότερα στὴν ἐφημερίδα «ΑΓΩΝΑΣ», θὰ προσπαθήσουμε νὰ παρουσιάσουμε τὸ κοινωνικὸ ἐκεῖνο σύστημα, ποὺ μπορεῖ νὰ δημιουργήσει τὶς προϋποθέσεις ποὺ εἶναι ἀναγκαῖες καὶ ἱκανὲς γιὰ τὴν ἐπιδίωξη καὶ ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ ποὺ θέσαμε στὴν ἀρχή.

1.0. Ἡ σύγχρονη παγκόσμια σκηνὴ (σὲ γενικὲς γραμμὲς)

Στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 20οῦ αἰώνα, δύο γιγάντιοι συνασπισμοὶ χωρῶν ἀγωνίζονται γιὰ τὴν παγκόσμια κυριαρχία. Οἱ δύο συνασπισμοὶ ταυτίζονται μὲ δύο κοινωνικοοικονομικὰ συστήματα: τὸν καπιταλισμὸ καὶ τὸν «σοσιαλισμὸ» (ἢ «κομμουνισμό»). Ὁ καπιταλισμὸς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν «ἐλεύθερη οἰκονομία» καὶ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία κι ὁ σοσιαλισμὸς ἀπὸ τὸν συγκεντρωτικὸ προγραμματισμὸ καὶ τὴν κρατικὴ ἰδιοκτησία.

Οἱ συζητήσεις τῶν πολλῶν στρέφονται γύρω ἀπὸ τὴ δυνατότητα—καὶ ἀναγκαιότητα—τῆς εἰρηνικῆς συνύπαρξης τῶν δύο συστημάτων κι ἀκόμα στὸ κατὰ πόσο συγκλίνουν οἱ δρόμοι ποὺ ἀκολουθοῦν τὰ δύο αὐτὰ συστήματα.

Γιὰ τὶς ὑπόλοιπες χῶρες τοῦ κόσμου, τὶς (οἰκονομικὰ) λιγότερο ἀναπτυγμένες, ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, μεταξὺ τῶν ἴδιων πάντα πολλῶν, ὅτι σ᾽ αὐτὲς ἀπομένει μόνο νὰ διαλέξουν μεταξὺ τοῦ καπιταλισμοῦ, ποὺ προσανατολίζεται στὴν «ἐλεύθερη οἰκονομία», καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὅπου αὐτὴ ἐλέγχεται ἀπὸ τὸ κράτος.

Αὐτὴ εἶναι ἡ δημοφιλὴς ἄποψη τῆς σύγχρονης παγκόσμιας σκηνῆς. Εἶναι τόσο δημοφιλὴς ὥστε ἀκόμα πολλοὶ ἐπιστήμονες τὴ δέχονται ἀνεπιφύλακτα. Αὐτοὶ φαίνεται νὰ διαφωνοῦν μόνο στὶς προφητικὲς ἀπαντήσεις τους στὸ ἐρώτημα: ποιὸς θὰ εἶναι τελικὰ ὁ νικητὴς σ᾽ αὐτὸν τὸν ἀγώνα.

Εἶναι αὐτὴ ἡ ἄποψη σωστή; Εἶναι ἡ ἐκλογὴ πραγματικὰ τόσο ἁπλὴ καὶ τόσο περιορισμένη;

Θὰ προσπαθήσουμε νὰ δώσουμε ἀπάντηση σ᾽ αὐτὴ τὴν ἐρώτηση ἐξετάζοντας πρῶτα τὸν καπιταλισμό, στὴν κλασική του μορφὴ κι ὄχι στὶς εἰδικὲς μορφές του - φασισμός, ναζισμὸς κ.λ.π. Σὰν κλασικὴ μορφὴ θεωροῦμε τὴν κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία δυτικοῦ τύπου. Στὴ συνέχεια θὰ ἐξετάσουμε τὸ «σοσιαλισμὸ ἀνατολικοῦ τύπου».

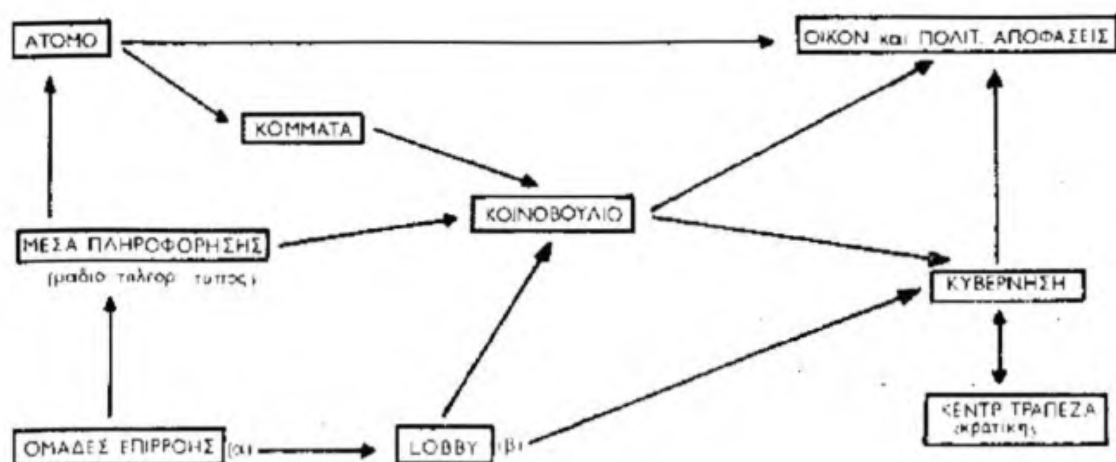
2.0. Ὁ καπιταλισμὸς ἢ ἡ κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία δυτικοῦ τύπου

Τὸ σχῆμα I, τὸ ὁποῖο δείχνει τὴν κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία δυτικοῦ τύπου γενικὰ κι ὄχι μιᾶς συγκεκριμένης χώρας, παρουσιάζει κατὰ κύριο λόγο τὸ τυπικὸ καὶ πολὺ λίγο τὴν οὐσία τῆς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας. Θὰ λέγαμε ὅτι, παρουσιάζοντας τὸν κοινωνικοπολιτικὸ πλουραλισμό, σκεπάζεται ὡς ἕνα σημεῖο ἡ οὐσία ἡ ὁποία βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὴν ἐρώτηση: ποιὰ εἶναι ἡ πραγματικὰ κυρίαρχη τάξη στὴν κοινωνία, ποιοὶ ἔχουν τὴν δύναμη στὰ χέρια τους;

Ἐπειδὴ ἡ κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, εἶναι κυρίως μιὰ τυπικὴ δημοκρατία, θεωροῦμε ὀρθὸ ν᾽ ἀρχί-

σουμε μ' αὐτοὺς τοὺς τύπους, ποὺ καθημερινὰ ἀκοῦμε καὶ βλέπουμε. Στὴ συνέχεια, μέσα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τύπους νὰ περάσουμε στὴν πραγματικότητα ποῦ ζοῦμε.

ΣΧΗΜΑ 1. Ἡ κοινοβουλευτική δημοκρατία δυτικοῦ τύπου

α) Ὁμάδες πίεσης (pressure groups): σύνδεσμοι βιομηχάνων, μεγάλοι χρηματοδότες, ἐργατικὰ συνδικάτα, ἐπίσης καὶ ὁ στρατὸς μὲ τὶς ὑπηρεσίες πληροφοριῶν κι ὡς ἕνα σημεῖο ἡ ἐκκλησία, καθὼς κι ὁ «ξένος παράγοντας» — στρατιωτικὸς καὶ οἰκονομικοπολιτικός.

β) Συνήθως ἄνθρωποι τῶν ὁμάδων πίεσης ποὺ «κινοῦνται στοὺς διαδρόμους τῆς βουλῆς» (παρασκήνια), ὑποστηρίζοντας τὰ συμφέροντα αὐτῶν τῶν ὁμάδων.

(σσ. Μὲ λίγη φαντασία εἶναι δυνατὸ ν' αὐξηθοῦν ὁ ἀριθμὸς καὶ οἱ κατευθύνσεις τῶν βελῶν!).

—Διαβάζοντας τὸ σχῆμα βλέπουμε ὅτι τὸ ἄτομο μπορεῖ νὰ ἐπιδρᾶ στὰ πολιτικὰ κόμματα μὲ τὴν ψῆφο του, ἀλλὰ καὶ κατ' εὐθεῖαν στὴ λήψη ἀποφάσεων οἰκονομικοπολιτικοῦ χαρακτήρα μὲ δημοψηφίσματα (πρβ. διάφορες δυτικὲς χῶρες, κυρίως Ἑλβετία).

—Στὰ ἄτομα ὅμως ἐξασκοῦν ἐπιρροὴ τὰ μέσα πληροφόρησης. Ὁ βαθμὸς κι ἀκόμα ἡ κατεύθυνση τῆς ἐπιρροῆς αὐτῆς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο μόρφωσης τῶν ἀτόμων - δεκτῶν.

— Τὰ πολιτικὰ κόμματα ἐπιδροῦν στὸ κοινοβούλιο καθότι αὐτὰ τὸ συνιστοῦν, ἐπηρεάζονται ὅμως κι αὐτὰ ἀπὸ τὰ μέσα πληροφόρησης τόσο ἄμεσα (π.χ. ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ περιεχομένου μιᾶς ἐφημερίδας), ὅσο καὶ ἔμμεσα, ἐπειδὴ φοβοῦνται τυχὸν ἀρνητικὴ ἐπίδραση τῶν μέσων πληροφόρησης στοὺς ὀπαδοὺς - ψηφοφόρους τους.

— Τὸ κοινοβούλιο, τὸ ὁποῖο ἐπίσης δέχεται τὴν ἐπίδραση τῶν

μέσων πληροφόρησης καὶ τῶν lobbies, «ἐλέγχει» τὴν κυβέρνηση καὶ λαβαίνει ἀπευθείας ἀποφάσεις.

— Ἡ κυβέρνηση, ἡ ὁποία ἐκτελεῖ τὶς ἀποφάσεις ποὺ παίρνει τὸ κοινοβούλιο, λαβαίνει ἴσως τὶς περισσότερες ἀποφάσεις πολιτικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ χαρακτήρα, «ἐλέγχει» καὶ δέχεται τὴν ἐπίδραση

—Τῆς κεντρικῆς τράπεζας, κι ἀκόμα ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὰ lobbies, τὰ ὁποῖα μὲ τὴ σειρά τους ἐλέγχονται (τοποθετοῦνται) ἀπὸ

—Τὶς ὁμάδες πίεσης (κυρίως τὸ σύνδεσμο βιομηχάνων) : οἱ ὁμάδες πίεσης ἀποτελοῦν ἴσως τὸν σημαντικότερο παράγοντα στὴ διαμόρφωση τῶν ἀποφάσεων, ποὺ λαβαίνονται στὴν κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία, καθότι αὐτὲς ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ ἐλέγχουν ἄμεσα καὶ/ἢ ἔμμεσα τὰ μέσα πληροφόρησης, τὰ πολιτικὰ κόμματα καὶ νὰ τοποθετοῦν τὰ lobbies, μὲ τὰ ὁποῖα ἐξασκοῦν τὴν πίεσή τους καὶ στὸ κοινοβούλιο καὶ στὴν κυβέρνηση.

Ἀπὸ τὶς ὁμάδες ποὺ ἐξασκοῦν πίεση, ἐκείνη,

—Τῶν γεωργῶν ἔχει σχετικὰ μικρὴ δύναμη, γιατὶ οἱ γεωργοὶ εἶναι δύσκολο νὰ μονοπωλήσουν τὴν προσφορὰ τῶν προϊόντων τους, καθότι σὰν παραγωγοί, σὲ σύγκριση μὲ τοὺς βιομήχανους, εἶναι μικροὶ καὶ πολλοὶ (ἀνάλογα μὲ τὸ στάδιο οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης τῆς κάθε χώρας). Ὅπου ὑπάρχουν πιὸ πολλοί, ἐκεῖ εἶναι καὶ ἡ ὀργάνωση πιὸ δύσκολη καὶ ὁ βαθμὸς ὀργανωτικότητας σχετικὰ μικρός. Ἐπιπλέον, ὁ λεγόμενος νόμος τοῦ Engel (ὅσο ἀνεβαίνει τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο μιᾶς εἰσοδηματικῆς τάξης —τῶν ἀπασχολουμένων στὴ βιομηχανία καὶ τὶς ὑπηρεσίες—τόσο μειώνεται ἡ σχετικὴ ἀγορὰ προϊόντων τοῦ πρωτογενῆ οἰκονομικοῦ τομέα: γεωργία, κτηνοτροφία, ἁλιεία· ἡ εἰσοδηματικὴ ἐλαστικότητα τῶν προϊόντων τοῦ πρωτογενῆ τομέα εἶναι μικρότερη ἀπὸ τὴ μονάδα) φέρνει τοὺς γεωργοὺς σὲ μειονεκτικὴ θέση.

— Τὰ ἐργατικὰ συνδικάτα μποροῦν, ἀνάλογα μὲ τὸ ἐπίπεδο συνειδητότητας, τὸν ἀριθμὸ τῶν μελῶν τους, τὸ βαθμὸ ὀργανωτικότητας καὶ τοὺς οἰκονομικοὺς πόρους τους, νὰ ἐπηρεάσουν τὴν κοινὴ γνώμη μέσω τοῦ τύπου τους, στέλνοντας ἀπευθείας ἀντιπροσώπους τους στὰ πολιτικὰ κόμματα καὶ στὸ κοινοβούλιο, ἀπεργώντας κι ἀκόμα μὲ τὴν ἀπαίτηση τοῦ δικαιώματος τῆς «συναπόφασης» στὰ πράγματα τῶν ἐπιχειρήσεων.

—Ὁ πολιτικὸς ρόλος τῆς ἐκκλησίας ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τὸ

πνευματικὸ καὶ μορφωτικὸ ἐπίπεδο τῶν πιστῶν της.

— Ὁ στρατός, οἱ ὑπηρεσίες πληροφοριῶν καὶ ὁ πολυειδὴς ξένος παράγοντας (ἐπι-) δροῦν στὰ πολιτικοοικονομικὰ (καὶ στρατιωτικὰ) πράγματα μιᾶς χώρας ἄλλοτε ἀπὸ «θέσεως ἰσχύος» (προσκήνιο) καὶ ἄλλοτε μὲ μηχανορραφίες καὶ δολοπλοκίες (παρασκήνιο).

— Τέλος, ἡ ἐπιρροὴ τῶν ἑνώσεων τῶν βιομηχάνων μὲ τὴν τοποθέτηση τῶν lobbies τους καὶ μὲ τοὺς πολιτικοὺς καὶ οἰκονομικοὺς συμβούλους τους, συνίσταται στὸ νὰ «πείθουν» τὴν κυβέρνηση κυρίως, ὅτι τὰ δικά τους συμφέροντα εἶναι καὶ (τὰ) συμφέροντα ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας. Αὐτοὶ χρηματοδοτοῦν πολιτικὰ κόμματα, καθότι χρήματα διαθέτουν ἀρκετά, συχνὰ ἐξαγοράζουν τοὺς λεγόμενους «ἀντιπροσώπους τοῦ Λαοῦ», διαθέτουν τεράστια μέσα πληροφόρησης, ἀλλὰ καὶ ἐπιχορηγοῦν πλούσια ἐφημερίδες—καὶ μέσω τῶν διαφημίσεων— ποὺ ἐργάζονται μὲ ἔλλειμμα (ἐξαγορά), ἔχουν τοὺς ἀνθρώπους τους στὴν κυβέρνηση, στὸ κοινοβούλιο καὶ σ' ὁλόκληρο τὸν κρατικὸ μηχανισμό, συμπεριλαμβανομένων τῶν σωμάτων ἀσφαλείας καὶ τοῦ στρατοῦ, ἰδιαίτερα στὶς θέσεις κλειδιά.

Ἡ παραπάνω ἀνάλυση δείχνει, ὅπως ἤδη εἴπαμε, καὶ σχηματικὰ τὴ λειτουργία τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας. Ὅμως δὲν ἀρκεῖ γιὰ μιὰ βαθύτερη κατανόηση τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος μὲ τὶς τάξεις του καὶ τὸ ρόλο τους στὴν κοινωνία.

Γι' αὐτό, κάνοντας μιὰ σύντομη ἱστορικὴ ἀναδρομή, θὰ προσπαθήσουμε μὲ τὴν ἀνάλυσή μας νὰ βοηθήσουμε στὴν καλύτερη κατανόηση τῆς ἐξέλιξης καὶ πραγματικῆς λειτουργίας τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ γενικότερα ἑνὸς κοινωνικοῦ συστήματος.

Ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅμως, θέλουμε να τονίσουμε ὅτι κινούμενοι μέσα σὲ μιὰ κοινωνικὴ ἐπιστήμη — σὰν τέτοια ἀντιλαμβανόμαστε ἐμεῖς τὴν οἰκονομικὴ ἐπιστήμη — ὅπου φυσικοὶ νόμοι δὲν ἰσχύουν, ἡ ἀνάλυσή μας καὶ τὰ συμπεράσματά μας δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν χρόνο, τόπο καὶ οἰκονομικό, πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ βαθμὸ ἀνάπτυξης τῶν διαφόρων κοινωνιῶν τῶν ἀνθρώπων. Θὰ θεωρούσαμε σὰ μιὰ θετικὴ προσφορά, ἂν ἡ μικρή μας αὐτὴ ἐργασία, κατάφερνε νὰ προβληματίσει καὶ παρακινήσει σὲ δημιουργικὴ συζήτηση καὶ ἄτομα, τὰ ὁποῖα γιὰ διαφόρους λόγους δὲ θέλουν ἢ δὲν τολμοῦν νὰ θέσουν σὲ ἀμφισβήτηση (ἢ σὲ συζήτηση) καθιερωμένους (ἀντιδιαλεκτικοὺς) τρόπους (κατηγορίες) σκέψης.

Ὁ Marx ἔχει δείξει ὅτι ἡ ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἀποτελεῖ τὸ δυναμικὸ στοιχεῖο τῆς ἐξέλιξης τὴν κοινωνίας. Ὅταν οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις, μὲ τὴν ἐξέλιξή τους, ξεπεράσουν τὸ παλιὸ σύστημα — κοινωνικὲς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ποὺ συμμετέχουν στὴν παραγωγικὴ διαδικασία — τότε ἡ σύγκρουση πρέπει νὰ λυθεῖ μὲ μετασχηματισμὸ τοῦ παλιοῦ συστήματος σ᾿ ἕνα καινούργιο προσαρμοσμένο κοινωνικὸ σύστημα. Στὶς πρωτοπόρες χῶρες ἡ σύγκρουση αὐτὴ λύθηκε κατὰ μεγάλο ποσοστὸ μὲ μιὰ ἐπανάσταση, ἡ ὁποία ἄλλαξε τὴ διάρθρωση τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας.

Ἡ ἱστορία μᾶς λέει ὅτι οἱ κοινωνικὲς ἐπαναστάσεις συνήθως ξεσποῦν ὅταν ἡ καταπίεση τῶν ἐκμεταλλευομένων τάξεων φτάσει σ᾿ ἕνα πολὺ μεγάλο βαθμὸ καὶ ὅταν ἡ ἐναλλακτικὴ λύση φαίνεται πραγματοποιήσιμη. Σ᾿ αὐτὴ τὴ στιγμὴ ἡ σύγκρουση, ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τὴν ἀνεπάρκεια, τὴν ἀκαταλληλότητα τῶν ἀπαρχαιομένων παραγωγικῶν σχέσεων, φτάνει στὸ ἀποκορύφωμα καὶ πρέπει νὰ λυθεῖ.

Βέβαια, σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν ἐπιτρέπεται οἱ παραγωγικὲς σχέσεις νὰ θεωροῦνται σὰν κάτι τὸ μηχανικό. Τὸ κεντρικὸ στοιχεῖο κάθε κοινωνικῆς ἐξέλιξης εἶναι ὁ ἄνθρωπος.

Ἐφόσον, τώρα, ἡ πλήρης κατανόηση τῆς ἐναλλακτικῆς λύσης εἶναι τόσο σπουδαία, μπορεῖ ἡ σοβαρὴ ἐργασία στὴν κοινωνικὴ θεωρία, συνοδευόμενη ἀπὸ πολιτικὲς δραστηριότητες, νὰ ἐπιταχύνει τὶς κοινωνικὲς μεταβολές. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἀνυπόφορες συνθῆκες ζωῆς γιὰ τὶς «μάζες» μέσα σὲ μιὰ κοινωνία, ἀποτελοῦν τὴ σπουδαιότερη αἰτία ἐπαναστάσεων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἔνταση μεταξὺ τῆς τωρινῆς πραγματικότητας καὶ τοῦ δυνατοῦ γενέσθαι, μεταξὺ τοῦ τί εἶναι τώρα καὶ τοῦ τί μπορεῖ νὰ γίνει, ὁδηγεῖ σ᾿ ἐπανάσταση. Αὐτὴν ὅμως, τὴν «δυνάμει» ἐναλλακτικὴ λύση, πρέπει νὰ τὴν πιστέψουν οἱ «μάζες». Γιατὶ ἀντικειμενικὴ ἀθλιότητα μόνο δὲν ἀρκεῖ πάντα γιὰ νὰ γίνει ἡ ἐπανάσταση. Συχνὰ δημιουργεῖ αὐτὴ μιὰν ἀπογοήτευση ἤ, ἀκόμα χειρότερα, ὁδηγεῖ σ᾿ ἕναν ἀτομικὸ προσωπικὸ ἀγώνα ἐπιβίωσης! Ἡ συνεχὴς σύγκρουση μεταξὺ προσδοκιῶν καὶ πραγματικοτήτων, παραστάσεων καὶ δυνατοτήτων ὁδηγεῖ συχνά, κυρίως σὲ νέους ἀνθρώπους, σὲ μιὰ ἀπολυτοποίηση τῶν ἀπογοητεύσεων!

Ἡ κυρίαρχη τάξη στὶς πιὸ πολλὲς χῶρες εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ πιὸ ἰσχυρή, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι διατεθειμένη νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ

τὴν ἰσχύ της εἰρηνικά. Γι' αὐτὸ κάθε προσπάθεια ἐγκαθίδρυσης ἑνὸς νέου συστήματος, ἀπὸ μέρους μιᾶς ἄλλης τάξης, «ἀναγκάζει» τὴν κυρίαρχη τάξη, στὴ θέλησή της νὰ διατηρήσει τὸ παλιό της σύστημα, νὰ χρησιμοποιήσει συνήθως ἀπάνθρωπη βία, κάτι ποὺ συχνὰ ὁδηγεῖ σὲ αἱματηροὺς ἐμφύλιους πολέμους.

Ἡ ἐγκαθίδρυση ἑνὸς νέου κοινωνικοῦ συστήματος μέσω μιᾶς ἐπανάστασης δὲ σημαίνει κατ' ἀνάγκη, ὅτι ἡ νέα ἄρχουσα τάξη εἶναι ἡ ἴδια μ' αὐτή, ποὺ οὐσιαστικὰ ἔφερε σὲ πέρας τὴν ἐπανάσταση.

Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1789 ἔγινε ἀπὸ ἕνα μεῖγμα ἀπὸ Sans - Culottes καὶ ἀστοὺς προλετάριους, ἀπὸ βιοτέχνες καὶ καταστηματάρχες, ἀπὸ ριζοσπαστικοὺς διανοούμενους καὶ προοδευτικοὺς ἀριστοκράτες. Ἐλάχιστοι ἦσαν οἱ βιομήχανοι καὶ οἱ ἔμποροι ποὺ πῆραν μέρος σ' αὐτήν.

Ἡ Γιαπωνέζικη ἐπανάσταση τοῦ 1868 — ποὺ χαρακτηριστικὰ ὀνομάζεται «ἀποκατάσταση τῆς δυναστείας Meiji» — κατευθύνθηκε ἀπὸ μερικοὺς ἀριστοκράτες.

Ἡ Μεξικανικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1910 - 17 ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς πρωτοβουλίας ὁρισμένων προοδευτικῶν κτηματιῶν καὶ γεωργῶν, ποὺ εἶχαν ξεσηκωθεῖ.

Καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς ἐπαναστάσεις ἦσαν ἀστικές, καθότι ἡ κάθε μιὰ ἐγκαθίδρυσε στὴ χώρα της «ἀστικοὺς κοινωνικοὺς θεσμούς».

Ὅμως καὶ ἡ Ρωσικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1917, ἡ ὁποία ἰδεολογικὰ καὶ ὀργανωτικὰ προετοιμάστηκε ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴ ἰντελλιγκέντσια καὶ ἔγινε ἀπὸ τοὺς ἐργάτες καὶ ἀγρότες, ἔχει μιὰ ὁμοιότητα μὲ τὶς τρεῖς ἀστικὲς ἐπαναστάσεις. Ἡ τάξη τῶν ἐργατῶν καὶ ἀγροτῶν δὲν ἔγινε ἡ π ρ α γ μ α τ ι κ ὰ κυρίαρχη τάξη στὴ νέα κοινωνία!

Ἡ πιὸ γνωστὴ καὶ ἡ πιὸ σπουδαία ἀστικὴ ἐπανάσταση εἶναι, ἀναμφίβολα, ἡ Γαλλική. Ἡ ἐπανάσταση αὐτὴ δὲν ἤθελε μόνο νὰ φέρει στὴν κοινωνία ὁρισμένες «καλυτερεύσεις», σὲ σύγκριση μὲ τὸ φεουδαρχικὸ σύστημα, ἀλλὰ ἤθελε νὰ πετύχει τὴ χειραφέτηση τῆς ἀνθρώπινης φυλῆς.

Ὁ ἀγώνας ἔγινε κάτω ἀπὸ τὸ τρίπτυχο: ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α, ἰ σ ό τ η τ α, ἀ δ ε λ φ ο σ ύ ν η. Πιστευόταν ὅτι γιὰ νὰ ἐπιτευχθοῦν οἱ στόχοι, ποὺ εἶχαν τεθεῖ, ἀρκοῦσε μόνο νὰ παραμεριστοῦν τὰ φεουδαρχικὰ ἐμπόδια. Ἔτσι θὰ γινόταν δυνατὴ ἡ ἐλεύθερη πρωτο-

βουλία τῶν ἀτόμων καὶ ἡ ἰσότητα ἀπέναντι στὸ νόμο. Τὴ διαφύλαξη αὐτῶν τῶν ἀγαθῶν θ' ἀναλάβαινε μιὰ ἀντιπροσωπευτικὴ κυβέρνηση. Πιστεύονταν ὅτι, σὰν ἀποτέλεσμα τῆς ἐλευθερίας, θὰ ἐπακολουθοῦσε, σὰν κάτι τὸ φυσικό, ἡ ἰσότητα καὶ ἡ ἀδελφοσύνη! Εἶναι φανερὸ ὅτι οἱ στόχοι τῆς Γαλλικῆς ἀστικῆς ἐπανάστασης ἦσαν ἀρνητικὰ δρισμένοι — «ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α ἀ π ό», ὄχι «ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α γ ι ά», κι αὐτοὶ ποὺ ἔλαβαν μέρος σ' αὐτὴν δὲν τὸ εἶχαν συναισθανθεῖ, καὶ κάτι τέτοιο δὲν ἦταν εὔκολο γι' αὐτούς, γιατὶ ὁ ἄνθρωπος συνήθως πρῶτα προσπαθεῖ ν' ἀ π ε λ ε υ θ ε ρ ω θ ε ῖ ἀπὸ τὰ ὁποιαδήποτε δεσμά του καὶ κατόπιν σκέφτεται γ ι ὰ τ ὴ χ ρ ή σ η τ ῆ ς ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α ς τ ο υ.

Ὑποσυνείδητα πιστευόταν ὅτι ἕνας τυπικὰ ἐλεύθερος ἄνθρωπος θὰ μπορεῖ νὰ κάνει πλήρη χρήση τῆς ἐλευθερίας του γιὰ τὸ καλό του. Ἕνας τέτοιος ἀρνητικὰ ὁρισμένος φιλελευθερισμὸς — ὁ ὁποῖος ἔγινε τὸ συνώνυμο τοῦ ἀστικοῦ φιλελευθερισμοῦ — ἀπέχοντας κατὰ πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ δημιουργήσει αὐτόματα ἰσότητα καὶ ἀδελφοσύνη, ἔτεινε στὴν καταστροφή τους! Ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία ἦταν, ἀναμφισβήτητα, ἕνα τεράστιο βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς σὲ σύγκριση μὲ τὸ φεουδαρχισμό. Ὅμως, ἀκόμα, χρήση — καὶ κατάχρησή της — γινόταν ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν καθένα. Ἡ ἐξέλιξη γινότανε μὲ ἀργὸ ρυθμό. Μόνο στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰώνα γενικεύτηκε τὸ δικαίωμα ψήφου σ' ἐλάχιστες ἀπὸ τὶς πιὸ ἀναπτυγμένες χῶρες. Οἱ γυναῖκες ἀπόχτησαν αὐτὸ τὸ δικαίωμα μόλις στὸν αἰώνα μας.

Ἡ ἀστικὴ δημοκρατία σημαίνει πλέον ὅτι ἡ πολιτικὴ ζωὴ δεσπόζεται ἀπὸ πολιτικὰ κόμματα — ποὺ ἐκφράζουν συμφέροντα τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων καὶ στρωμάτων — καὶ τὰ πολιτικὰ κόμματα ἀπὸ κομματικὲς γραφειοκρατεῖες καὶ τοὺς ἀρχηγούς τους. Ὁ «τακτικὸς» πολίτης ἔχει τὸ πλεονέκτημα νὰ ἐκλέγει, κάθε 4 ἢ 5 χρόνια, τοὺς πιὸ λίγο ἀνεπιθύμητους πολιτικοὺς ἡγέτες, οἱ ὁποῖοι, οὐσιαστικά, ἔχουν προεκλεγεῖ γι' αὐτὸν ἀπὸ τὰ κυρίαρχα κοινωνικὰ στρώματα μέσω τῶν κομματικῶν ὀργανισμῶν.

Ἡ ἰσότητα ἐνώπιον τοῦ νόμου ἦταν, ἐπίσης, ἕνα μεγάλο ἐπίτευγμα σὲ σύγκριση μὲ τὴν αὐθαίρετη ἀπονομὴ δικαιοσύνης στὴ φεουδαρχικὴ ἐποχή. Ὅμως καὶ τώρα ἡ μεταχείριση τοῦ φτωχοῦ καὶ τοῦ πλούσιου μπροστὰ στὸ δικαστήριο δὲν ἦταν ἴση.

Μιὰ ειδικὴ περίπτωση νομικῆς ἰσότητας εἶναι ἡ μεταξὺ τῶν ἐργοδοτῶν καὶ ἐργατῶν «ἰσότητα στὴν ἀγορά», πράγμα ποὺ σημαίνει πλήρη ἀνισότητα!

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 19ου αἰώνα, ἡ συσσώρευση πλούτου, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, συνοδευόταν ἀπὸ τὴ «συσσώρευση» ἀθλιότητας, ἀπὸ τὴν ἄλλη. Δεκατέσσερεις καὶ πλέον ὧρες καθημερινῆς ἐργασίας, ἐργασία παιδιῶν, ἀρρώστειες, ὑψηλὴ θνησιμότητα, ἀνεργία, γκέττος, παράνομες ὀργανώσεις ἐργατῶν, ὅλ' αὐτὰ ἦσαν ἡ προλεταριακὴ πλευρὰ τῆς καπιταλιστικῆς ἐκβιομηχάνισης.

Μολονότι σήμερα τὰ συμπτώματα αὐτὰ τῆς πρώτης συσσώρευσης τοῦ κεφαλαίου στὶς ἀναπτυγμένες χῶρες ἔχουν σχετικὰ ξεπεραστεῖ, ἐμφανίζονται στὶς ὑποανάπτυκτες καπιταλιστικὲς χῶρες.

Ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὲς τὶς πλέον ἀναπτυγμένες χῶρες ἡ κατανομὴ τοῦ εἰσοδήματος εἶναι πάρα πολὺ ἄνιση, κ' ἡ κατανομὴ τῆς περιουσίας ἀκόμα χειρότερη. Ὁ γνωστὸς ἄγγλος ἀστὸς οἰκονομολόγος J. E. Meade[1] σημειώνει ὅτι τὸ 1960 στὸ Ἡνωμένο Βασίλειο 5% τοῦ πληθυσμοῦ κατεῖχαν 75% τοῦ ἰδιωτικοῦ πλούτου (personal wealth) καὶ ἔπαιρναν 92% ἀπ' ὅλο τὸ εἰσόδημα τῆς ἰδιωτικῆς κινητῆς περιουσίας (personal property income).

Ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἡ ἰσότητα, ἔχασε ἡ ἐλευθερία πολὺ ἀπὸ τὸ νόημά της, ἐνῶ ἡ ἀδελφοσύνη εἶναι ἀνύπαρκτη. Στὸν ἀστικὸ κόσμο γίνεται ἀκόμα (!) ἀρκετὸς λόγος γιὰ τὴν ἐλευθερία — «ἐλεύθερος κόσμος» — λιγότερο γιὰ τὴν ἰσότητα καὶ σχεδὸν καθόλου γιὰ τὴν ἀδελφοσύνη.

Ἀκόμα καὶ γιὰ ἄτομα, ποὺ ἔχουν ἀπολογητικὲς τάσεις, εἶναι ὁ θετικὸς συσχετισμὸς τῆς ἀδελφοσύνης μὲ τὸν καπιταλιστικὸ οἰκονομικὸ ἀνταγωνισμὸ κάτι τὸ παράλογο. Τὸ μόνο «μέρος», στὸ ὁποῖο μποροῦμε ἀκόμα νὰ βροῦμε καὶ τὰ τρία ἰδανικὰ τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασης διατηρημένα — ἡ ζωὴ εἶναι γεμάτη εἰρωνία — εἶναι τὸ γαλλικὸ νόμισμα!

Εἶναι γνωστὸ ὅτι στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη ὁδηγεῖ σὲ συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου, τῆς ἐργασίας καὶ τῆς δύναμης. Φαίνεται, ὅμως, πὼς εἶναι λιγότερο γνωστό, ὅτι ὁ καπιταλισμὸς ὁδηγεῖ σὲ μιὰ σχεδὸν ὁλοκληριωτικὴ καταστροφὴ τῆς ἀτομικῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας, σὲ μιὰ μαζικὴ ἀπαλλοτρίωση τῶν ἰ-

διωτικῶν παραγωγῶν, δηλαδὴ στὸ ἐντελῶς ἀντίθετο ἀπ' ὅ,τι θέλει νὰ ὑποστηρίζει, ὅπως δείχνει ὁ ἑπόμενος πίνακας:[2]

Πίνακας I. Διάρθρωση τῶν «ἀπασχολουμένων» στὴν Ἀγγλία καὶ Οὐαλλία (σὲ %).

	Τέλη 17ου αἰώνα	1921
Ἐργοδότες	14	4
Ἐργάτες	34	90
Ἀνεξάρτητοι	52	6
Σύνολο	100	100

Στὶς ἀρχὲς τῆς καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης στὴν Ἀγγλία καὶ Οὐαλλία ἡ πλειοψηφία τοῦ ἀποσχολούμενου πληθυσμοῦ ἦταν ἀνεξάρτητοι παραγωγοί. Στὸ τέλος τῆς φιλελεύθερης καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης, 90% τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ ὄφειλαν νὰ πουλήσουν, τὴν ἐργατική τους δύναμη στοὺς ἰδιωτικοὺς καὶ κρατικοὺς ἐργοδότες.

Τὸ ἐλεύθερο παιχνίδι τῶν «δυνάμεων τῆς ἀγορᾶς» σ' ἕναν ἀνταγωνιστικὸ καπιταλισμό, ὁδηγεῖ σὲ μιὰ βαθμιαία συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς στὰ χέρια ὅλο καὶ μικρότερου ἀριθμοῦ ἐπιχειρήσεων, τῶν ὁποίων τὸ μέγεθος αὐξάνεται ἀντίστοιχα. Ἡ παραγωγὴ λίγων γιγάντιων πολυεθνικῶν ἐπιχειρήσεων εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ ἀκαθάριστο ἐθνικὸ προϊὸν τῶν περισσότερων χωρῶν τοῦ κόσμου.[3]

Μιὰ ἀπὸ τὶς αἰτίες τῆς ὑψηλῆς αὐτῆς ἀποδοτικότητας τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων εἶναι ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος: νέα μηχανήματα, νέα προϊόντα, νέες μέθοδοι παραγωγῆς καὶ ὀργάνωσης καὶ ἡ μαζικὴ παραγωγή: γιατὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς μετὰ ἀπὸ ἕνα ὁρισμένο σημεῖο ὁδηγεῖ στὴ μείωση τῶν ἐξόδων της.

Ἡ ἄλλη σπουδαιότερη αἰτία σχετίζεται μὲ τὴν ἀγορά: μιὰ μεγάλη ἐπιχείρηση ἐλέγχει ἕνα σημαντικὸ ποσοστὸ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἀγορᾶς καὶ γι' αὐτὸ μπορεῖ νὰ «προγραμματίζει»· μιὰ τέτοια ἐπιχείρηση εἶναι οἰκονομικὰ ἰσχυρή, πράγμα ποὺ σημαίνει, σὲ μιὰ ἐλεύθερη οἰκονομία, ὅτι μπορεῖ νὰ κατευθύνει τὴ χρηματοδοτικὴ (πιστωτικὴ) πολιτικὴ τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ κρατικοῦ

τραπεζιτικοῦ συστήματος· μπορεῖ νὰ ἐξασκεῖ πίεση στοὺς πιὸ ἀδύνατους συνεταίρους καὶ γενικὰ νὰ ὑπαγορεύει τοὺς ὅρους ἀγορᾶς καὶ πώλησης πρὸς τὸ συμφέρον της· εἶναι σὲ θέση νὰ ἐπιζεῖ ἀπὸ περιοδικὲς κρίσεις, ἐνῶ μικρότερες ἐπιχειρήσεις ἐξαφανίζονται, χωρὶς κὰν νὰ ἔχουν ὑπεισέλθει στὴν κατηγορία τῶν λεγόμενων «ὁριακῶν ἐπιχειρήσεων».

Ἔτσι ὁ ἀνταγωνιστικὸς καπιταλισμὸς ἔχει σταθερὲς μονοπωλιακὲς τάσεις. «Σᾶς πιάνει τρόμος γιατὶ θέλουμε νὰ καταργήσουμε τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία. Μὰ στὴ σημερινή σας κοινωνία ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἔχει καταργηθεῖ γιὰ τὰ 9/10 τῶν μελῶν της. Καὶ ὑπάρχει, ἴσα - ἴσα, γιατὶ δὲν ὑπάρχει γιὰ τὰ 9/10. Μᾶς κατηγορᾶτε λοιπὸν γιατὶ θέλουμε νὰ καταργήσουμε μιὰ ἰδιοκτησία, ποὺ προϋποθέτει σὰν ἀπαραίτητο ὅρο τὴν ἔλλειψη τῆς ἰδιοκτησίας γιὰ τὴν τεράστια πλειοψηφία τῆς κοινωνίας. Μὲ μιὰ λέξη, μᾶς κατηγορᾶτε γιατὶ θέλουμε νὰ καταργήσουμε τὴ δικιά σας ἰδιοκτησία. Ναί, αὐτὸ τὸ θέλουμε».[4]

Ἀντιμετωπίζοντας τὴν οἰκονομικὴ δύναμη τῶν ἐργοδοτῶν, οἱ ἐργάτες ἄρχισαν νὰ ὀργανώνονται σὲ συνδικάτα. Γιὰ νὰ εἶναι ἀποτελεσματικὰ τὰ συνδικάτα ἔπρεπε νὰ γίνουν μεγάλες ὀργανώσεις. Μεγαλώνοντας, ἔγιναν ἐθνικὲς ὀργανώσεις — σήμερα τείνουν νὰ γίνουν «πολυεθνικὲς» — κι' ἔτσι ἔφτασαν στὸ στάδιο, ποὺ τὸ μονοπώλιο τῆς «ἐργατικῆς δύναμης» ἀντιμετωπίζει τὸ ἰσχυρότερο μονοπώλιο τοῦ κεφαλαίου.

Μιὰ παρόμοια διαδικασία ἔλαβε χώρα στὴν πολιτική. Ἕνα βλέμμα πρὸς τὴ «μητέρα τοῦ κοινοβουλίου» - τὴν Ἀγγλία, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴ «μεγάλη δημοκρατία» - τὶς ΗΠΑ, πρότυπο τοῦ «ἐλεύθερου κόσμου», μᾶς ἀποκαλύπτει πολλά.

Γιὰ νὰ ἔχουμε σταθερὴ κυβέρνηση, μειώθηκε ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτικῶν κομμάτων, μέχρις ὅτου ἡ πολιτικὴ ζωὴ κυριαρχεῖται ἀπὸ δύο μεγάλα κόμματα. Ὑπάρχει ἀκόμα ἡ τάση, ὅπως τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο κόμματα συνδεθεῖ μὲ μιὰ ἀπὸ τὶς μονοπωλιακὲς ὁμάδες, ἀντιπροσωπεύοντας τὰ συμφέροντά της. Ἔτσι, ἔχουμε ἕνα «συντηρητικὸ κόμμα», ποὺ ὑποστηρίζει τὰ συμφέροντα τοῦ ἰδιωτικοῦ κεφαλαίου κι' ἕνα «ἐργατικὸ κόμμα», ποὺ ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὰ συνδικάτα.

Τέσσερεις γίγαντες κυριαρχοῦν πάνω στὴν κοινωνικὴ σκηνὴ τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ: τὸ ὀργανωμένο κεφάλαιο, ἡ ὀργανωμένη ἐργατικὴ δύναμη καὶ δύο μεγάλα πολιτικὰ κόμματα. Ὅπου καὶ ἐφόσον τὰ πολιτικὰ κόμματα ταυτίζονται μὲ τ' ἀνταγωνιστικὰ κοινωνικὰ συμφέροντα, τότε τὸ ὀλιγοπώλιο γίνεται δυοπώλιο, γιὰ τοὺς «κανόνες λειτουργίας» τοῦ ὁποίου ἔχουν γραφτεῖ πολλά.

Τὸ «κεφάλαιο» καὶ ἡ «ἐργασία» ἀγωνίζονται γιὰ μιὰ μεγαλύτερη «μερίδα στὸ ἐθνικὸ Cake» καὶ γιὰ μεγαλύτερο ἔλεγχο τῆς κοινωνίας. Ἡ ἄμεση ἔκβαση αὐτοῦ τοῦ ἀγώνα δὲν εἶναι ἀναγκαστικὰ γνωστή. Ἕνα ἀσυνήθιστο γεγονός, π.χ. μιὰ σοβαρὴ οἰκονομικὴ κρίση, μπορεῖ ἀπότομα ν' αὐξήσει τὴ δυνατότητα τῆς κατάργησης τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἢ νὰ διαταράξει σοβαρὰ τὴν παλιὰ ἰσορροπία δυνάμεων πρὸς ὄφελος τῶν ἐργατῶν.

Σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση, οἱ καπιταλιστὲς μπορεῖ νὰ καταφύγουν στὸ φασισμό, ὅπως κάνανε μεταξὺ τῶν δύο πολέμων στὴν Εὐρώπη — ἀργότερα κι ἀλλοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ κυρίαρχη τάξη μπορεῖ ν' ἀρνεῖται ἐπίμονα τὴ διευθέτηση πολιτικῶν ζητημάτων μὲ πολιτικὰ μέσα καὶ ν' ἀπαγορεύει π.χ. τὰ ἐργατικὰ κόμματα. Στὴ περίπτωση αὐτὴ ἡ ἐργατικὴ τάξη μπορεῖ νὰ καταφύγει σὲ μιὰ βίαιη σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση.

Τέλος, διάφορες χῶρες μπορεῖ νὰ διατηρήσουν τὴν ἐπισφαλῆ ἰσορροπία μεταξὺ δύο ἀνταγωνιστικῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, κινούμενες σιγὰ καὶ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ τῆς βαθμιαίας ἐθνικοποίησης τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τύπου (πρῶτα ἴσως ἐθνικοποίηση τῶν ξένων ἐπιχειρήσεων, μετὰ τῶν «ἀσύμφορων χάρη σὲ μιὰ πλήρη ἀνασυγκρότηση», κατόπιν τῶν «βιομηχανιῶν ποὺ εἶναι ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὸ ἔθνος», ὕστερα τῶν «ἀνοργάνωτων βιομηχανιῶν χάρη στὸ συντονισμό», μετὰ τῶν «μονοπωλιακῶν ἐπιχειρήσεων, γιατὶ τὸ ἰδιωτικὸ μονοπώλιο δὲ μπορεῖ νὰ γίνει ἀνεκτό», κλπ., ὡσότου κι ὁ τελευταῖος δυνατὸς ὑποψήφιος γιὰ ἐθνικοποίηση ἔχει διαλεχτεῖ) καὶ τῆς αὔξησης τοῦ κρατικοῦ ἐλέγχου.

Κάθε νέα «ἐργατικὴ» κυβέρνηση ἀρκεῖ νὰ κάνει ἕνα ἀκόμα βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἐπέκτασης τῆς δημόσιας ἰδιοκτησίας κι ὁ ἰδιωτικὸς καπιταλισμὸς θ' ἀντικατασταθεῖ βαθμιαῖα ἀπὸ ἕνα

εἶδος «κρατικοῦ καπιταλισμοῦ» ἢ «κρατικοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ».*

---

* Τὴν καθιέρωση τοῦ ὅρου «κρατικὸς μονοπωλιακὸς καπιταλισμός», ποὺ ἀφορᾶ σὲ καπιταλιστικὰ κράτη καὶ ποὺ ὀφείλεται στὸ πλάτεμα καὶ βάθεμα τῆς πολύμορφης προστασίας καὶ στήριξης (αὔξηση τῶν τρόπων καὶ μέσων προστασίας καὶ στήριξης ≃ ποσοτικὴ ἀλλαγή), ποὺ παρέχει τὸ ἀστικὸ κράτος σὰν ὑποστηρικτὴς καὶ ἐκφραστὴς τῆς κυρίαρχης τάξης στὸ ἰδιωτικὸ μονοπωλιακὸ κεφάλαιο—μονοπώλια («planification indicative», γενικὴ οἰκονομικὴ πολιτικὴ καὶ ὄχι μόνο ἀντικυκλική, πιστωτικὴ πολιτική, δημοσιονομικὴ πολιτική, πολιτικὴ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, πολιτικὴ ἐπενδύσεων, κρατικοποιήσεις τῶν ἀσύμφορων γιὰ τὸν ἰδιώτη ἐπιχειρηματία ἐπιχειρήσεων, κρατικὴ συμμετοχὴ σὲ ἰδιωτικὲς ἐπιχειρήσεις μὲ μεγάλο κίνδυνο (risk) κλπ.), ἐμεῖς θὰ θέλαμε νὰ τὴν ἐξαρτήσουμε καὶ ἀπὸ τὸ ὕψος συμμετοχῆς τοῦ κράτους μὲ τὰ μονοπώλιά του (ἰδιοκτησία μεταβιβάζεται ἀπὸ τὸν ἰδιώτη στὸ κράτος ≃ ποιοτικὴ ἀλλαγή), — ὄχι τόσο αὐτὰ τῶν ἔργων ἢ ὑπηρεσιῶν κοινῆς ὠφελείας, τὰ ὁποῖα, κατὰ κανόνα, δὲν ἀποβλέπουν σὲ κέρδη καὶ ἑπομένως δὲν διακρίνονται γιὰ τὴ συσσωρευτικὴ δυναμική τους — στὴ σύνθεση τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος.

Κι ἀκόμα, ὅταν τὸ ὕψος αὐτὸ τῆς συμμετοχῆς τοῦ κράτους στὴ σύνθεση τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος εἶναι μιὰ σταθερὴ ἐξελικτικὴ οἰκονομικὴ πολιτική του καὶ ὄχι ἕνα συγκυριακὸ φαινόμενο, δηλαδὴ μιὰ αὔξηση τοῦ ἐλέγχου τοῦ κράτους πάνω σὲ οἰκονομικὲς μονάδες μέχρις ὅτου περάσει ἡ κρίση τοῦ ἰδιωτικοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ (πρβ. Ἀγγλία: ὅταν ὑπάρχει οἰκονομικὴ κρίση, τὸ συντηρητικὸ κόμμα χάνει συνήθως στὶς ἐκλογές. Τὸ ἐργατικὸ κόμμα, ποὺ κερδίζει, προβαίνει σὲ μερικὲς κρατικοποιήσεις π.χ. τῆς χαλυβουργίας, τῶν ναυπηγείων κλπ. Μόλις ξεπεραστεῖ ἡ κρίση καὶ ἔρθει στὰ πράγματα τὸ συντηρητικὸ κόμμα, ξαναϊδιωτικοποιεῖ τὶς ἐπιχειρήσεις ποὺ εἶχε κρατικοποιήσει τὸ ἐργατικὸ κόμμα). Πάντως μποροῦμε μὲ σιγουριὰ νὰ ποῦμε, πὼς ὅσο μεγαλώνουν οἱ ἀντιθέσεις στὸν (ἰδιωτικὸ) μονοπωλιακὸ καπιταλισμό, τόσο αὐξάνει καὶ ἡ τάση πρὸς τὸν κρατικὸ μονοπωλιακὸ καπιταλισμό».

3.0. Ὁ κρατισμὸς (étatism)

Ἡ ἀνθρώπινη ἀθλιότητα, ποὺ προξένησε ἡ πρώτη καπιταλιστικὴ συσσώρευση, δὲ μποροῦσε παρὰ νὰ δημιουργήσει ἰσχυρὴ ἀντίδραση. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ δημιουργία τῶν πρώτων σοσιαλιστικῶν κινημάτων στὸ 19ο αἰώνα. Ζώντας κάτω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα μιᾶς ἀβάσταχτης ἐκμετάλλευσης, ὁ λαὸς ἄρχισε νὰ χάνει τὴν ἐμπιστοσύνη του στὰ ἰδανικὰ τῶν ἀστικῶν ἐπαναστάσεων. Ἡ κοινωνία πρέπει νὰ ἔχει πάρει κάπου τὸ στραβὸ δρόμο! Ἔτσι ἄρχισαν οἱ ἄνθρωποι νὰ γίνονται κριτικοὶ ἀπέναντι στὴν ἀστικὴ κοινωνία. Καὶ σὰν αὐθόρμητες ἀντιδράσεις, σὲ κάτι ποὺ ἕνας ἀντιπαθεῖ, ἡ κριτικὴ ἦταν μιὰ ἀφελὴς ἄρνηση κάθε ἀστικοῦ θεσμοῦ καὶ ἀξίας. Ὅ,τι ὑπῆρχε ἦταν λαθεμένο καὶ ἔπρεπε ν' ἀντικατασταθεῖ μὲ κάτι τὸ ἀντίθετο. Ἡ ἀστικὴ κοινωνία ἐθεωρεῖτο ὄχι μόνο σὰν τέτοια, ἀλλὰ σὰν ἀποτέλεσμα τῆς μέχρι τώρα ἐξέλιξης τῆς ἀνθρώπινης φυλῆς. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀπαιτοῦσε μία πλήρη ἀνάλυση τῆς κοινωνίας μὲ σκοπὸ τὴν ἐξακρίβωση τῆς «ταυτότητάς» της καὶ τὸ σαφὴ διαχωρισμὸ μεταξὺ τῶν πλέον βασικῶν κανόνων τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς καὶ τῶν φαινομένων ἐκείνων, ποὺ χαρακτήριζαν τὴν ἀστικὴ φάση ἐξέλιξης.

Ὅμως ὁ συλλογισμὸς καὶ ἡ ἐπιχειρηματολογία ἦσαν σὲ γενικὲς γραμμὲς οἱ ἑξῆς:

Ἡ καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευση βασίζεται στὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία. Ἑπομένως ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία πρέπει νὰ καταργηθεῖ καὶ ν' ἀντικατασταθεῖ μὲ τὴ δημόσια. Κάνοντας τοὺς συλλογισμοὺς ἀσυνείδητα σὲ ἀστικὲς νομικὲς κατηγορίες — ἕνας ἰδιοκτήτης εἶναι ἕνα φυσικὸ ἢ ἕνα νομικὸ πρόσωπο — σοσιαλιστὲς ἰδεολόγοι δραματίστηκαν τὴ δημόσια ἰδιοκτησία σὰν μιὰ κρατικὴ ἰδιοκτησία. Ἔτσι συνέβη τὸ ποσοστὸ τοῦ παραγωγικοῦ κεφαλαίου, ποὺ ἀνήκει στὸ κράτος νὰ θεωρεῖται σὰν ὁ πιὸ κατάλληλος δείκτης τῆς ἐξέλιξης τοῦ σοσιαλισμοῦ σὲ μιὰ ὁρισμένη χώρα.

Ἡ ἀγορὰ τοῦ ἐλεύθερου ἐμπορίου (laissez - faire) παράγει περιοδικὲς οἰκονομικὲς κρίσεις, ἀνεργία, μὴ ἄριστη κατανομὴ καὶ ἀξιοποίηση τῶν οἰκονομικῶν πόρων καὶ συντελεστῶν καθὼς καὶ ἀλλοτρίωση τῶν ἀνθρώπων. Ἑπομένως ἡ «ἀγορὰ» πρέπει νὰ καταργηθεῖ

καὶ ν' ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴ διοικητικὴ κατανομὴ καὶ ἀξιοποίηση τῶν οἰκονομικῶν πόρων καὶ συντελεστῶν.

Ἡ «ἀγορὰ» ἐδῶ ταυτιζόταν μὲ τὴν πλήρως «ἐλεύθερη οἰκονομία» (laissez - faire) καὶ γι' αὐτὸ βρισκόταν — σὰν κάτι τὸ ἀσυμβίβαστο — σὲ τέλεια ἀντίθεση πρὸς τὸν προγραμματισμό.

Ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία βασιζόμενη στὸν ἀστικὸ φιλελευθερισμὸ προξενοῦσε τὴν ἐκμετάλλευση τῶν φτωχῶν ἀπὸ τοὺς πλούσιους. Ἑπομένως ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία εἶναι ἀντισοσιαλιστικὴ καὶ πρέπει ν' ἀντικατασταθεῖ μὲ τὸν συγκεντρωτικὸ προγραμματισμό, ποὺ ἐλέγχονταν ἀπὸ τὴν κυβέρνηση.

Σὲ μιὰ οἰκονομία χωρὶς «ἀγορὰ» δὲν μποροῦσε νὰ ὑπάρχει θέση γιὰ τὸ χρῆμα. Γι' αὐτὸ ἔγιναν ἀρκετὲς προσπάθειες ν' ἀπομακρυνθεῖ τὸ χρῆμα, νὰ εἰσαχθοῦν «ἠθικὰ κίνητρα» κλπ. Ὁ τόκος θεωρήθηκε σὰν εἰσόδημα μὴ προερχόμενο ἀπὸ τὴν ἐργασία. Ἑπομένως πρέπει νὰ καταργηθεῖ.

Ὁ κατάλογος τέτοιων ἀρνήσεων (ἡ θέση μας θὰ φανεῖ παρακάτω), στὴν ἀνάλυσή μας θὰ μποροῦσε νὰ ἐπεκταθεῖ.

Εἶναι ἀρκετὸ νὰ προσθέσουμε ἀκόμα μιά, ἡ ὁποία εἶχε τραγικὲς συνέπειες καὶ ἡ ὁποία ἀναπτύχθηκε πλήρως μετὰ τὴν Ὀχτωβριανὴ ἐπανάσταση. Σχετίζεται μὲ τὴν πολιτικὴ δημοκρατία. Ἡ δημοκρατία, σὰν μιὰ ἀστικὴ ἐπινόηση, πρέπει νὰ εἶναι κακὴ καὶ συνεπῶς ὀφείλει ν' ἀντικατασταθεῖ. Μὲ τί; Μὲ τὴ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου», σὰν μιὰ μορφὴ σοσιαλιστικῆς δημοκρατίας. Αὐτοῦ τοῦ κάπως διφορούμενου ὅρου τοῦ Marx ἔγινε κατάχρηση — μόνο μερικῶς ἐνσυνείδητα — γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ ἴσως ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους μυστικισμοὺς τοῦ αἰώνα μας.

Μὲ τὸν ὅρο αὐτὸ ἀρχικῶς ἐννοεῖτο (ἀπὸ τὸν Marx) μιὰ κοινωνικὴ κατηγορία, ποὺ ἔδειχνε τὸν ταξικὸ χαρακτήρα τοῦ πολιτικοῦ συστήματος καὶ ἀντιπαράθετε τὴν κυριαρχία τοῦ προλεταριάτου, πρὸς τὴν κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξης (δικτατορίας τῆς ἀστικῆς τάξης). Κι αὐτή, ὅπως κάθε ἄρχουσα τάξη, ἀντιπροσώπευε μιὰ μικρὴ μερίδα τοῦ πληθυσμοῦ. Πρὶν μιλήσουμε γιὰ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» σὲ μιὰ συγκεκριμένη κοινωνία, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐξετάσουμε ποιὲς τάξεις ὑπάρχουν, ποιὰ εἶναι τὰ προβλήματά τους καὶ ποιὰ ἡ ποιοτικὴ (καὶ ποσοτικὴ) τους δύναμη.

3.1. Οἱ κοινωνικὲς τάξεις

Σύμφωνα μὲ τὴ μαρξιστικὴ θεωρία, ἡ ὁποία γράφτηκε πρὶν ἕνα αἰώνα, καὶ ἀναφερόταν στὸν ἀνταγωνιστικὸ καὶ προοπτικὰ στὸν ὁλοκληρωμένο καπιταλιστικὸ τύπο (τρόπο) παραγωγῆς, οἱ καταρχὴν ἀντιμέτωπες βασικὲς τάξεις σὲ μιὰ καπιταλιστικὴ κοινωνία εἶναι δύο: ἡ τάξη τῶν καπιταλιστῶν, αὐτῶν δηλ. ποὺ κατέχουν τὰ μέσα παραγωγῆς κι ἀγοράζουν ἢ νοικιάζουν τὴν ἐργατικὴ δύναμη ἄλλων, καὶ ἡ τάξη τῶν ἐργατῶν (μισθωτῶν), δηλ. αὐτῶν ποὺ δὲν κατέχουν μέσα παραγωγῆς καὶ δὲν ἀγοράζουν ἢ νοικιάζουν τὴν ἐργατικὴ δύναμη ἄλλων, ἀλλὰ πουλᾶνε τὴ δική τους (προλετάριοι). Παράλληλα πρὸς αὐτὲς τὶς δύο κύριες τάξεις, ἢ μεταξὺ αὐτῶν, ὑπάρχουν ὅμως κι ἄλλες «τάξεις» ἢ κοινωνικὰ στρώματα, ποὺ δὲ μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν ὁπωσδήποτε στὴ μιὰ ἢ στὴν ἄλλη βασικὴ κοινωνικὴ τάξη.[5]

Ἔτσι ἔχουμε μικροὺς ἀνεξάρτητους παραγωγοὺς (βιοτέχνες - χειροτέχνες, μικροὺς καταστηματάρχες καὶ πολλοὺς ἄλλους, ποὺ πουλᾶνε διάφορες ὑπηρεσίες, ὅπως ὁ ἰδιοκτήτης ἑνὸς πρατηρίου βενζίνας), μετὰ μιὰ σχετικὰ μεγάλη ὁμάδα ἀνθρώπων, ὅπως κυβερνητικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ γραφειοκράτες, ἐλεύθεροι ἐπαγγελματίες, καθηγητές, δημοσιογράφοι, διαφημιστές, κλπ., ὕστερα ἔχουμε τοὺς «ὑποβιβασμένους»: πλανόδιους, λούστρους, ἐφημεριδοπῶλες, λαχειοπῶλες, παῖκτες, «ἀλῆτες», ἑταῖρες, κλπ. καί, τέλος, τοὺς γαιοκτήμονες $\simeq$ ἀγρότες.

Ἡ συνέπεια καὶ ἡ ἀνάγκη ἀπαιτοῦν νὰ παίρνουμε ὑπόψη στὸ συγκεκριμένο χρόνο τὴν πραγματικότητα τῆς κάθε συγκεκριμένης κοινωνίας, ὥστε στὴν προσπάθειά μας νὰ προσδιορίσουμε τοὺς κοινωνικοὺς φορεῖς τοῦ σοσιαλιστικοῦ μετασχηματισμοῦ, οὔτε τὴ βάση τοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κινήματος νὰ περιορίσουμε, ἀναγνωρίζοντες, λόγω δογματισμοῦ, μ ό ν ο τὴν ἐργατικὴ τάξη σὰν τὸν ἀ π ο κ λ ε ι σ τ ι κ ὸ κοινωνικὸ φορέα ἀλλαγῆς, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ σοσιαλιστικό μας πρόγραμμα νὰ ἐκθέσουμε σὲ κίνδυνο ἀγκαλιάζοντες ἀδιάκριτα ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα («τάξεις»), ποὺ σὲ ἀντικειμενικὰ ἱστορικὰ πλαίσια ἔχουν συμφέρον νὰ συμμετάσχουν στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὸ σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμό, ποὺ ὅμως ἡ παρουσία τοῦ ὑποκειμενικοῦ παράγοντα, δηλ. τοῦ συστήματος ἀξιῶν (ἢ «ἰδεολο-

γίας») αὐτῶν τῶν «τάξεων» ἢ στρωμάτων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ βαθμὸ συνειδητοποίησης τῆς θέσης τους μέσα στὴ κοινωνικὴ δομή.

Κι ἀρχίζοντας μὲ τὴν ἐ ρ γ α τ ι κ ὴ τ ά ξ η, τὸ προλεταριάτο, τὸ ὁποῖο ὁ Marx εἶδε σὰν τὴν πρωτοπορία καὶ τὸν οὐσιαστικὸ φορέα τοῦ σοσιαλιστικοῦ μετασχηματισμοῦ, τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης, ὀφείλουμε, παραμένοντες πιστοὶ στὴν ἴδια τὴν μεθοδολογία τοῦ Marx, νὰ λάβουμε ὑπόψη μας τὴν ἐμπειρία ἀπὸ ἀγῶνες καὶ γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴ ἀλλαγὴ καὶ γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἐξουσίας ἀπὸ δυνάμεις ποὺ προσβεύουν τὸ σοσιαλισμὸ σὲ πολλὲς χῶρες τοῦ κόσμου. Γιατὶ δὲ μπορεῖ νὰ παραβλέψει κανεὶς πώς, μὲ λίγες ἐξαιρέσεις, ἡ ἐργατικὴ τάξη στὶς προχωρημένες καπιταλιστικὲς χῶρες, στὶς μητροπόλεις τοῦ καπιταλισμοῦ, δὲν ἔπαιξε τὸ ρόλο ποὺ εἶχε προβλεφθεῖ γι' αὐτήν, εἴτε στοὺς ἀγῶνες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς κάθε καπιταλιστικῆς χώρας, εἴτε στὰ πλαίσια τῆς διεθνοῦς ἀλληλεγγύης.

Τρεῖς ἐξελίξεις ποὺ ἀποτελοῦν ὄψεις ἢ συμπτώματα τῆς μονοπωλιακῆς φάσης τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ ποὺ δὲ μποροῦσαν νὰ προβλεφθοῦν στὰ πλαίσια τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ καπιταλισμοῦ, ποὺ ἦταν καὶ τὸ ἀντικείμενο μελέτης τοῦ Marx, εἶναι ἴσως οἱ κυριότερες αἰτίες τῆς παραπάνω τάσης καὶ τῆς στάσης τῆς ἐργατικῆς τάξης στὶς προχωρημένες καπιταλιστικὲς χῶρες:

α) Ἡ πρώτη ἐξέλιξη ἀφορᾶ στὴ δομὴ τῆς σύγχρονης καπιταλιστικῆς ἐπιχείρησης, δηλ. σ' αὐτὲς τὶς ἴδιες τὶς σχέσεις παραγωγῆς. Ὅταν ὁ Marx ἔγραφε γιὰ τὸ προλεταριάτο, μποροῦσε πραγματικὰ νὰ μιλάει γιὰ μιὰ λίγο - πολὺ ἀδιαφοροποίητη «μάζα» ἐργατῶν. Ἕναν αἰώνα ἀργότερα βρίσκει κανεὶς στὴ σύγχρονη βιομηχανικὴ ἐπιχείρηση μιὰ πολύπλοκη τεχνοδομή, δηλ. μιὰ ἱεράρχηση τῆς ἐργασίας, στὰ πλαίσια τῆς ὁποίας τὸ ποσοστὸ τῶν ἐργαζομένων ποὺ δὲν ἀσχολεῖται μὲ χειρωνακτικὴ ἐργασία ἀλλὰ μὲ τὴν προσφορὰ λίγο-πολὺ προχωρημένων τεχνικῶν ὑπηρεσιῶν νὰ ἔχει αὐξηθεῖ οὐσιαστικά. Μ' αὐτὴ τὴν ἱεράρχηση τῆς ἐργασίας σχετίζεται καὶ μιὰ ἱεράρχηση τῶν ἀμοιβῶν ποὺ προωθεῖ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς συντηρητικῆς μικροαστικῆς ἰδεολογίας.

β) Ἡ δεύτερη ἐξέλιξη ἀφορᾶ στὸν ἀποπροσανατολισμὸ τῆς ἐργατικῆς τάξης σὰν ἀποτέλεσμα τοῦ ρεφορμιστικοῦ (ὁριακὲς ἀλλαγὲς ≃ «καλυτερεύσεις» μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ὑπάρχοντος κοινωνικοῦ συστήματος) συνδικαλιστικοῦ κινήματος, ποὺ ἀναπτύχθηκε στὶς κα-

πιταλιστικὲς χῶρες μὲ τὴ συμπαράσταση κ υ ρ ί ω ς τῆς 2ας Διεθνοῦς, τῆς σύγχρονης Σοσιαλδημοκρατίας κι ἄλλων προοδευτικῶν μαζικῶν κινημάτων μὲ σαφῆ ρεφορμιστικὸ μαζικὸ χαρακτήρα.

Ἤδη ἀπὸ τὸν 19ο αἰώνα ἡ γερμανικὴ Σοσιαλδημοκρατία ἑρμήνευσε τὸν Marx οἰκονομιστικά. Ἡ μηχανιστικὴ εὐθύγραμμη ἀντίληψη μιᾶς ἀλυσσίδας, ἡ ὁποία ξεκινάει ἀπὸ τὴν τεχνικὴ καὶ ὁδηγεῖ μέσω τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πρὸς τὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ τὴν ταξικὴ συνείδηση, κερδίζει ἔδαφος σὲ βάρος τῶν διαλεκτικῶν ἀναλύσεων πάνω στὶς σχέσεις μεταξὺ βάσης (οἰκοδόμημα) καὶ ἐποικοδομήματος, ποὺ εἶχε κάνει ὁ Marx. Ὁ Kautsky ἐκλαϊκεύει αὐτὴ τὴ μηχανιστικὴ ἰδεολογία, ἡ ὁποία, μεταμφιεσμένη μαρξιστικά, βρίσκει πρόσφορο ἔδαφος κυρίως στὴν ἐργατικὴ τάξη τῶν πλέον ἀναπτυγμένων καπιταλιστικῶν κέντρων. Ἡ βασικὴ αἰτία ἦταν πὼς ἡ ἐργατικὴ τάξη στὰ κέντρα αὐτὰ ἦταν ἐμποτισμένη ἀπὸ τὴν ἀστικὴ ἰδεολογία καὶ δέχτηκε, ὅπως ἡ μπουρζουαζία, τὴ φετιχιστικὴ ἀλλοτρίωση τῆς μορφῆς τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τοῦ οἰκονομισμοῦ.

Οἱ θέσεις τοῦ Kautsky γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς ἐργατικῆς τάξης ἦσαν ἀπαύγασμα τῆς οἰκονομιστικῆς αὐτῆς ἰδεολογίας. Οἱ θέσεις ἑνὸς κόμματος, ποὺ ἐνσαρκώνει τὴν ἐπιφαγειακὴ συνείδηση τοῦ προλεταριάτου, μιᾶς ἐλὶτ ποὺ γνωρίζει καὶ χρησιμοποιεῖ τὴν κοινωνικὴ ἐπιστήμη, εἶναι τὸ προϊὸν μιᾶς ἀπὸ τὸ 1870 ἐπιφανειακῆς ἀποδοχῆς τοῦ «μαρξισμοῦ» ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἐργατικὴ τάξη. Ἡ ἀλλοτρίωση τῶν ἐργατῶν, ποὺ τώρα πλέον γίνεται ἀποδεχτὴ — ἐνῶ μέχρι ἐκείνη τὴν στιγμὴ τὸ προλεταριάτο ἀκολουθοῦσε κομμουνιστικὲς οὐτοπίες — εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα στὰ ὀνομαζόμενα μαρξιστικὰ κόμματα τὸ διαχωρισμὸ μεταξὺ θεωρίας καὶ πράξης καὶ τὸ μαρασμὸ τῆς φιλοσοφίας γύρω ἀπὸ τὴν πράξη πρὸς ὄφελος τοῦ οἰκονομιστικοῦ δογματισμοῦ.

Οἱ Μπολσεβίκοι, ἐξ αἰτίας καὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, πῆραν αὐτὲς τὶς μορφὲς ὀργάνωσης, γιατὶ ἡ συγκέντρωση — ἡ ὁποία στὴ περίπτωση τῆς Γερμανίας ἀντανακλοῦσε τὴν ἐλιτιστικὴ οἰκονομιστικὴ ἰδεολογία — στὴν καταπιεζόμενη Ρωσία, ὅπου ἡ ἐργατικὴ τάξη καὶ ἡ ἀντιπολιτευόμενη ἰντελλιγκέντσια ἀποτελοῦσαν τὴ μειονότητα, ἦταν μία ζωτικὴ ἀναγκαιότητα.

Ὁ Lenin ἦταν γι' αὐτὸ ἀνήσυχος, ὄχι ὅμως ὁ Trotsky καὶ ὁ

Stalin, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦσαν μόνο τὶς δύο διαφορετικὲς ὄψεις τοῦ ἴδιου οἰκονομιστικοῦ νομίσματος. Ὁ πρῶτος περίμενε τὸ θαῦμα ἀπὸ τὴν ἀπελευθερωνόμενη Δύση καὶ ὁ δεύτερος ἦταν πεπεισμένος πὼς μέσω τῆς μίμησης πρέπει νὰ «φτάσει» τὶς ἀναπτυγμένες καπιταλιστικὲς οἰκονομίες πρὶν μπορέσει νὰ τὶς ξεπεράσει.

Ἡ ἐργατικὴ τάξη στὴ μητρόπολη καὶ τὶς ὑπομητροπόλεις, ἡ ὁποία ἐπὶ δεκαετίες διαπαιδαγωγήθηκε στὴν καπιταλιστικὴ ἀλλοτρίωση, καὶ τοῦτο φαίνεται μὲ τὴν ἀποδοχὴ ἀπὸ μέρους της τοῦ οἰκονομισμοῦ, μπορεῖ σήμερα νὰ ξεπερνᾶ τὶς ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς, χωρὶς ν' ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὴν ἀλλοτρίωσή της.

Γι' αὐτὸ ἀποδέχθηκε τὸν φασισμό, γι' αὐτὸ ἀποδέχεται τὴν συνδικαλιστικὴ γραφειοκρατία καὶ τὸ ἐλιτικὸ κόμμα, τὸν ὑποψήφιο διάδοχο τῆς μπουρζουαζίας, τὸ ὁποῖο εἶναι σὲ θέση νὰ φέρει τὴ συγκέντρωση στὸ ἀναγκαῖο ἐπίπεδο γιὰ νὰ ξεπεραστεῖ ἡ ἀντίθεση μεταξὺ τοῦ κοινωνικοῦ χαρακτήρα τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν μορφῶν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, οἱ ὁποῖες ἔχουν στενέψει πολύ.

Ὁ σύγχρονος συνδικαλισμὸς στὶς ἀναπτυγμένες καπιταλιστικὲς χῶρες ἀναπτύχθηκε οὐσιαστικὰ στὰ πλαίσια τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ. Σ' αὐτὰ τὰ πλαίσια εἶναι σχετικὰ εὔκολο γιὰ τοὺς μεγάλους ἐπιχειρηματίες καὶ τὶς μεγάλες ἑταιρεῖες, ποὺ καθορίζουν τὶς τιμὲς τῶν προϊόντων τους, νὰ κάνουν παραχωρήσεις πρὸς τὰ συνδικάτα ὄχι μόνο γιατὶ εὔκολα περνοῦν τὴν αὔξηση τοῦ κόστους στὸν καταναλωτή, ἀλλὰ καὶ γιατὶ τὰ συνδικάτα ἐκπροσωποῦν ἕνα σχετικὰ μικρὸ τμῆμα τῆς ὅλης ἐργατικῆς τάξης ποὺ σιγὰ - σιγὰ γίνεται προνομιοῦχο ἀπέναντι στὴν ὑπόλοιπη ἐργατικὴ τάξη καὶ ποὺ καὶ τὸ ἴδιο διακρίνεται σὲ προνομιούχους καὶ μὴ ἐπαγγελματικοὺς κλάδους.

Ἔτσι ὁ σύγχρονος συνδικαλισμός, στὰ πλαίσια τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ, ξεκινώντας ἀπὸ τοὺς πιὸ προνομιούχους κλάδους τοῦ τμήματος ἐκείνου τῆς ἐργατικῆς τάξης ποὺ εἶναι ἐνταγμένο στὰ μεγάλα συνδικάτα, ὁδηγεῖ σὲ ρεφορμιστικὸ ἐκφυλισμό. Βέβαια ὁ ἀποπροσανατολισμὸς αὐτός, ἡ ἀπολιτικοποίηση καὶ ὁ ἐκφυλισμὸς συνδέονται στενὰ μὲ τὴ σωστὴ δουλειὰ τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κινήματος γιὰ τὸ ἀνέβασμα τῆς συνειδητότητας τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ μὲ τὶς δυνατότητες ποὺ ἔχει ὁ μονοπωλιακὸς καπιταλισμὸς νὰ προσφέρει ἀντάλλαγματα γιὰ νὰ πετυχαίνει τὴν «κοινωνικὴ εἰρή-

γη». Κι αὐτὰ τὰ περιθώρια φαίνεται τώρα νὰ ἔχουν λιγοστέψει, γιατὶ ἡ κρίση ποὺ περνάει ὁ μονοπωλιακὸς καπιταλισμὸς δὲν εἶναι συγκυριακή, ἀλλὰ δομικὴ καὶ συνεπῶς βαθιὰ καὶ μακρόχρονη.

γ) Ἡ τρίτη ἐξέλιξη ἀφορᾶ στὴ σχέση ἀνάμεσα στὰ μητροπολιτικὰ κέντρα καὶ τὸν περιθωριακὸ χῶρο τῶν ἀποικιῶν καὶ νεοαποικιῶν. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ, δηλ. τοῦ καπιταλισμοῦ στὴν ἰμπεριαλιστική του φάση, ἡ ἀπὸ τὸ 1880 κι ὕστερα παρατηρούμενη σταθερὴ κι ἐντεινόμενη ἀπόκλιση ἀνάμεσα στὴν ἀμοιβὴ τῆς ἐργασίας στὰ μητροπολιτικὰ κέντρα καὶ σ᾽ αὐτὰ στὸν περιθωριακὸ χῶρο.

Ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἐργασίας στὰ μητροπολιτικὰ κέντρα αὐξάνεται μὲ σχετικὰ γρήγορο ρυθμὸ ἐνῶ στὸν περιθωριακὸ χῶρο, στὴν ἀρχὴ γιὰ πολλὲς δεκαετίες, παραμένει στὰ ἐπίπεδα συντήρησης τῆς ἐργατικῆς οἰκογένειας κι ἀργότερα, στὴ νεοαποικιακὴ φάση μετὰ τὸ Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αὐξάνεται μὲ ἀργὸ ρυθμό. Αὐτὸ τὸ κρίσιμο φαινόμενο ποὺ ἀντανακλᾶται σὲ μιὰ διαρκῆ χειροτέρεψη τῶν ὅρων ἐμπορίου γιὰ τὶς χῶρες ποὺ ἀνήκουν στὸ περιθώριο τοῦ καπιταλισμοῦ, ἐπιτρέπει τὴ μεταβίβαση πλεονάσματος ἀπὸ τὶς ἀποικίες καὶ νεοαποικίες στὰ μητροπολιτικὰ κέντρα καὶ δημιουργεῖ ἔτσι συνθῆκες ποὺ καθιστοῦν τὴν ἐργατικὴ τάξη τῶν μητροπολιτικῶν κέντρων ἀδιάφορη ἀπέναντι στὴν ἐκμετάλλευση αὐτῆς τῶν ἀποικιῶν καὶ νεοαποικιῶν. Ἐδῶ, στὴν ἀποδοχὴ τοῦ οἰκονομισμοῦ, βρίσκεται ἡ πραγματικὴ πηγὴ τῆς ὑπονόμευσης τῆς διεθνοῦς ἀλληλεγγύης τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Ἐπιπλέον δὲν θὰ πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγει τὸ γεγονός, πὼς μὲ τὴ διείσδυση τῶν πολυεθνικῶν ἑταιρειῶν στὶς χῶρες τοῦ Τρίτου Κόσμου προωθεῖται σταδιακὰ καὶ μιὰ διαφοροποίηση ἀνάμεσα σὲ σχετικὰ προνομιούχους — ὅλοι οἱ μισθωτοί, ὅπως θὰ δοῦμε καὶ παρακάτω, δὲ νοιώθουν σὰν προλετάριοι· τὰ συμφέροντα π.χ. τοῦ διευθυντικοῦ καὶ ἐπιτελικοῦ προσωπικοῦ τῶν ἐπιχειρήσεων εἶναι στενὰ συνδεδεμένα μ᾽ αὐτὰ τῶν ἰδιοκτητῶν — καὶ μὴ προνομιούχους ἐργάτες, κάτι ποὺ διασπᾶ τὴν ἑνότητα τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ στὶς χῶρες αὐτές.

Κι ἀκόμα τὸ προλεταριάτο, στὴν κλασική του ἔννοια — ὁ ἐργάτης βιομηχανίας εἶναι ὁ χαρακτηριστικὸς προλετάριος — στὸν σύγχρονο μονοπωλιακὸ καπιταλισμό, ἐνῶ ἡ βιομηχανικὴ παραγωγὴ

μπορεῖ ν' αὐξάνει κατὰ ἀρκετὰ ὑψηλὰ ποσοστά, αὐτὸ αὐξάνει κατὰ πολὺ μικρότερα ἢ παραμένει καὶ στάσιμο. (Μέση ἐτήσια ποσοστιαία αὔξηση (α) τῆς προστιθεμένης ἀξίας τῶν βιομηχανικῶν καὶ βιοτεχνικῶν καταστημάτων τῆς Ἑλλάδας μεταξὺ 1963 και 1969: 47, 9%· (β) τῶν ἀπασχολουμένων στὰ βιομηχανικὰ καὶ βιοτεχνικὰ καταστήματα μεταξὺ 1963 καὶ 1969: 1,06%![6]).

Ὕστερα ἀπὸ τὰ παραπάνω κι ἔχοντας ὑπόψη καὶ τὴν ἐμπειρία τῆς Κινέζικης, τῆς Κουβανέζικης καὶ τῆς Ἀλγερινῆς ἐπανάστασης, τοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνες τῶν λαῶν τῆς Ἰνδοκίνας καί, κυρίως, τὸ γεγονός, ὅτι σήμερα ἡ πιὸ δραστήρια καὶ ἀποφασιστικὴ μορφὴ τοῦ ἀγώνα ἐνάντια στὸν ἰμπεριαλισμὸ καὶ στὸ σύγχρονο μονοπωλιακὸ καπιταλισμὸ πηγάζει ἀπὸ τὰ ἐθνικοαπελευθερωτικά* κινήματα τοῦ Τρίτου Κόσμου, δηλ. τοῦ κοινονικοοικονομικοῦ χώρου, ποὺ βρίσκεται στὸ περιθώριο τοῦ παγκόσμιου καπιταλισμοῦ, μέσα στὸ ὁποῖο ἀνήκει καὶ ἡ Ἑλλάδα, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δοῦμε καὶ τὸ ρόλο ποὺ καλοῦνται καὶ μποροῦν νὰ παίξουν καὶ οἱ ἄλλες «τάξεις», κυρίως οἱ ἀγρότες, στὸ σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμό.

Γιατὶ στὶς περιθωριακὲς οἰκονομίες τῶν νεοαποικιῶν ἡ ντόπια μεγαλοαστικὴ τάξη εἶναι μιὰ ἐξαρτημένη προέκταση τῆς ἄρχουσας τάξης τῶν μητροπολιτικῶν κέντρων. Οἱ διαπλοκὲς τοῦ σημερινοῦ μονοπωλιακοῦ κεφαλαίου εἶναι μεγάλες καὶ πολύμορφες καὶ τοῦτο σημαίνει, ὅτι τελικὰ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ περιμένει ἀπὸ τοὺς καπιταλιστὲς μιᾶς τέτοιας χώρας (στὴν περίπτωσή μας τῆς Ἑλλάδας) «ἐθνικὴ συνείδηση», ὅσο μεγάλες κι ἂν φαίνονται πὼς εἶναι οἱ λόγω τοῦ ἰδιωτικοῦ συμφέροντες

---

* Τυχὸν ἐκφυλισμός, μὲ τὴν ἔννοια τῆς μὴ τήρησης τῆς «σωστῆς γραμμῆς», ὡρισμένων ἐθνικοαπελευθερωτικῶν κινημάτων δὲν πρέπει ν' ἀποδοθεῖ ἢ ἀναζητηθεῖ μόνο σὲ ἐνδογενεῖς λόγους τῶν κινημάτων αὐτῶν, ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὸν ἐθνικοαπελευθερωτικὸ χαρακτήρα τους. Γιατὶ καὶ κομμουνιστικὰ κόμματα ἔχουν ἐκφυλιστεῖ μὲ τὴν παραπάνω ἔννοια καὶ τοῦτο ὀφείλεται, κατὰ τὴ γνώμη μας, καὶ σ' ἐνδογενεῖς λόγους (π.χ. ἔλλειψη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ξεκάθαρου τελικοῦ στόχου λόγω τῆς ταξικῆς ἀνομοιογενοῦς σύνθεσής τους καὶ τῆς μὴ σοσιαλιστικῆς νοοτροπίας τῆς ἡγεσίας τους, ἔλλειψη διαλεκτικῆς σύνδεσης μεταξὺ ἡγεσίας καὶ βάσης, μὴ συμμετοχὴ τῆς βάσης σ' ὅλες τὶς κοινωνικοοικονομικὲς καὶ πολιτικὲς ἀποφάσεις) καὶ σ' ἐξογενεῖς λόγους (ὁ σοσιαλισμὸς μπορεῖ νὰ ὁ λ ο κ λ η ρ ω θ ε ῖ μόνο στὴν παγκόσμια κλίμακα).

ἀντιθέσεις μὲ τοὺς συναδέλφους τους ἄλλων χωρῶν — μητροπόλεων ἢ ὑπομητροπόλεων. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀνακάλυψη μεγάλων κοιτασμάτων πετρελαίου στὸ βυθὸ ἑλληνικῶν θαλασσῶν καὶ στὸ ὑπέδαφός μας καὶ ἡ τυχὸν ἐκμετάλλευσή τους ἀπὸ «Ἕλληνες» καπιταλιστὲς μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου δὲν πρέπει νὰ μᾶς ὁδηγήσει στὴν πολιτικὴ ἐκτίμηση, πὼς στὴν Ἑλλάδα βρίσκεται ὑπὸ δημιουργίαν ἡ ἑλληνικὴ μεγαλοαστικὴ τάξη μὲ ἐθνικὴ συνείδηση καὶ πὼς ἡ ἐργατικὴ τάξη πρέπει νὰ συμμαχήσει μαζί της, ὥστε ἀπὸ κοινοῦ ν' ἀπελευθερώσουν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν «νέου τύπου κατοχὴ» καὶ ἐκμετάλλευση τῆς μητρόπολης ἢ τῶν ὑπομητροπόλεων καὶ νὰ ὁλοκληρώσουν ἔτσι τὴν ἀστικὴ δημοκρατία! Ἡ ἀστικὴ δημοκρατία δοκιμάστηκε ἐπανειλλημένα καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἡ ὁλοκλήρωσή της κάτω ἀπὸ τὸ σύγχρονο πλέγμα ἐθνικῶν (ἀνυπαρξία ἐθνικῆς μεγαλοαστικῆς τάξης), διεθνῶν καὶ παγκόσμιων οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν συσχετισμῶν καὶ ἐξελίξεων εἶναι ἀδύνατη. Μόνο ἡ ἐναλλαγή της μὲ τὴν ἀνοικτὴ δικτατορία (φασιστική, νεοφασιστικὴ κλπ.) εἶναι δυνατή. Περίπου ἀνάλογα πρέπει νὰ ἀντιμετωπιστεῖ καὶ ἡ μεσαία ἑλληνικὴ ἀστικὴ τάξη. Αὐτὴ δε μπορεῖ σὲ συμμαχία μὲ τὶς ἄλλες ἐκμεταλλευόμενες καὶ καταπιεζόμενες τάξεις — κυρίως ἀγρότες, ἐργάτες καὶ μικροαστοὺς — ν' ἀπαλλάξει τὴ χώρα ἀπὸ τὴν ξένη κατοχή, γιατὶ εἶναι ἡ ἴδια διαβρωμένη ἀπὸ τὸ ντόπιο καὶ ξένο μεγάλο κεφάλαιο, καὶ γιατὶ ἀδυνατεῖ νὰ «ἱκανοποιήσει κάπως» τὶς διεκδικήσεις τῆς ἐργατικῆς τάξης (προσφορὰ εὐκαιριῶν ἀπασχόλησης καὶ ἱκανοποιητικῆς πραγματικῆς ἀμοιβῆς) καὶ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἀγροτικῆς «τάξης» (σχετικὰ φτηνὰ γεωργικὰ μηχανήματα καὶ λιπάσματα), ὥστε νὰ τοὺς κερδίσει σὰν συμμάχους της, μὰ καὶ γιατὶ ἡ ἐναντίωσή της στὴν ξένη καὶ ντόπια μεγαλοαστικὴ τάξη δὲν ἀποβλέπει στὴν ἀλλαγὴ τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, ἀλλὰ στὸ νὰ πάρει ἡ ἴδια τὴ θέση τῆς ντόπιας μεγαλοαστικῆς τάξης.

Ὁ στόχος τῆς ἐργατικῆς τάξης εἶναι ὁ σοσιαλιστικὸς μετασχηματισμὸς τῆς κοινωνίας καὶ γι' αὐτὸ κάθε συμμαχία της μὲ τοὺς καπιταλιστὲς θὰ καταλήγει πάντα σὲ βάρος τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Ὁ μονοπωλιακὸς καπιταλισμὸς προώθησε ἀλλαγὲς στὴ δομὴ καὶ στὴ συμπεριφορὰ τῆς ἐργατικῆς τάξης τόσο στὰ μητροπολιτικὰ κέντρα ὅσο καὶ στὸ περιθώριο τοῦ καπιταλισμοῦ, οἱ ὁποῖες ἔχουν

ὑπονομεύσει καὶ τὴν ἀγωνιστική της διάθεση καὶ τὴ διεθνῆ ἀλληλεγγύη της. Δὲν θέλουμε νὰ ὑποστηρίξουμε, πὼς τὰ φαινόμενα αὐτὰ εἶναι διαρκῆ καὶ ἀμετάβλητα.* Γιατὶ ἡ βαθιὰ καὶ μεγάλη κρίση, ποὺ περνάει σήμερα ὁ καπιταλισμός, θὰ ὑπονομεύσει κι αὐτὲς τὶς κατακτήσεις του. Ἀλλὰ πρόκειται γιὰ μιὰ πραγματικότητα, καὶ ἀφοῦ τὰ συμφέροντα τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ στὴ μητρόπολη καὶ στὴν περιφέρεια ταυτίζονται μὲ τὸ σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμό, τὸ μέτρο στὸ ὁποῖο ἡ τάξη αὐτὴ θὰ παίξει τὸν πρωτοποριακό της ρόλο στὴ διαδικασία αὐτοῦ τοῦ μετασχηματισμοῦ θὰ ἐξαρτηθεῖ τόσο ἀπὸ τὶς ἀντικειμενικὲς συνθῆκες, ὅπως ὁ ἐκφυλισμὸς τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ, ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς ὑποκειμενικὲς συνθῆκες, οἱ ὁποῖες μὲ τὴ σειρά τους ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἱκανότητα τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κινήματος νὰ διαφωτίσει τὴν ἐργατικὴ «μάζα»,** κάτι δύσκολο γιὰ τὴν περίπτωσή μας, ἀφοῦ μεγάλο μέρος τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ τῶν βιομηχανικῶν κέντρων μας ἀντλήθηκε ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ μετανάστευση, ἀπὸ τοὺς ἀγρότες, κυρίως, ποὺ κινήθηκαν πρὸς τὴν πρωτεύουσα (καὶ πρὸς τὸ ἐξωτερικὸ) ἀναζητώντας ἕνα κάποιο τρόπο ἐπιβίωσής τους, χωρίς, ἐπομένως, τὸ διακριτικὸ τῶν κοινῶν ταξικῶν ἀγώνων, χωρὶς τὴ σφυρηλατημένη ταξικὴ συνείδηση, ἡ ὁποία σὲ ἀρκετὸ βαθμὸ διέκρινε τὸ μεγάλο κομμάτι τοῦ ἑλληνικοῦ προλεταριάτου, ποὺ πῆρε ἀναγκαστικὰ τὸ δρόμο τῆς ξενιτιᾶς καὶ σήμερα βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ σύνορα (ἐξωτερικὴ μετανάστευση).

Κι ἐρχόμαστε τώρα στοὺς ἀ γ ρ ό τ ε ς. (1971: 40,5% τοῦ

---

* Ὁ Lenin εἶχε κάμει τὴ διαπίστωση, πὼς ὁ ἰμπεριαλισμὸς διαφθείρει τὰ ἀνώτερα στρώματα τοῦ προλεταριάτου. Ὅμως τὸν ταξικὸ ἀγώνα δὲν τὸν ἀμφισβήτησε ποτέ του οὔτε στὶς ἀναπτυγμένες καπιταλιστικὲς οὔτε στὶς ὑποανάπτυκτες χῶρες: «τὰ δέντρα δὲν μποροῦν νὰ ἀποκρύψουν τὸ δάσος».[7]

** Ἡ ἀντίληψη μιᾶς πραγματικῆς πολιτικῆς πράξης σὲ ἐθνικὴ καὶ διεθνὴ κλίμακα μπορεῖ νὰ συντελεστεῖ μόνο μέσω μιᾶς πλήρους διαφώτισης τῆς ἀντιφατικῆς ἐξέλιξης τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς.

Ὁ ταξικὸς ἀγώνας ἀναπτύσσεται στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀντιθέσεων καὶ ὄχι στὸ ἐπίπεδο τῆς ἁπλῆς σχέσης μεταξὺ καπιταλιστῶν καὶ ἐργαζομένων, κάτι ποὺ δείχνει μόνο τὴν «οὐσία» αὐτῆς τῆς σχέσης. Ἔτσι καὶ ἡ ταξικὴ συνείδηση δὲν διαμορφώνεται καὶ δὲν ἀποκτᾶται κατὰ «φυσικὸ» τρόπο ἐξαιτίας τῆς σχέσης προλετάριος - καπιταλιστής, ἀλλὰ στὰ πλαίσια τῆς γνώσης τῶν ἀντιθέσεων, θύματα τῶν ὁποίων εἶναι οἱ προλετάριοι.

οἰκονομικὰ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ). Ἡ κλασικὴ μαρξιστικὴ θεωρία ἀποδίδει στὴν ἀγροτιὰ μόνο ἕναν ἐπικουρικὸ ρόλο στὸν ἀγώνα τῆς ἐργατικῆς τάξης γιὰ τὸ σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμό. Ἡ ἀνάλυση, ἀπὸ τὴν ὁποία βγῆκε αὐτὴ ἡ θέση, εἶναι, σὲ γενικὲς γραμμές, ἡ ἑξῆς: ὁ ἐργάτης πουλάει στὸν καπιταλιστικὸ τύπο παραγωγῆς τὴν ἐργατική του δύναμη σ' ἐκεῖνον ποὺ διαθέτει τὰ μέσα παραγωγῆς ἀντὶ ἑνὸς μισθοῦ ποὺ μπορεῖ νὰ συντηρήσει τὴν οἰκογένειά του. Ὅμως ἡ συμβολή του στὴν ἀξία τοῦ προϊόντος ποὺ ἰδιοποιεῖται ὁ καπιταλιστὴς εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ μισθό του καὶ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου μεγαλώνει ὅλο καὶ πιὸ πολύ, ἐξαιτίας, κυρίως, τῆς τεχνολογικῆς προόδου ποὺ τὴν προωθεῖ ὁ καπιταλιστὴς μὲ σκοπὸ τὴ συνεχὴ αὔξηση τοῦ κέρδους.

Ὁ καπιταλιστὴς ἰδιοποιεῖται ἔτσι τὴν ὀνομαζόμενη ὑπεραξία, δηλ. τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἀξία τῶν προϊόντων ποὺ παράγει ὁ ἐργάτης γιὰ λογαριασμὸ τοῦ ἐργοδότη καὶ τῆς ἀξίας τῶν προϊόντων ποὺ χρειάζονται γιὰ τὴν ἁπλῆ συντήρηση τῆς ἐργατικῆς οἰκογένειας. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ σχέση παραγωγῆς φέρνει ἀντιμέτωπο τὸν ἐργάτη μὲ τὸν ἐργοδότη, τοῦ δημιουργεῖ συντροφικοὺς δεσμοὺς μὲ τοὺς ἄλλους ἐργάτες καὶ διαμορφώνει ἔτσι καὶ τοὺς ὑποκειμενικοὺς ὅρους γιὰ ἀγῶνες ποὺ τελικὰ ὁδηγοῦν στὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση, στὴν κοινωνικοποίηση τῶν μέσων παραγωγῆς.

Μὲ τὸν καπιταλιστικὸ τύπο παραγωγῆς, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἐξαρτημένη ἐργασία, ἐξακολουθοῦν νὰ συνυπάρχουν καὶ τύποι παραγωγῆς μὲ προκαπιταλιστικὸ χαρακτήρα, ὅπως ἡ οἰκογενειακὴ ἀγροτικὴ ἐκμετάλλευση (ἄσχετη μὲ τὶς σύγχρονες μεγάλες ἐπιχειρήσεις ἀγροτικῆς παραγωγῆς καθὼς καὶ μὲ τὰ τσιφλίκια). Οἱ μαρξιστὲς στὴν παραπάνω ἀνάλυσή τους δὲν ἀποδόσανε μεγάλη σημασία στὸ ρόλο τοῦ ἀγρότη, γιατὶ εἶδαν τὴν οἰκογενειακὴ ἀγροτικὴ ἐκμετάλλευση, τὸν τύπο αὐτὸ παραγωγῆς, σὰν ἕνα κατάλοιπο τοῦ παρελθόντος μὲ μιὰ συνεχῆ μειωτικὴ τάση τοῦ εἰδικοῦ του βάρους.

Ὅμως ἡ μὴ ἐξαφάνιση τοῦ προκαπιταλιστικοῦ τύπου παραγωγῆς καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐμπειρία τῶν τελευταίων τριῶν δεκαετιῶν — ἡ Κινέζικη ἐπανάσταση ἦταν ἔργο κυρίως τῆς ἀγροτιᾶς, ἡ ὁποία παίζει ἕνα γνήσια ἐπαναστατικὸ ρόλο στὴ μεγάλη ἔκταση τοῦ Τρίτου Κόσμου — μᾶς ἀναγκάζουν νὰ πάψουμε νὰ τοποθετοῦμε τὸν

ἀγρότη σὲ παρωχημένη παραφυάδα στὰ πλαίσια τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας καὶ νὰ συμπληρώσουμε τὸ παραπάνω ἀτελές, ἀπὸ τὴ σημερινὴ σκοπιά, μαρξιστικὸ ἀναλυτικὸ ὑπόβαθρο ποὺ ἐξετάζει μόνο τὴν ἰδιοποίηση τῆς ὑπεραξίας τοῦ ἐργάτη ποὺ πουλάει τὴν ἐργατική του δύναμη στὸν ἐργοδότη (καπιταλιστικὸς τύπος παραγωγῆς) καὶ μὲ μιὰ πιὸ πρωτόγονη μορφὴ ἐκμετάλλευσης (ἰδιοποίηση ὑπεραξίας) ποὺ ἐκφράζεται μέσω τῆς «ἄνισης ἀνταλλαγῆς».[8]

Σύμφωνα μὲ τὴν «ἄνιση ἀνταλλαγὴ» οἱ τιμὲς τῶν προϊόντων ποὺ ἐξάγουν οἱ χῶρες τοῦ Τρίτου Κόσμου (περιφέρεια) ἔχουν χειροτερέψει ἀπὸ τὸ 1880 κι ἔπειτα σὲ σχέση μὲ τὶς τιμὲς τῶν προϊόντων ποὺ ἐξάγουν οἱ χῶρες - μητροπόλεις τοῦ καπιταλισμοῦ. Αὐτὴ ἡ χειροτέρεψη τῶν ὅρων (ἐξωτερικοῦ) ἐμπορίου γιὰ τὶς χῶρες τοῦ Τρίτου Κόσμου σημαίνει μεταβίβαση πλεονάσματος πρὸς τὶς χῶρες τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ στυγνὴ ἐκμετάλλευση τῶν ἐργαζομένων στὴ περιφέρεια ἀπὸ τὸ μητροπολικὸ κεφάλαιο ἔχει ὁδηγήσει στοὺς ἀποφασιστικῆς ἱστορικῆς σημασίας ἐθνικοαπελευθερωτικοὺς ἀγῶνες ἐνάντια στὸν ἰμπεριαλισμό.

Κάτι ἀνάλογο συμβαίνει καὶ στὰ πλαίσια μιᾶς καπιταλιστικῆς χώρας. Καὶ σ' αὐτὴ μπορεῖ νὰ διακρίνει κανεὶς ἀνάμεσα στὸν προχωρημένο καπιταλιστικὸ τομέα παραγωγῆς καὶ τὸν ὑποανάπτυκτο ἀναχρονιστικὸ τομέα, ποὺ ἀποτελεῖ τὸν περιθωριακὸ χῶρο τῆς οἰκονομίας. Στὶς ὑποανάπτυκτες, οἰκονομικά, χῶρες, ποὺ βρίσκονται μέσα στὴν τροχιὰ τοῦ παγκόσμιου καπιταλισμοῦ, ἡ βιομηχανία τους κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸν καπιταλιστικὸ τύπο παραγωγῆς, ἐνῶ ὁ ἀγροτικὸς τομέας ἔχει οὐσιαστικὰ προκαπιταλιστικὸ χαρακτῆρα. Κι ἐδῶ πραγματοποιεῖται μιὰ στυγνὴ ἐκμετάλλευση τῶν ἐργαζομένων στὸν ἀναχρονιστικὸ τομέα πάλι μέσω τῶν ὅρων (ἐσωτερικοῦ) ἐμπορίου. Πλεόνασμα μεταβιβάζεται ἀπὸ τοὺς παραγωγοὺς τῆς γῆς στοὺς κεφαλαιούχους τῆς πόλης σὰν ἀποτέλεσμα τῆς χειροτέρεψης τῶν τιμῶν τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων σὲ σχέση μὲ τὶς τιμὲς τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων.

Ἐπιπλέον τὸ ἄνοιγμα ἀνάμεσα στὶς τιμὲς ποὺ πληρώνεται ὁ παραγωγὸς γῆς (ἀγρότης) καὶ σ' αὐτὲς ποὺ πληρώνει ὁ καταναλωτὴς (ἐργάτης, μισθωτὸς κ.ἄ.) στὴν πόλη εἶναι μεγάλο. Τὴ διαφορὰ αὐτὴ τὴν ἰδιοποιεῖται ὁ μεσάζων καὶ μάλιστα μὲ τὴν παθητικὴ ἢ

καὶ ἐνεργητικὴ συμπαράσταση (ἐνίσχυση) τοῦ κράτους μέσω τῆς ἀγροτικῆς του τράπεζας!

Ἔτσι τὸ μέσο βιοτικὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀγρότη ἀντανακλᾶ αὐτὲς ἀκριβῶς τὶς συνθῆκες καταπίεσης καὶ ἐκμετάλλευσης τοῦ ἱδρώτα του. Καὶ τοῦτο ἐξηγεῖ τὴ μαζικὴ μετανάστευση τοῦ ἀγρότη πρὸς τὴν πόλη καὶ τὸ ἐξωτερικό. Ἡ ἐρήμωση τῆς ἑλληνικῆς ὑπαίθρου ἀποτέλεσε καὶ ἀποτελεῖ μιὰ ὄψη τῆς στρατηγικῆς τῆς ντόπιας καὶ ξένης ὀλιγαρχίας νὰ δημιουργήσει καὶ στὴν Ἑλλάδα μὰ καὶ στὴ δυτικὴ Εὐρώπη συνθῆκες ποὺ νὰ ἐξασφαλίζουν φτηνὴ ἐργασία. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸν ἀντικειμενικὸ ὅρο ποὺ προσδίδει στοὺς ἀγρότες τῶν χωρῶν τοῦ Τρίτου Κόσμου, ὅπως καὶ στὴν Ἑλλάδα, κοινωνικὰ ἐπαναστατικὸ ρόλο καὶ τοὺς καθιστᾶ, μαζὶ μὲ τοὺς ἐργάτες, (ἡ σύνθεση τῆς ἑλληνικῆς οἰκογένειας εἶναι σὲ μεγάλο ποσοστὸ ἀγροτοεργατική) ἀντικειμενικὰ συμμάχους στὴν πορεία - ἀγώνα γιὰ τὸ σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμὸ - ἐπανάσταση. Ἕνα πρωτοπόρο Σοσιαλιστικὸ Κίνημα ὀφείλει νὰ διαφωτίσει ἐργάτες καὶ ἀγρότες γιὰ νὰ ξεπεράσουν ἀνταγωνισμοὺς (π.χ. ἡ βελτίωση τῶν τιμῶν τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων σημαίνει πτώση τῶν πραγματικῶν ἡμερομισθίων τῶν ἐργατῶν) ποὺ ὑποδαυλίζονται ἀπὸ τὴν ἄρχουσα τάξη καὶ νὰ βοηθήσει στὸ ἔργο τῆς συνειδητοποίησης ἀπὸ μέρους τους πὼς μόνο κοινοὶ ἀγῶνες γιὰ τὴν κοινωνική τους ἀπελευθέρωση μποροῦν νὰ ὁδηγήσουν σὲ μόνιμες καὶ ὁριστικὲς λύσεις.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τοὺς βιοτέχνες καὶ τοὺς μικροκαταστηματάρχες μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ἡ θέση τους ἀπέναντι στὸ σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμὸ ἐξαρτᾶται, κυρίως, ἀπὸ τὶς γενικὲς οἰκονομικὲς συνθῆκες.

Ἡ βιοτεχνικὴ ἐπιχείρηση συνυπάρχει δίπλα στὴ μεγάλη ἐπιχείρηση, γιατὶ ἐξυπηρετεῖ λειτουργικὲς ἀνάγκες τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ μεγάλη (μονοπωλιακή) ἐπιχείρηση μπορεῖ νὰ προγραμματίζει καὶ τὸ μεῖγμα τῶν προϊόντων ποὺ θὰ προσφέρει στὴν ἀγορὰ καὶ τὴ δομὴ τῶν τιμῶν αὐτῶν. Συχνὲς ἀλλαγὲς τῶν τιμῶν καὶ/ἢ τῶν ποσοτήτων ποὺ παράγει δὲν συμβιβάζονται μὲ τὸν προγραμματισμὸ τῆς ἐπιχείρησης. Κι ἐδῶ βρίσκεται ὁ κύριος ρόλος τῆς βιοτεχνικῆς ἐπιχείρησης. Ὅταν δηλ. ἡ οἰκονομία εἶναι εὔρωστη καὶ ἡ ζήτηση ἀγαθῶν αὐξάνεται μὲ γρήγορο ρυθμό, οἱ βιοτεχνικὲς ἐπιχειρήσεις καλύπτουν σὲ κάποιο μέτρο τὸ ἄνοιγμα ἀνάμεσα στὴν προσ-

φορὰ καὶ στὴ ζήτηση. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὅταν ἡ ζήτηση σημειώνει κάμψη, τότε οἱ πρῶτοι ποὺ τὸ αἰσθάνονται αὐτὸ εἶναι οἱ βιοτέχνες ποὺ συχνὰ ἀναγκάζονται νὰ κλείσουν τὶς ἐπιχειρήσεις τους. Ἐπιπλέον, ἐπειδὴ τὸ χρηματοδοτικὸ σύστημα εἶναι προσανατολισμένο στὴν ἐξυπηρέτηση τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων («φερεγγυότητα»!), οἱ βιοτέχνες ἀντιμετωπίζουν τεράστιες δυσκολίες στὸν τομέα τῆς χρηματοδότησής τους.

Κάτι ἀνάλογο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν μικροκαταστηματάρχη, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν «ὑπεραγορῶν» (super market) καὶ τῶν καταστημάτων ἁλυσίδας ὁδηγεῖται σταθερὰ στὴν ἐξαφάνισή του.

Τόσο ὁ βιοτέχνης ὅσο καὶ ὁ μικροκαταστηματάρχης εἶναι ἀντικειμενικὰ σὲ θέση νὰ συνειδητοποιήσουν καὶ ἀναγνωρίσουν πὼς στὰ πλαίσια τοῦ σημερινοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ ἀγωνίζονται κι αὐτοὶ μόνο γιὰ ἕνα μεροκάματο, κι ἔτσι μποροῦν κάλλιστα νὰ γίνουν σύμμαχοι τοῦ ἐργάτη καὶ ἀγρότη, παρὰ τὸ γεγονὸς πὼς ὁ βιοτέχνης στὸ μέτρο ποὺ εἶναι ἐργοδότης ἔχει μέσα του βαθιὰ ριζωμένες μικροαστικὲς ἀντιλήψεις.

Κι ἐρχόμαστε τώρα στοὺς ἐ π ι σ τ ή μ ο ν ε ς, τοὺς εἰδικοὺς - τεχνικούς. Ὁ ἀριθμός τους παρουσιάζει στὸ σύγχρονο μονοπωλιακὸ καπιταλισμὸ σχετικὰ μεγάλη αὔξηση, καὶ τὸ ἐρώτημα ποὺ ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι: ποιὰ ἡ θέση τους ἀπέναντι στὸ σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμό;

Ὁρισμένοι τοὺς ἐξισώνουν μὲ τὴν ἐργατικὴ τάξη, γιατὶ καὶ οἱ ἐπιστήμονες, ὅπως καὶ οἱ ἁπλοὶ ἐργάτες, προσφέρουν ἐξαρτημένη ἐργασία. Ἄλλοι, ὅπως ὁ J. K. Galbraith[9], ποὺ ὀνομάζει τὸ κοινωνικὸ αὐτὸ στρῶμα (≃ «τάξη») «τεχνοδομή», (μιὰ οὐδέτερη λέξη, πράγμα ποὺ δὲν ἰσχύει γιὰ τὴν «τεχνοκρατία»), τοὺς θεωροῦν φορέα τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς. Ἀκόμα ὑποστηρίζεται, πὼς τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα μὲ τὴν προώθηση τῆς «τεχνοκρατικῆς νοοτροπίας», ποὺ στηρίζεται στὴν ἄποψη πὼς ἔργο τῆς «τεχνοδομῆς» εἶναι ἡ πιὸ ἀποτελεσματικὴ ἐπίτευξη τῶν στόχων τῆς ἐπιχείρησης, ποὺ καθορίζονται ἀπὸ τὸν ἐργοδότη, θὰ καταφέρει ν' ἀπαλείψει τὶς διαφορὲς ἀνάμεσα στὰ διάφορα κοινωνικὰ στρώματα. Κι' ἀκόμα πὼς ἡ αὔξηση τῆς δύναμης τῆς κρατικῆς τεχνοκρατίας σὲ βάρος τῆς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας, ἡ παροῦσα ἐξέλεξη στὴν ἀνατολικὴ Εὐρώπη, ὅπου τὰ μέσα παραγωγῆς δὲν εἶναι ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, ὅπως στὴ

Δύση, ἀλλὰ κρατική, καθὼς καὶ οἱ ἀνάγκες γιὰ μιὰ γρήγορη ἀνάπτυξη τοῦ Τρίτου Κόσμου ὁδηγοῦν στὴ σύγκλιση τῶν κοινωνικῶν συστημάτων καὶ στὸ ξεπέρασμα τῶν ἰδεολογιῶν. Ἀλήθεια εἶναι πὼς οἱ ἐπιστήμονες - εἰδικοὶ ἀποτελοῦν βασικὰ ἕνα προνομιοῦχο τμῆμα τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ νοιώθουν — ἀνάλογα μὲ τὴν ἱεραρχικὴ βαθμίδα στὴν ὁποία βρίσκονται — πιὸ κοντὰ στὸν ἐργοδότη παρὰ στὸν προλετάριο.

Ἀλήθεια εἶναι ἐπίσης πὼς καὶ αὐτοὶ πουλάνε στὴν ἀγορὰ τὸ πνευματικό τους κεφάλαιο καὶ πὼς τὸν τελευταῖο λόγο στὶς βασικὲς ἐπιλογὲς (ἀποφάσεις) τῆς ἐπιχείρησης τὸν ἔχει ὁ ἐργοδότης - ἰδιοκτήτης, πράγμα ποὺ σημαίνει πώς, ἂν οἱ «δουλειὲς» τῆς ἐπιχείρησης δὲν «πᾶνε καλά», θὰ χάσουν καὶ οἱ ἐπιστήμονες - εἰδικευμένοι τὴν προνομιούχα θέση τους.

Λόγω, λοιπόν, αὐτῆς τῆς ἀντιφατικῆς θέσης τοῦ ἐπιστήμονα, τοῦ εἰδικοῦ - τεχνικοῦ μέσα στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα μπορεῖ τὸ Σοσιαλιστικὸ Κίνημα μὲ συστηματικὴ δουλειὰ καὶ σωστὴ διαφώτιση ν' ἀποσπάσει σημαντικὸ τμῆμα αὐτοῦ τοῦ στρώματος (≃ «τάξης») ἀπὸ τὴν τροχιὰ τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ νὰ τὸ ἐντάξει στὸ κίνημα ἀξιοποιώντας το γιὰ τὸ σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμό.

Τέλος, τὴ ν ε ο λ α ί α, ἡ ὁποία εἶναι ἕνα σύνθετο σύνολο καὶ σὰν τέτοιο δὲν ἀποτελεῖ οὔτε κοινωνικὴ τάξη, οὔτε κοινωνικὸ στρῶμα, πρέπει νὰ τὴ δοῦμε κάπως ἐπιμεριστικά.

Θεωρώντας σὰ νέους ὅσους ἔχουν ἡλικία 15 - 29 χρόνων, μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ὅλοι αὐτοὶ ἔχουν σὰν κοινὸ γνώρισμα τὸν βιολογικὸ δυναμισμὸ (ὑγεία, ζωντάνια, αἴσθηση τοῦ νέου, αἰσιοδοξία, ὁρμητικότητα, μαχητικότητα κλπ.) ποὺ γενικὰ τοὺς προσδίδει μιὰ στάση κριτικὴ - ριζοσπαστικὴ ἀπέναντι στὴν κοινωνικὴ δομὴ καὶ τὶς παραδεδεγμένες ἀξίες.

Παραπέρα ὀφείλουμε νὰ λάβουμε ὑπόψη μας ὁρισμένα δεδομένα ποὺ μᾶς δείχνουν τὴν ἐπαγγελματικὴ διάρθρωση τῶν νέων, ἀπ' ὅπου ἔπειτα μποροῦμε, ἐξετάζοντας τὰ ἐπιμέρους προβλήματά τους, νὰ δοῦμε καὶ τὴν τοποθέτησή τους ἀπέναντι στοὺς λαϊκοὺς ἀγῶνες. Ἔτσι, σύμφωνα μὲ τὴ «Στατιστικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Ἑλλάδος» τοῦ 1973, οἱ νέοι (15 - 29 χρόνων) ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀπασχόλησης τὸ ἔτος 1971, ἦσαν κατὰ 69,5% οἰκονομικὰ ἐνεργοὶ (66,4% νέοι ἐργάτες, ὑπάλληλοι καὶ ἐπαγγελματίες· 29,0% ἀγροτικὴ νεολαία·

4,6% νέοι ἐπιστήμονες) καὶ μόνο κατὰ 30,5% ἦσαν οἰκονομικὰ μὴ ἐνεργοί. (Τὰ ποσοστὰ στὶς νέες ἦσαν σχεδὸν ἀντίστροφα. Ὅμως αὐτὰ δὲν ἐκφράζουν καθόλου τὴν πραγματικότητα, ἀφοῦ εἶναι πασίγνωστο πὼς οἱ νέες στὴ συντριπτική τους πλειοψηφία δὲν σπουδάζουν, ἀλλὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ οἰκιακά, κι ἐπομένως δὲν ἰσχύει γι' αὐτὲς τὸ ἐπιχείρημα πὼς δὲν ἐντάχθηκαν στὴν παραγωγικὴ δομὴ τῆς κοινωνίας, λόγω τοῦ νεαροῦ τῆς ἡλικίας τους.)

Ὅσοι λοιπὸν ἀπὸ τοὺς νέους παίρνουν μέρος στὴν οἰκονομικὴ δραστηριότητα, εἶναι καὶ ταξικὰ διαχωρισμένοι, γιατὶ ἡ ὕπαρξη τῶν ἰδιαιτέρων, καθαρὰ νεολαιΐστικων προβλημάτων τους, δὲν ἀναιρεῖ καθόλου τὸ γεγονὸς πὼς ἔχουν τὴν ἴδια κοινωνικὴ θέση μὲ τοὺς ἐνήλικες τῆς τάξης τους.

Οἱ νέοι ποὺ εἶναι ἄνεργοι ἢ ὑποαπασχολοῦνται ἀγωνίζονται γιὰ μιὰ ταιριαστὴ καὶ πλήρη ἀπασχόλησή τους.

Γι' αὐτοὺς ποὺ ἐργάζονται, κυρίως τοὺς ἀνήλικους καὶ μαθητευόμενους, τὸ πρόβλημα τῆς ἀμοιβῆς εἶναι ὀξύτατο.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ ὅλη τὴ νεολαία — ἐργατική, φοιτητική, ἐπιστήμονες κλπ. — σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ἐπαγγελματικὴ ἀποκατάσταση, τὸν προσανατολισμὸ καὶ ἐπαναπροσανατολισμὸ καὶ τὴ μόρφωση γενικότερα ἀπὸ τὴν κατώτατη (νηπιαγωγεῖο) ὡς τὴν ἀνώτατη. Ἀπὸ τοὺς ἐργαζόμενους νέους, μέχρι ἡλικίας 19 χρόνων, τὸ 1971 - 72 μόνο τὸ 32% ἐργάζονταν καὶ σπούδαζαν ταυτόχρονα, οἱ ὑπόλοιποι 68% ἦσαν (εἶναι) καταδικασμένοι στὴν ἀμάθεια καὶ μιζέρια.

Περαιτέρω, μὲ βάση τὰ στοιχεῖα τοῦ 1971, στὸ βαθμὸ ποὺ αὐτὰ εἶναι ἀκριβῆ καὶ ἐπαρκῆ:

— 70.000 νέοι δὲν τέλειωσαν τὸ δημοτικὸ σχολεῖο!

— 60,25% τῶν ἀποφοίτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου γράφονται στὴν Α' τάξη τοῦ γυμνασίου. Ἀπ' αὐτοὺς μόνο τὰ 14,5% ἀποφοιτοῦν καὶ ἀπὸ αὐτοὺς πάλι ἕνα μικρὸ ποσοστὸ πηγαίνει γιὰ ἀνώτερες καὶ ἀνώτατες σπουδές.

— 32,74% «σταδιοδρομοῦν» μὲ μόνο τὸ ἀπολυτήριο τοῦ δημοτικοῦ σχολείου!

— 7,13% «σταδιοδρομοῦν» μὲ «κάποιο πτυχίο» κατώτερης τεχνικῆς σχολῆς!

Ὅλα αὐτὰ δείχνουν πόσο πιεστικὸς καὶ ἐνδιαφέρων εἶναι ὁ χῶρος τῆς νεολαίας γιὰ τὸ Σοσιαλιστικὸ Κίνημα, καὶ πόσο ἀπόλυτα ἐνταγμένοι εἶναι οἱ ἀγῶνες τῆς νεολαίας στοὺς λαϊκοὺς ἀγῶνες.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ σπουδάζουσα νεολαία, ἡ ὁποία στὰ πλαίσια τοῦ σύγχρονου μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ ὅλο καὶ «πληθύνεται» (1971: σπουδάζανε στὴν Ἑλλάδα περίπου 90.000 νέοι) καὶ τῆς ὁποίας ἕνα μεγάλο ποσοστὸ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη, καὶ γενικὰ ἀποτελεῖ ἕνα προνομιοῦχο τμῆμα τῆς ὅλης νεολαίας, θὰ περίμενε κανεὶς τὴ σπουδάζουσα νεολαία γενικὰ σὰ σύμμαχο τοῦ κατεστημένου.

Κι ὅμως κάτι τέτοιο ὄχι μόνο δὲ συμβαίνει, ἀλλὰ τουναντίον ἡ σπουδάζουσα νεολαία στὴ συντριπτική της πλειοψηφία — κι ὄχι μόνο τὰ παιδιὰ ποὺ προέρχονται ἀπὸ «κατώτερα» καὶ μικρομεσαῖα κοινωνικὰ στρώματα — εἶναι ἐνάντια στὸ κατεστημένο καὶ συμμαχεῖ μὲ τὸν ἐργαζόμενο καὶ ἐκμεταλλευόμενο λαό.

Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ γιὰ τὴ σπουδάζουσα νεολαία ἡ ἔνταξή της στὴν παραγωγικὴ δομὴ τῆς κοινωνίας ἀναβάλλεται γιὰ ἕνα χρονικὸ διάστημα, κάτι ποὺ τῆς ἐπιτρέπει τὴ θεώρηση τῆς κοινωνικῆς δομῆς μὲ αἴσθημα μιᾶς κάποιας ἀνεξαρτησίας.

Γιατὶ ἡ ἐκπαίδευσή της, ἀκόμα κι ἂν εἶναι αὐστηρὰ ἐπαγγελματική, συνεπάγεται τὸ πλάτεμα τῆς γνώσης καὶ τὴ γενικότερη θεώρηση τοῦ ρόλου τοῦ ἀτόμου στὴν κοινωνία καὶ στὴν οἰκογένεια ἀκόμα.

Γιατὶ ἡ γενικότερη αὐτὴ θεώρηση — σὲ γνώση της πῶς τὸ κρατοῦν σύστημα τὴν προετοιμάζει (τὴ σπουδάζουσα) γιὰ τὴν μελλοντικὴ στήριξη καὶ διαιώνισή του — γίνεται πιὸ ἔντονη καὶ παίρνει ἐπαναστατικὸ χαρακτήρα στὶς ἐποχὲς ποὺ τὸ κοινωνικὸ σύστημα κλυδωνίζεται καὶ ποὺ διαγράφεται στὸν ὁρίζοντα, ἔστω καὶ ἀμυδρά, μιὰ νέα κοινωνικὴ πραγματικότητα.

Σὲ τέτοιες ἐποχὲς γενικὰ τὰ νιάτα ἀποτελοῦν τὴν πιὸ εὐαίσθητη κεραία τοῦ μηνύματος τῆς ἐποχῆς καὶ γίνονται ἡ αἰχμὴ τῆς κοινωνικῆς συνειδητοποίησης, παίζοντας ἔτσι ἀποφασιστικὸ ρόλο καὶ στοὺς ἀγῶνες τοῦ καταπιεζόμενου λαοῦ καὶ στὴν πολιτικοποίηση αὐτῶν τῶν ἀγώνων, στοιχεῖο ἀπαραίτητο γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἀπελευθέρωση ὅλων τῶν ἐργαζομένων. Βέβαια ὁ πρωτοπόρος αὐτὸς ρόλος τῆς νεολαίας — κυρίως τῆς σπουδάζουσας — δὲν μπορεῖ καὶ δὲν

ἐπιτρέπεται νὰ θεωρηθεῖ οὔτε καθαριστικὸς οὔτε ἀποφασιστικὸς στοὺς ἀγῶνες τοῦ λαϊκοῦ κινήματος. Καὶ δὲν θὰ πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγει πὼς πολλοὶ νέοι τελειώνοντας τὶς σπουδές τους ξεχνοῦνε τὴ «σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση» καὶ ἐπιστρέφουν στὸ κοινωνικὸ κατεστημένο, ὅπου ζοῦνε οἱ γονεῖς τους καὶ ἀφομοιώνονται ἀπὸ τὸ σύστημα.

Γιὰ τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα πρέπει ἀκόμα νὰ ληφθεῖ ὑπόψη καὶ τοῦτο: στὸν λεγόμενο τριτογενῆ τομέα (ὑπηρεσίες) ἀπασχολεῖται πλέον τοῦ 1)3 τοῦ οἰκονομικὰ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας. Αὐτὸ τὸ ὑψηλὸ ποσοστὸ δὲν εἶναι ἀπόρροια μιᾶς βιομηχανικῆς τεχνολογικῆς ἐπανάστασης, ἀλλὰ συνέπεια τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἐμπορικοῦ καπιταλισμοῦ. (Ἐπίσης ἡ γραφειοκρατιοποίηση καὶ ἡ ἀστικοποίηση εἶναι συνέπεια καὶ κατόπιν αἰτία τοῦ ἐμπορικοῦ καπιταλισμοῦ). Ἡ ὅλη αὐτὴ ἐμπορικὴ - καπιταλιστικὴ ἀνάπτυξη ὁδήγησε στὴ δημιουργία ἑνὸς σημαντικοῦ μὴ βιομηχανικοῦ «ὑποπρολεταριάτου», ποὺ ζεῖ στὶς φτωχογειτονιὲς (slums), κυρίως, τῆς Ἀθήνας. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ «ὑποπρολεταριάτου», ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ ἐπαρχία καὶ δὲν ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴ βιομηχανικὴ παραγωγή, χαρακτηρίζεται μᾶλλον ἀπὸ «ἐπαγγέλματα ἀ τ ο μ ι κ ά». Τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ συμφέροντά του ὄχι μόνο δὲν συμπίπτουν πάντα, ἀλλὰ σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις, στὰ πλαίσια πάντα τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος, εἶναι κι ἀντίθετα μ' αὐτὰ τοῦ βιομηχανικοῦ προλεταριάτου. Ἐνῶ οἱ ἐργάτες βιομηχανίας ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς θέσης ἐργασίας, τὴν καλυτέρευση τῆς κοινωνικῆς ἀσφάλειας, τὴν αὔξηση τῶν μισθῶν, τὴν προαγωγή τους, κλπ., ὁ μὴ βιομηχανικὸς «ὑποπρολετάριος» ἐνδιαφέρεται κυρίως γιὰ τὴν ἀπευθείας ἀντιμετώπιση τῆς ὕπαρξής του, νὰ βρεῖ μιὰ δουλειὰ στὴ βιομηχανία ἢ κάπου ἀλλοῦ, νὰ ἐξασφαλίσει μιὰ κάποια στέγη μὲ ὁρισμένες ἐλάχιστες ὑπηρεσίες ὑγιεινῆς (πόσιμο νερό, ἠλεκτρικὸ ρεῦμα κλπ.). Ἔτσι ἐνῶ ὁ ἐργάτης βιομηχανίας ἀπεργεῖ π.χ. γιὰ νὰ πετύχει αὔξηση τοῦ μισθοῦ του, ὁ «ὑποπρολετάριος» δὲ βλέπει τὸ λόγο νὰ συμπράξει (νὰ ὀργανωθεῖ στὰ συνδικάτα), γιατὶ μιὰ τέτοια ἐνέργεια (ἀπεργία — συνδικάτο) «δὲν» τοῦ λύνει τὰ δικά του προβλήματα. Μ' ἄλλα λόγια ἡ ταξικὴ συνείδηση* τοῦ «ὑποπρολετάριου»,

* Ὁ ἀγώνας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι σὲ διεθνῆ - παγκόσμια καὶ ἑλληνικὰ πλαίσια ταξικὸς ἀγώνας. Ταυτόχρονα μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ἐθνικοαπελευθερωτικὸς καὶ ἀντιϊμπεριαλιστικός.

κυρίως τοῦ κακοπληρωμένου ποὺ ἀπασχολεῖται στὶς ὑπηρεσίες, ποὺ τὸν διακρίνει προσωπικὴ ἐξάρτηση, πατερναλισμός, ἀτομικισμὸς καὶ «ἐμπορικὲς ἀξίες», δὲ μπορεῖ ν' ἀναπτυχθεῖ τόσο εὔκολα, ὅσο τοῦ ἐργάτη ποὺ ἐργάζεται στὶς μεγάλες, ἀ π ρ ό σ ω π ε ς βιομηχανικὲς ἐπιχειρήσεις, ὅπου ὁ σύνδεσμός του μὲ τὴ δουλειά του εἶναι ἡ ἀνταλλαγὴ μισθοῦ καὶ ἐργατικῆς δύναμης. Ὁ «ὑποπρολετάριος» ποὺ

Ὁ ἀγώνας εἶναι ταξικός, γιατὶ οἱ ἐκμεταλλευόμενες καὶ καταπιεζόμενες κοινωνικὲς τάξεις, τῶν ὁποίων ἡ ὑπεραξία ἰδιοποιεῖται ἀπὸ τὸ διεθνὲς κεφάλαιο, τὴν παγκόσμια μπουρζουαζία μὰ καὶ ἀπὸ τὴ ντόπια μεταπρατικὴ καπιταλιστικὴ τάξη, ἀγωνίζονται γιὰ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση καὶ τὴν καταπίεση αὐτή.

Ἡ αὐξανόμενη βασικὴ ἀντίθεση στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα βρίσκει τὴν ἔκφρασή της στὸ φθίνον ποσοστὸ κέρδους. Στὸ ἐπίπεδο τοῦ παγκόσμιου συστήματος ὑπάρχει μόνο ἕνα ἀντίδοτο, ἡ αὔξηση τοῦ ποσοστοῦ τῆς ὑπεραξίας. Μὲ βάση τὴ δομὴ καὶ διάρθρωση τῶν ἐπὶ μέρους κοινωνικῶν σχηματισμῶν μπορεῖ τὸ ποσοστὸ τῆς ὑπεραξίας ν' αὐξηθεῖ πολὺ πιὸ πολὺ — ὅπως δείξαμε καὶ παραπάνω — στὴ περιφέρεια παρὰ στὰ μητροπολιτικὰ κέντρα. Εἶναι γι' αὐτὸ φανερό, ὅτι τὸ προλεταριάτο τῆς περιφέρειας ἐκμεταλλεύεται περισσότερο ἀπὸ τὸ προλεταριάτο τῶν κέντρων, πράγμα ποὺ σημαίνει πὼς ἡ περιφέρεια βρίσκεται ἀντικειμενικὰ πιὸ κοντὰ στὴν ἐπανάσταση ἀπ' ὅτι τὸ κέντρο.

Ὅμως κέντρο καὶ περιφέρεια ἀνήκουν στὸ ἴδιο σύστημα. Γιὰ νὰ ἀντιληφθεῖ κανεὶς τὰ ἀλληλοσυνεπαγόμενα φαινόμενα αὐτοῦ τοῦ Ὅλου δὲν πρέπει νὰ βλέπει τὰ ἔθνη σὰν αὐτόνομες ὁλότητες, ἀλλὰ νὰ τὰ θεωρεῖ σὰν ἕνα παγκόσμιο σύστημα — ἕνα παγκόσμιο πλαίσιο γιὰ τὸν ταξικὸ ἀγώνα — τὸ ὁποῖο διακρίνεται ἀπὸ δυνατὰ καὶ ἀνίσχυρα μέλη, ὅπου στὰ τελευταῖα οἱ ἀντιθέσεις εἶναι πολὺ πιὸ μεγάλες. Ἡ συζήτηση γιὰ τὸ ζήτημα τῆς «ἄνισης ἀνταλλαγῆς» θίγει τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς ἐποχῆς μας. Ἀφοῦ οἱ σχέσεις μεταξὺ κέντρου καὶ περιφέρειας εἶναι, μὲ τὴ μεταφορὰ πλεονάσματος ἀπὸ τὴν περιφέρεια στὸ κέντρο, ἄνισες δὲν θὰ μποροῦσε τὸ παγκόσμιο σύστημα νὰ χωριστεῖ στὶς κατηγορίες τῶν «μπουρζουάζικων» καὶ τῶν «προλεταριακῶν» ἐθνῶν; Δὲν θὰ ἔπρεπε τὸ προλεταριάτο τοῦ κέντρου νὰ εἶναι ἀλληλέγγυο μὲ τὴ μπουρζουαζία του γιὰ νὰ διατηρήσει τὴν ἰσχύουσα παγκόσμια κατάσταση πραγμάτων (status quo), ἀφοῦ ἡ μεταβίβαση πλεονάσματος ἀπὸ τὴν περιφέρεια στὸ κέντρο ἐπιτρέπει μιὰ μεγαλύτερη αὔξηση τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας του; Ἂν αὐτὴ ἡ μεταβίβαση πλεονάσματος μειώνει ὄχι μόνο τὴν ἀμοιβὴ τῆς ἐργασίας τοῦ προλεταριάτου τῆς περιφέρειας, ἀλλὰ καὶ τὰ περιθώρια κέρδους τοῦ τοπικοῦ κεφαλαίου, δὲν δικαιολογεῖ τοῦτο μιὰν ἐθνικὴ ἀλληλεγγύη μεταξὺ τῆς μπουρζουαζίας καὶ τοῦ προλεταριάτου τῆς περιφέρειας, ὥστε ἀπὸ κοινοῦ ν' ἀγωνιστοῦν γιὰ τὴν ἐθνικὴ οἰκονομικὴ ἀπελευθέρωση;

Ὅλη αὐτὴ ἡ ἐπιχειρηματολογία παραμένει σ' ἕνα κλασσικό, δηλ. προλε-

προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐπαρχία καὶ ἐγκαθίσταται στὶς φτωχογειτονιὲς τῆς μεγάλης πόλης ἀντανακλᾶ, κατὰ ἕνα μέρος, τὴ φτώχεια τῆς ἐπαρχίας — ἕνα εἶδος συντηρητισμοῦ — καί, κατὰ τὸ ἄλλο, τὶς φιλοδοξίες τῆς πόλης — ἕνα εἶδος ἐρευνητικῆς ἀνησυχίας γιὰ τὴν «πρόοδό» του.

νιστικὸ πλαίσιο, σὰν νὰ ὑπῆρχε τὸ παγκόσμιο σύστημα ἀποτελούμενο μόνο ἀπὸ ἀνεξάρτητα, αὐτόνομα ἐθνικὰ καπιταλιστικὰ συστήματα.

Στὴν πραγματικότητα ὁ ταξικὸς ἀγώνας δὲν διαδραματίζεται σὲ ἐθνικά, ἀλλὰ σὲ παγκόσμια πλαίσια.

Ἡ οὐσιαστικὴ ἀντίθεση ποὺ προσδιορίζει τὸν καπιταλιστικὸ τρόπο παραγωγῆς, εἶναι ἡ ἀντίθεση μεταξὺ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων, ποὺ στηρίζονται στὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία καὶ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, οἱ ὁποῖες προσδίδουν τὸν ἀναγκαῖο κοινωνικὸ χαρακτῆρα στὴν ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς. Τὰ μονοπώλια ἐντείνουν στὸ ἔπακρο αὐτὴ τὴν ἀντίθεση: ἡ κοινωνικοποίηση τῶν μέσων παραγωγῆς — ἡ κοινωνικοποίηση τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας ἔχει ἤδη συντελεστεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ — ἔχει ὡριμάσει ἀρκετά. Αὐτὴ ἡ ἀναγκαιότητα φαίνεται ἀπὸ τὸν αὐξανόμενο κρατικὸ παρεμβατισμό, ποὺ ἀποσκοπεῖ στὸ συντονισμὸ καὶ τὴν ὑποστήριξη τῶν μονοπωλίων. Ἡ ἐθνικὴ οἰκονομικὴ πολιτικὴ πῆρε τὴ θέση τοῦ laissez - faire καπιταλισμοῦ, ὁ ὁποῖος μπόρεσε νὰ διαρκέσει τόσο ὅσο οἱ αὐθόρμητες δυνάμεις τῆς ἀγορᾶς ἐπέτρεπαν τὴν πρόοδο τῆς συσσώρευσης, δηλ. τόσο ὅσο ὁ καπιταλιστικὸς τρόπος παραγωγῆς ἦταν προοδευτικός. Ὅμως ὁ κρατικὸς παρεμβατισμὸς δὲν ἀπομάκρυνε τὴν ἀντίθεση. Τὸ κράτος ἔγινε πιὸ πολὺ τὸ κράτος τῶν μονοπωλίων καὶ ἡ ὀρθολογικότητα τοῦ συστήματος παρέμεινε καπιταλιστική.

Ἡ βασικὴ ἀντίθεση μεταξὺ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων σὲ ἐπίπεδο κοινωνικὸ καταφαίνεται μέσω τῆς ἀντίθεσης δύο ἀνταγωνιστικῶν τάξεων: τῆς μπουρζουαζίας καὶ τοῦ προλεταριάτου. Ὅσο ἔμενε κανεὶς στὰ πλαίσια τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς τὰ πράγματα ἦσαν ἁπλᾶ. Ἀλλὰ ὁ καπιταλισμὸς ἔγινε ἕνα παγκόσμιο σύστημα. Ἡ ἀντίθεση δὲν βρίσκεται πλέον μεταξὺ τῆς μπουρζουαζίας καὶ τοῦ προλεταριάτου κάθε μιᾶς χώρας ξεχωριστά, ἀλλὰ μεταξὺ τῆς παγκόσμιας μπουρζουαζίας καὶ τοῦ παγκόσμιου προλεταριάτου.

Ποιὰ εἶναι ὅμως ἡ παγκόσμια μπουρζουαζία καὶ ποιὸ τὸ παγκόσμιο προλεταριάτο, ἀφοῦ καὶ τὰ δυὸ δὲν βρίσκονται στὰ πλαίσια ἑνὸς καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς, ἀλλὰ σ' ἕνα παγκόσμιο σύστημα, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλούς, μητροπολιτικοὺς καὶ περιφερειακούς, κοινωνικοὺς σχηματισμούς;

Κατὰ πρῶτον ἡ παγκόσμια μπουρζουαζία εἶναι ἡ μπουρζουαζία τῶν μητροπόλεων καὶ ἡ μπουρζουαζία τῆς περιφέρειας, ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πρώτη. Τὸ παγκόσμιο προλεταριάτο, ὅμως, πῶς εἶναι διαρθρωμένο; Γιὰ τὸν Marx, στὴν ἐποχή του, ὁ οὐσιαστικὸς πυρήνας τοῦ προλεταριάτου ἦταν στὸ κέντρο. Σ'

Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ τοῦ ρόλου τους, κυρίως μετὰ τὴ διαπίστωση, πὼς οἱ ἀγρότες, μέσω τῆς ἐνσωμάτωσής τους στὴ παγκόσμια ἀγορά, βαδίζουν τὸ δρόμο τῆς προλεταριοποίησής τους καὶ μεταβάλλονται ἀπὸ κοινωνικὸ στρῶμα σὲ κοινωνικὴ τάξη, ἐπανερχόμενοι στὴν ἔννοια τῆς «δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου», μποροῦμε νὰ τὴ δεχτοῦμε καὶ μὲ τὸν κοινωνικὸ καὶ

ἐκεῖνο τὸ στάδιο τῆς ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ φανταστεῖ κανεὶς τὶς μέλλουσες ἐξελίξεις τοῦ ἀποικιακοῦ προβλήματος. Ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση δὲν ἔγινε ὅμως στὸ κέντρο. Ἐκεῖ ὁ καπιταλισμὸς ἀναπτύχθηκε παραπέρα, ἔγινε μονοπωλιακὸς καὶ ἄλλαξε τὶς συνθῆκες τοῦ ταξικοῦ ἀγώνα. Ὁ Lenin ἐκφράζει αὐτὸ λέγοντας πὼς τὸ μέλλον τοῦ ἀγώνα μας ἐξαρτᾶται τελικὰ ἀπὸ τοῦ ἂν ἡ Ρωσία, οἱ Ἰνδίες, ἡ Κίνα κλπ. θ' ἀποτελέσουν τὴν τεράστια πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ κόσμου.

Ὁ πυρήνας τοῦ προλεταριάτου δὲν βρίσκεται πλέον στὸ κέντρο, ἀλλὰ στὴ περιφέρεια. Ὅμως τοῦτο τὸ προλεταριάτο ἔχει διάφορες μορφές. Δὲν ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ μισθωτοὺς ἐργάτες σὲ σύγχρονες μεγάλες ἐπιχειρήσεις, ἀλλὰ ἀπὸ ἀγροτικὲς «μάζες», ποὺ εἶναι ἐνσωματωμένες στὴ παγκόσμια ἀγορὰ καὶ γι' αὐτὸ πληρώνουν τὴν τιμή, ὅπως καὶ ἡ ἐργατικὴ τάξη στὶς πόλεις, τῆς «ἄνισης ἀνταλλαγῆς». Μολονότι οἱ «μάζες» αὐτὲς ζοῦνε σὲ διαφορετικὲς κοινωνικὲς μορφὲς ὀργάνωσης — ποὺ συχνὰ ἔχουν προκαπιταλιστικὸ χαρακτήρα — ἔχουν, μέσω τῆς ἐνσωμάτωσής τους στὴ παγκόσμια ἀγορά, προλεταριοποιηθεῖ ἢ βρίσκονται στὸ δρόμο τῆς προλεταριοποίησής τους.

Ἡ ἐξέγερση τῶν ἐκμεταλευόμενων καὶ καταπιεζόμενων στὴ περιφέρεια ὁδηγεῖ καὶ στὴν ὄξυνση τῶν ὅρων ἐκμετάλλευσης στὸ κέντρο, γιατὶ μόνο ἔτσι ὁ καπιταλισμὸς θὰ μπορέσει νὰ «ἀντισταθμίσει» κάπως τὶς ἀπώλειές του ἀπὸ τὸν γεωγραφικό του περιορισμό.

Ἐδῶ πρέπει νὰ ξεπεραστεῖ μία ἄκαρπη συζήτηση. Ἡ θέση ὡρισμένων, πὼς τὸ προλεταριάτο στὸ κέντρο ἀποτελεῖ τὸν κύριο πυρήνα τοῦ παγκόσμιου προλεταριάτου, δὲν εἶναι λενινιστική: αὐτὴ ἀρνεῖται τὸν παγκόσμιο χαρακτήρα τοῦ συστήματος. Ἡ θέση γιὰ τὴν ἀντίθεση μεταξὺ «προλεταριακῶν» καὶ «μπουρζουάζικων» ἐθνῶν ἀρνεῖται ἐπίσης τὸν παγκόσμιο χαρακτήρα τοῦ συστήματος, δηλ. τὶς ἐπιπτώσεις τῆς ἐξέγερσης τῆς περιφέρειας, πάνω στοὺς ὅρους τοῦ κέντρου καὶ δίνει τὴν ἐντύπωση πὼς καὶ ἡ μπουρζουαζία τῆς περιφέρειας ἐκμεταλλεύεται — αὐτὴ περιορίζεται μόνο στὴν ἀνάπτυξή της — καὶ γι' αὐτὸ θὰ μποροῦσε ν' ἀντισταθεῖ στὴ μπουρζουαζία τοῦ κέντρου. Ἡ βίαιη ἐξέγερση στὴ περιφέρεια δείχνει ἐντελῶς τὸ ἀντίθετο: ἡ μπουρζουαζία τῆς περιφέρειας εἶναι ἀναγκασμένη νὰ χρησιμοποιήσει κατὰ τοῦ δικοῦ της προλεταριάτου τὸ ληστρικὸ σύστημα κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ ἡ ἴδια «ὑποφέρει».

Ἔτσι καὶ ἡ θέση, ὅτι τὸ προλεταριάτο στὸ κέντρο εἶναι συλλογικὰ προνομιοῦχο καὶ γι' αὐτὸ ἀλληλέγγυο μὲ τὴ μπουρζουαζία του στὴν ἐκμετάλλευση

μὲ τὸν πολιτικὸ χαρακτήρα της, ἀφοῦ τὸ «προλεταριάτο» συμπίπτει μὲ τὸν ἐργαζόμενο καὶ ἐκμεταλλευόμενο λαό, δηλ. τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία θὰ (ἐπι-) κυριαρχεῖ πάνω στὴν ἀστικὴ τάξη, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ μικρὴ μειοψηφία. Ἔτσι μὲ τὴ χρήση τοῦ ὅρου γιὰ τὴ δικαιολογία τῆς πολιτικῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου μὲ τὴ στενή του ἔννοια ἢ ἀκριβέστερα τοῦ κόμματος

τοῦ Τρίτου Κόσμου, εἶναι ἐσφαλμένη ἁπλοποίηση τῆς πραγματικότητας. Σίγουρα ἀπολαμβάνει τὸ προλεταριάτο στὸ κέντρο, ἐπὶ ἴσης μέσης παραγωγικότητας, ἕνα ὑψηλότερο εἰσόδημα ἀπ' ὅ,τι οἱ ἐργάτες στὴ περιφέρεια. Ἀλλὰ γιὰ τὴν καταπολέμηση τοῦ φθίνοντος ποσοστοῦ κέρδους στὸ κέντρο εἰσάγει τὸ κεφάλαιο ἐργατικὴ δύναμη ἀπὸ τὴ περιφέρεια, μὲ τὴν ὁποία ἀσκεῖ πίεση στὴν ἀγορὰ ἐργασίας τῶν μητροπόλεων.

Τὸ κεφάλαιο στὴν ἀνάπτυξή του ἑνώνει καὶ διαιρεῖ συνεχῶς τὶς «μάζες», ποὺ βρίσκονται κάτω ἀπ' αὐτό, ἀκόμα καὶ στὸ ἴδιο τὸ κέντρο. Οἱ μηχανισμοὶ τῆς συγκέντρωσης πρὸς ὄφελός του ἐπιδροῦν καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων περιοχῶν τοῦ κέντρου: ἡ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ εἶναι παντοῦ ἡ ἀνάπτυξη τῶν διαμερισματικῶν (περιφερειακῶν) ἀνισοτήτων.[10]

Ὁ ἀγώνας εἶναι ἐθνικοαπελευθερωτικὸς καὶ ἀντιϊμπεριαλιστικός, γιατὶ σήμερα ὁ ἰμπεριαλισμός, κυρίως ὁ ἀμερικάνικος, ὑποκατέστησε σιγὰ - σιγὰ τὴν ἄμεση κατοχὴ (ἀποικιοκρατία) μιᾶς χώρας μ' ἕναν ἔμμεσο τρόπο κατοχῆς («νέου τύπου κατοχή» - νεοαποικιοκρατία), ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ἁπλὰ «ἐξάρτηση», ἀφοῦ εἶναι ἀπόλυτα καθοριστικὴ γιὰ τὴν πορεία τῆς νεοαποικιοκρατούμενης αὐτῆς χώρας.

Οἱ μέθοδοι τῆς νεοαπαικιοποίησης, τοῦ «νέου τύπου κατοχῆς» τῆς χώρας μας εἶναι: ἡ διείσδυση τοῦ ξένου παράγοντα, κυρίως τοῦ ἀμερικάνικου, στὸν κρατικὸ μηχανισμὸ ποὺ διευκολύνει τὴ διείσδυση τοῦ ἀμερικάνικου καὶ δυτικοευρωπαϊκοῦ μονοπωλιακοῦ κεφαλαίου στοὺς καίριους τομεῖς τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας, καθὼς καὶ τὸν ἔλεγχο πάνω στὴν πορεία καὶ τὴ διάρθρωσή της· ἡ διαμόρφωση καὶ προσαρμογὴ τῆς παιδείας — τοῦ μακροπρόθεσμου αὐτοῦ κλειδιοῦ — πρὸς τὴ νέα τάξη πραγμάτων· ἡ διάβρωση τῆς κουλτούρας, τῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν τοῦ λαοῦ μας· ἡ διείσδυση στὸ στρατὸ μέσω τῆς μετεκπαίδευσης ἀξιωματικῶν στὶς ΗΠΑ καὶ τὶς ἄλλες χῶρες τοῦ ΝΑΤΟ· ἡ ἐπιλογὴ αὐτῶν ποὺ κατέχουν θέσεις κλειδιά· ἡ διείσδυση τῆς ἀμερικάνικης CIA στὴν ἑλληνικὴ ΚΥΠ καὶ γενικότερα ὁ ἀμερικάνικος ἔλεγχος πάνω στὸ σύστημα πληροφοριῶν· ὁ ἐξοπλισμὸς τοῦ στρατοῦ μὲ ἀμερικάνικο ἢ ἄλλης νατοϊκῆς χώρας πολεμικὸ ὑλικὸ κλπ.

Στὸ βαθμὸ ποὺ ὁ ἐκμεταλλευόμενος καὶ καταπιεζόμενος λαός μας δὲν ἔχει συνειδητοποιήσει ἀκόμα πλήρως τὸ ταξικό του πρόβλημα - πρόβλημα ὅλων τῶν προλετάριων τοῦ κόσμου, μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ, ὅτι ὁ ἐθνικοαπελευθερωτικὸς καὶ ἀντιϊμπεριαλιστικὸς ἀγώνας ἑνώνει

αὐτοῦ τοῦ προλεταριάτου, κάτω ἀπὸ τὸ σκεπτικό, πὼς ἡ ἀστική δημοκρατία προϋποθέτει περισσότερα τοῦ ἑνὸς κόμματα, κατὰ συνέπεια, ἀκολουθώντας τὸν ἴδιο τρόπο συλλογισμοῦ, στὴ σοσιαλιστική δημοκρατία μπορεῖ νὰ ὑπάρχει μόνο ἕνα κόμμα, δὲν μποροῦμε νὰ εἴμαστε σύμφωνοι καὶ γιατὶ τοῦτο δὲν ὁδήγησε στὴ σοσιαλιστικὴ δημοκρατία.

Λόγω τοῦ ἀστικοῦ τρόπου συλλογισμοῦ τῶν σοσιαλιστῶν - κομμουνιστῶν ἰδεολόγων, τοὺς ἦταν ἀδύνατο νὰ δραματιστοῦν μιὰ διευθέτηση τῶν πραγμάτων, μιὰ κοινωνία, χωρὶς κανένα κόμμα. Τελικὰ οἱ μεταπτώσεις τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων δὲν ὁδήγησαν στὴν ἀποβολὴ τῶν ἀτελειῶν τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ στὴν ἀπόρριψη, σὰν τέτοιας, τῆς δημοκρατίας.

σχετικὰ πιὸ εὔκολα σχεδὸν ὅλο τὸ λαὸ κατὰ τῶν νεοαποικιοκρατῶν - ἰμπεριαλιστῶν, μὲ τὰ συμφέροντα τῶν ὁποίων εἶναι στενὰ συνδεδεμένα τὰ ἀντίστοιχα τῶν ἑλλήνων καπιταλιστῶν. Ἔτσι μπορεῖ νὰ ἀποφευχθεῖ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος.

Βέβαια ἀπὸ τὰ παραπάνω, ὅπου ὁ καπιταλισμός, καλύπτοντας ὅλον τὸν πλανήτη, ὀργανώνει μέσα σ' αὐτὰ τὰ πλαίσια τὶς παραγωγικές του σχέσεις καὶ ὁ σοσιαλισμὸς ἑπομένως μπορεῖ νὰ ἐπικρατήσει μόνο σὲ παγκόσμια κλίμακα, προκύπτουν ὡρισμένες ἀντιθέσεις ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἀναγκαιότητας τῆς παγκοσμιότητας τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ ἀγώνα γι' αὐτὸν σὲ ἐθνικὰ πλαίσια. Γιὰ τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητη μία «μεταβατικὴ στρατηγική», ἡ ὁποία τουλάχιστον δὲν θὰ ἐπιτρέψει νὰ θυσιαστεῖ ὁ σκοπὸς τῆς ὡρίμανσης καὶ τῆς ἀνάπτυξης τῆς σοσιαλιστικῆς συνείδησης χάρη στὸ στόχο τῆς οἰκονομικῆς προόδου! Τὴν διάκριση τοῦ ἀγώνα σὲ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ - ἀντιϊμπεριαλιστικὸ καὶ ταξικὸ δὲν θὰ πρέπει νὰ τὴ δοῦμε σὰν δυὸ ξεχωριστὰ καὶ ἀνεξάρτητα στάδια ἀγώνα. Ἀποτελεῖ ὁ ἐθνικοαπελευθερωτικὸς - ἀντιϊμπεριαλιστικὸς ἀγώνας προϋπόθεση τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης (ταξικὸς ἀγώνας), ποὺ εἶναι ἕνα μακροχρόνιο προτσές, μὲ τὸ μεταβατικό του στάδιο, ὅπου ἀκόμα ὑπάρχουν, σὲ μεγάλο βαθμὸ οἰκονομικά, ἠθικὰ καὶ διανοητικὰ (κοινωνικὲς ἀντιθέσεις) κατάλοιπα τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας καὶ τὸ προχωρημένο, ὥριμο στάδιό του, ὅπου ὑπάρχει πλέον ἡ ἀπόλυτη κυριαρχία τῶν σοσιαλιστικῶν σχέσεων παραγωγῆς, μιὰ ὑψηλὴ ὑλικὴ καὶ τεχνολογικὴ βάση στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, ἡ ἰδεολογική, πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ ἑνότητα τῆς κοινωνίας, ἡ πλήρης κυριαρχία τοῦ σοσιαλιστικοῦ πολιτικοῦ καὶ ἰδεολογικοῦ ἐποικοδομήματος καὶ ἕνας «νέος τύπος» ἀμοιβαίων σχέσεων μεταξὺ τῶν σοσιαλιστικῶν χωρῶν, ἀλλὰ ἡ ἀλληλεξάρτηση καὶ ἀλληλεπίδραση τῶν δύο «τύπων» τοῦ ἀγώνα εἶναι, ὕστερα ἀπὸ τὴν παραπάνω ἀνάλυση, κυρίως σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὴν ἀστικὴ τάξη, ὀφθαλμοφανεῖς.

Ἡ ἀναζήτηση τῆς δημοκρατίας περιγραφόταν σὰν ἀναρχικο - φιλελευθερισμός, σὰν μιὰ μικροαστικὴ ἀδυναμία, τὴν ὁποία ἕνας πειθαρχημένος κομμουνιστὴς δὲ μπορεῖ ν᾿ ἀνεχτεῖ.

Μὲ τὴν εἰσαγωγὴ τῶν ἰδεῶν αὐτῶν, μετὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς Ὀκτωβριανῆς ἐπανάστασης στὴ Ρωσία, κάθε ἕνας — ἀριστερὸς καὶ δεξιὸς — παραδέχτηκε τὴ νέα τάξη τῶν πραγμάτων σὰν σοσιαλιστική. Ὄχι σὰν μιὰ ἰδανική, ἀλλὰ βασικὰ σὰν σοσιαλιστική. Οἱ τάσεις, ποὺ περιγράφει ὁ πίνακας I, χρησίμεψαν σὰν μιὰ ἐμπειρικὴ ἀπόδειξη τῆς ἀσφαλοῦς προσέγγισης πρὸς τὸ σοσιαλισμό. Μὲ τὴ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου καὶ τὴν ἀπαλλοτρίωση τῶν παραγωγῶν, ὁ καπιταλισμὸς στρώνει τὸ δρόμο γιὰ τὸ σοσιαλισμό! Ἔτσι, ὅ,τι ἔχει νὰ κάνει μιὰ νικηφόρα σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση, εἶναι ν᾿ ἀπαλλοτριώσει τὸ ὑπόλοιπο 4% τῶν ἐργοδοτῶν — κατὰ τὴ γνώμη τῶν πουριτανῶν καὶ τὸ 6% τῶν ἀνεξαρτήτων — καὶ νὰ ὀργανώσει ὁλόκληρη τὴν κοινωνία σὰν μιὰ μεγάλη, συγκεντρωτικὰ προγραματισμένη, «ἐπιχείρηση». Ὁ καθένας γίνεται ἕνας ἐργάτης, ἕνας προλετάριος, οἱ τάξεις καταργοῦνται καὶ ἡ κοινωνία γίνεται σοσιαλιστική.

Ἂν ὅμως ἐξετάσουε μὲ περισσότερη προσοχὴ τὰ ὅσα εἰπώθηκαν, τότε εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ συμπεράνουμε, ὅτι μιὰ τέτοια «σοσιαλιστικὴ κοινωνία δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι πραγματικὰ σοσιαλιστικὴ κοινωνία. Δὲν ξεπερνᾶ τὶς κατηγορίες τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, γιατὶ ἔχει δημιουργηθεῖ σὰν ἕνα ἀντίστροφο εἴδωλο τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας. Καὶ σὰν τέτοια δὲν εἶναι σοσιαλισμός, ἀλλὰ κρατισμός.

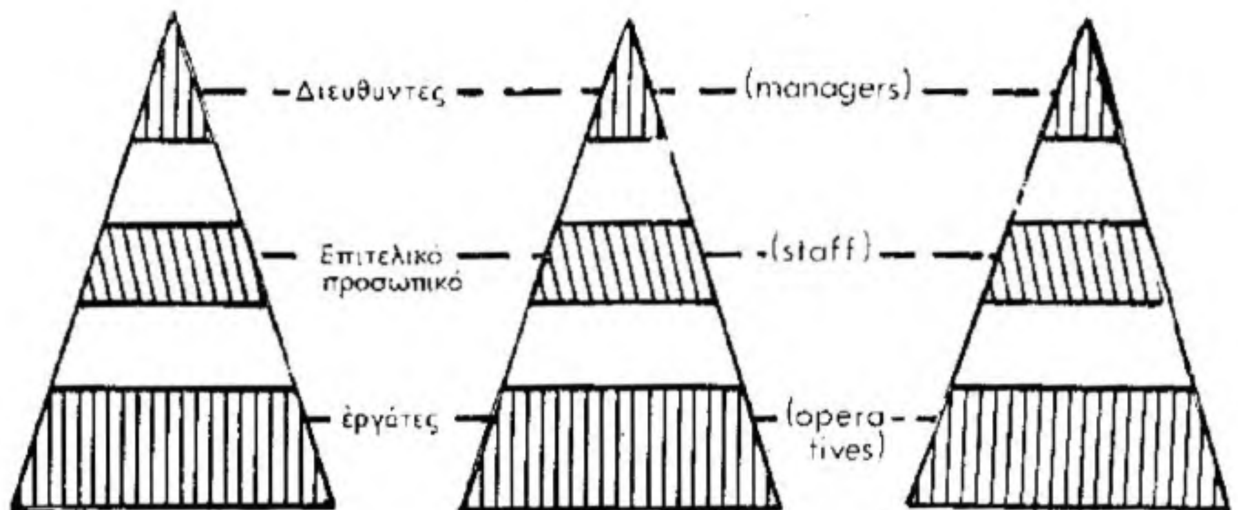
Ὑπάρχουν δύο κρίσιμα χαρακτηριστικά, ποὺ εἶναι κοινὰ καὶ στὸν καπιταλισμὸ καὶ στὸν κρατισμό: οἱ τάξεις καὶ ἡ ἀλλοτρίωση μαζὶ μὲ τὸν ἰδεολογικὸ φετιχισμό.

Ἐφ᾿ ὅσον οἱ παραγωγικὲς σχέσεις εἶναι καθοριστικὲς γιὰ ὁλόκληρο τὸ σύστημα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, τότε οἱ κοινωνικὲς σχέσεις στὶς βασικὲς παραγωγικὲς μονάδες καθορίζουν καὶ τὸν τύπο τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος.

Ἡ βασικὴ παραγωγικὴ μονάδα μιᾶς οἰκονομικὰ ἀναπτυγμένης ἀστικῆς κοινωνίας εἶναι ἡ ἐπιχείρηση. Χαρακτηριστικὸ τῆς ἐπιχείρησης εἶναι ἡ ἱεραρχικὰ διαρθρωμένη ὀργάνωσή της: ὁ ἰδιοκτήτης ἢ οἱ ἀντιπρόσωποί του βρίσκονται στὴν κορυφή, τὸ ἐπιτελικὸ προσωπικὸ στὴ μέση καὶ οἱ ἐργάτες στὴ βάση τῆς ἱεραρχικῆς πυραμίδας.

Ἐφόσον ὅλες οἱ ἐπιχειρήσεις ἔχουν ὀργανωθεῖ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ὑπάρχει μιὰ «φυσική» τάση γιὰ τὰ ἴδια κοινωνικὰ στρώματα τῶν διαφόρων πυραμίδων νὰ ἔλθουν σ' ἐπαφή, νὰ συνδεθοῦν μεταξύ τους, ν' ἀναπτύξουν καὶ νὰ ὑπερασπίσουν κοινὰ ἐνδιαφέροντα καὶ συμφέροντα. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ στρωματοποίηση ≃ «κοινωνικὴ ταξικοποίηση» μέσα στὴ βασικὴ παραγωγικὴ μονάδα μεταφέρεται σ' ὁλόκληρη τὴν κοινωνία (βλ. εἰκόνα 1).

ΕΙΚΟΝΑ 1 Ἡ κοινωνικὴ στρωματοποίηση ≃ «ταξικοποίηση» στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία

Ἀρκεῖ νὰ προστεθεῖ ὅτι, γιὰ φανεροὺς λόγους, τὰ οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ συμφέροντα τοῦ ἐπιτελικοῦ προσωπικοῦ εἶναι στενὰ συνδεδεμένα μ' αὐτὰ τῶν ἰδιοκτητῶν. Ἕνα μέλος τοῦ ἐπιτελικοῦ προσωπικοῦ εἶναι ἕνας ὑπάλληλος, ἀλλὰ κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ ἕνας προνομιοῦχος ὑπάλληλος, ποὺ ἔχει τὴ δύναμη νὰ δίνει ἐντολὲς πρὸς τοὺς ἐργάτες. Οἱ τελευταῖοι βρίσκονται στὴ βάση τῆς πυραμίδας τῆς δύναμης καὶ δὲν ἔχουν καθόλου δύναμη. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο οἱ ἐργάτες ὀφείλουν νὰ δημιουργοῦν συνδικάτα μὲ σκοπὸ τὴν ὑπεράσπιση τῶν συμφερόντων τους. Σὲ μιὰ τυπικὴ καπιταλιστικὴ χώρα, οἱ ἰδιοκτῆτες, μὲ τὸ διευθυντικὸ προσωπικὸ προστάτη καὶ συνήγορο τῶν περιουσιῶν καὶ συμφερόντων τους, καὶ τὸ ἐπιτελικὸ προσωπικὸ — ἀνώτερη καὶ μέση τάξη — συγκρούονται μὲ τὴν ἐργατικὴ τάξη, ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὴ βάση τῆς κοινωνικῆς πυραμίδας.

Ἡ καπιταλιστικὴ ἐξέλιξη ἔχει περάσει ἀπὸ δυὸ στάδια: τὸν φιλελεύθερο ἀνταγωνιστικὸ καὶ τὸν σύγχρονα ὀργανωμένο μονοπωλιακὸ καπιταλισμὸ (μὲ κρατικομονοπωλιακὴ τάση). Στὸ πρῶτο στάδιο, ὁ ἰδιοκτήτης μιᾶς ἐπιχείρησης ἦταν συγχρόνως καὶ ὁ ἐπιχει-

ργματίας. Στὸ δεύτερο στάδιο, ἡ ἰδιοκτησία ἄρχισε ὁλοένα καὶ περισσότερο νὰ διαχωρίζεται ἀπὸ τὴ διευθυντικὴ δύναμη (διεύθυνση ἐπιχείρησης).*

Αὐτὸς ὁ διαχωρισμὸς τελειοποιήθηκε στὸν κρατισμό, ὅπου τὸ παραγωγικὸ κεφάλαιο εἶναι ἰδιοκτησία τοῦ κράτους, ἐλέγχεται ὅμως καὶ διευθύνεται ἀπὸ ἕνα γραφειοκρατικὸ μηχανισμό. Ἡ κρατικὴ γραφειοκρατία εἶναι, φυσικά, ἱεραρχικὰ ὀργανωμένη. Μιὰ τυπικὴ γραφειοκρατικὴ διάρθρωση μοιάζει μὲ μιὰ πυραμίδα, ποὺ ἔχει μιὰ στενὴ κορυφὴ καὶ μιὰ πλατιὰ βάση· μ᾽ ἕνα ροῦ ἀπὸ «ἀνακοινώσεις», κυρίως πρὸς μιὰ μόνο κατεύθυνση, ἀπὸ τὴν κορυφὴ πρὸς τὰ κάτω· μὲ τὸν προστακτικὸ χαρακτήρα αὐτῶν τῶν «ἀνακοινώσεων», μὲ δύο «χαλαρὲς» ἄκρες: τὴν κορυφή, ὅπου οἱ ἱεραρχικὲς σχέσεις ἐξαφανίζονται μὲ τὴν ἔννοια ὅτι δὲν ὑπάρχουν πλέον ἀνώτεροι, καὶ τὴ βάση, ὅπου αὐτὲς ἐξαφανίζονται μὲ τὴν ἀντίθετη ἔννοια, ὅτι δὲν ὑπάρχουν πλέον κατώτεροι· καὶ μὲ χωρὶς καμιὰ ἀπευθείας οὐσιαστικὴ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῆς κορυφῆς καὶ τῆς βάσης τῆς κοινωνικῆς πυραμίδας. Σὰν ἕνα μέρος τοῦ συνεποῦς συστήματος ἡ γραφειοκρατικὴ διεύθυνση, σὲ κάθε μιὰ ἐπιχείρηση, πρέπει νὰ εἶναι, ἐπίσης, ἱεραρχικὰ ὀργανωμένη.

Ἔτσι ἔχουμε μιὰ κοινωνία, ὅπου ἡ ταξικοποίηση εἶναι ἄμεση καὶ σχηματική, ἀντίστροφη ὅμως ἀπὸ τὴν καπιταλιστική.** Ὅλο τὸ

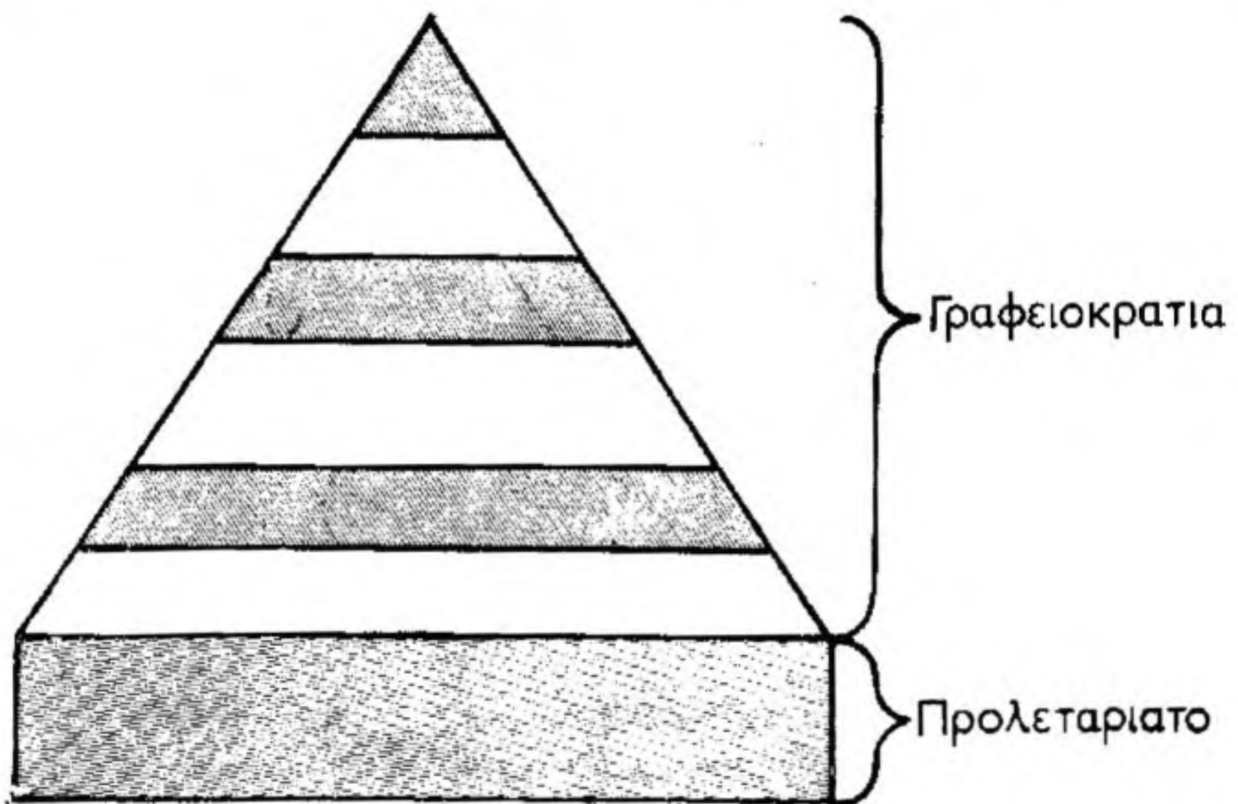
---

* Καὶ στὸ δεύτερο αὐτὸ στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ, ὅπου δηλαδὴ ὁ ἰδιοκτήτης μιᾶς ἐπιχείρησης δὲν συμπίπτει ἀναγκαστικὰ μὲ τὸ διευθυντή της, ὁ κύριος σκοπὸς τῆς καπιταλιστικῆς ἐπιχείρησης παραμένει ἡ μακροπρόθεσμα μεγιστοποίηση τοῦ κέρδους, κυρίως μέσω τῆς μεγιστοποίησης τοῦ κύκλου ἐργασιῶν, γιατὶ μέσω τοῦ κέρδους μποροῦν νὰ ἐπιτευχθοῦν καὶ ἄλλοι τελικοὶ στόχοι τῆς ἐπιχείρησης, π.χ. ὕπαρξη, συσσώρευση, αὔξηση, δύναμη. Ἡ ἄποψη ὅτι, στὸν σύγχρονο καπιταλισμό, τὴ δύναμη στὶς ἐπιχειρησιακὲς ἀποφάσεις τὴν ἔχει τὸ διευθυντικὸ προσωπικὸ καὶ ὄχι οἱ ἰδιοκτῆτες (κάτοχοι τῶν μετοχῶν), εἶναι ἀ ρ χ ι κ ὰ σωστή, ὄχι ὅμως τ ε λ ι κ ά. Ἐφόσον οἱ δουλειὲς «πᾶνε καλὰ» — ὁ κύκλος ἐργασιῶν, δηλ. τὸ κέρδος, αὐξάνει — ἀποφασίζει τὸ διευθυντικὸ προσωπικό, μόλις ὅμως οἱ δουλειὲς πᾶνε ἄσχημα, τότε τὸν τελευταῖο λόγο τὸν ἔχουν οἱ ἰδιοκτῆτες, κυρίως οἱ κατέχοντες τὸ μεγάλο ποσοστὸ τῶν μετοχῶν. Βέβαια, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους διευθυντὲς (top management) ἀνήκουν στὴν κατηγορία τῶν μεγαλομετόχων.

** Αὐτὸ ποὺ ἐμεῖς ὀνομάζουμε κρατισμὸ καὶ ποὺ εἶναι, σὲ τελικὴ ἀνάλυση, ταξικὴ κοινωνία, δὲν εἶναι κατ᾽ ἀνάγκη «κρατικὸς καπιταλισμός». (Ἡ ἔννοια τούτη περιγράφει πολὺ διαφορετικὰ φαινόμενα: τὸν προχωρημένο καπιταλι-

γραφειοκρατικὸ ὑπερκείμενο κατασκεύασμα δὲ μπορεῖ νὰ βρίσκεται σὲ ἁρμονία μὲ τὴν ἐργατικὴ βάση, στ' ὄνομα τῆς ὁποίας κυβερνᾶ!

ΕΙΚΟΝΑ 2. Η κρατιστικη κοινωνικη στρωματοποιηση: «ταξικοποιηση»

Μερικὲς ἄλλες συνέπειες ἀκολουθοῦν. Στὸν καπιταλισμὸ ἡ πολιτικὴ δύναμη πηγάζει, κατὰ κανόνα, ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ ἰσχύ. Στὸν κρατισμὸ ἡ οἰκονομικὴ ἰσχὺς πηγάζει, κατὰ κανόνα, ἀπὸ τὴν

σμό, ὅπου ἡ συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου ὁδηγεῖ σὲ μονοπώλια καὶ σὲ εἰδικὲς μορφὲς «ἀλληλογαντζώματος» μεταξὺ κράτους καὶ μονοπωλίων· τὸν νεοδημιουργούμενο καπιταλισμό, ὅπου τὸ κράτος παίζει ἕναν ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἵδρυση νέων ἐπιχειρήσεων καπιταλιστικοῦ τύπου· τὸν ἰδιαίτερο καπιταλισμὸ μερικῶν ὑποανάπτυκτων χωρῶν, ὅπου τὸ κράτος παίρνει τὴ θέση τῆς μὴ ὑπάρχουσας ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας καὶ κτίζει ἐπιχειρήσεις· τέλος τοὺς εἰδικούς, κατὰ τὴ μεταβατικὴ περίοδο, τρόπους παραγωγῆς τῆς Ρωσίας κατὰ τὴ «νέα οἰκονομικὴ πολιτική» (ΝΕΠ)). Ἄν, καὶ κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθῆκες μπορεῖ ὁ κρατισμὸς — τοῦ ὁποίου ὡρισμένα κύρια χαρακτηριστικὰ εἶναι: τὰ οὐσιώδη μέσα παραγωγῆς: ὁ ἐργοστασιακὸς ἐξοπλισμὸς ποὺ ἔχει παραχθεῖ μὲ κοινωνικὴ ἐργασία, εἶναι ἰδιοκτησία τοῦ κράτους· ἡ ἐργατικὴ δύναμη εἶναι ἕνα ἐμπόρευμα· τὰ προϊόντα, ποὺ καταναλώνονται, εἶναι ἐπίσης ἐμπορεύματα· τὰ

πολιτική δύναμη. Στὸν καπιταλισμὸ τὸ ὕψος τοῦ εἰσοδήματος ἐξαρτᾶται, κυρίως, ἀπὸ τὴ θέση στὴν οἰκονομικὴ ἱεραρχία. Στὸν κρατισμὸ τοῦτο εἶναι, φυσικά, ἀντίστροφο, τὸ εἰσόδημα (ὄχι τόσο σὲ χρῆμα ὅσο σὲ ποικιλόμορφες διευκολύνσεις) πηγάζει ἀπὸ τὴ θέση στὴν πολιτικὴ ἱεραρχία. Τέλος, ὁ καπιταλισμὸς χαρακτηρίζεται ἀπὸ οἰκονομικὴ ἀνασφάλεια, ὁ κρατισμὸς ἀπὸ πολιτική. Καὶ τὰ δύο συστή-

---

ἀγαθὰ τοῦ πάγιου κεφαλαίου δὲν εἶναι, τουλάχιστον πρωτογενῶς, ἀκόμα ἐμπορεύματα (βέβαια αὐτὰ δὲν σημαίνουν, ὅτι ὁ κρατισμὸς εἶναι καπιταλισμὸς γιατὶ ὁ δεύτερος χαρακτηρίζεται ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ γενίκευση τῆς ἐμπορευματικῆς μορφῆς τῶν προϊόντων μέσω τοῦ ἐμπορευματικοῦ χαρακτῆρα τοῦ κεφαλαίου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀνακατανομὴ τῆς ὑπεραξίας σὲ σχέση μὲ τὸ κεφάλαιο ποὺ ἐπενδύθηκε δηλ. τὸ μετασχηματισμὸ τῆς ὑπεραξίας σὲ κέρδος καὶ τῆς ἀξίας σὲ τιμές. Τοῦτο δὲν ὑπάρχει στὸ κρατισμό, γιατὶ τὸ ἰδιωτικὸ κεφάλαιο, μοιρασμένο σὲ πολλοὺς ἰδιοκτῆτες, ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὴν κρατικὴ ἰδιοκτησία), νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ κρατικὸ καπιταλισμὸ μὲ τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς «συσσωρευτικῆς δυναμικῆς του», δυναμικῆς ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπ' τὴ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου μὲ στόχο τὴ μεγιστοποίηση τοῦ πλεονάσματος ποὺ περιέρχεται στοὺς ἰδιοκτῆτες τοῦ κεφαλαίου, δὲν ἐξαρτᾶται, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἀπὸ παράγοντες ποὺ «ἐνυπάρχουν» στὸ κοινωνικοοικονομικὸ αὐτὸ σύστημα, ἀλλὰ ἀπὸ ἀπόφαση πολιτικῆς φύσης τῆς κομματικῆς ἱεραρχίας, ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὸν ἀνταγωνισμὸ τῶν δύο ἀντίθετων συστημάτων σὲ παγκόσμια κλίμακα. Δηλαδὴ ὅσο οἱ πιθανότητες στρατιωτικῆς ἐπικράτησης τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὰ δύο συστήματα θὰ τείνουν ἀσυμπτωτικὰ πρὸς τὸ μηδέν, τόσο ὁ οἰκονομικὸς ἀνταγωνισμὸς (ἢ συναγωνισμός!) θὰ αὐξάνει. Ἔτσι δὲν ἀποκλείεται, προκειμένου νὰ ἀντιμετωπίσει ὁ κρατισμὸς τὸν ἰμπεριαλιστικο - μονοπωλιακὸ καπιταλισμό, ν' ἀποφασίσει μέσω τῆς κομματικῆς του ἱεραρχίας νὰ ἐπεκτείνει τὶς ἐπενδύσεις ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορά του («περιφέρεια») σὲ μαζικὴ κλίμακα, πράγμα ποὺ προϋποθέτει «συσσωρευτικὴ δυναμικὴ» στὴ μητρόπολη δηλ. προσφορὰ ὑπερεργασίας (ὑπεραξίας) ἀπὸ μέρους τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ. Βέβαια τὴν ἐπιτάχυνση τοῦ ρυθμοῦ τῆς συσσώρευσης στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση στὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν ἐπανάσταση δὲν μποροῦμε παρὰ νὰ τὴν ἐγκρίνουμε, ἀφοῦ ἡ χώρα ἦταν ἀποκλεισμένη ἀπὸ τὶς ἰσχυρὲς δυνάμεις τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ ἔπρεπε νὰ ἐπιβιώσει. Ἔτσι οἱ οὐσιαστικοὶ σκοποὶ τῆς συσσώρευσης ἔγιναν κατορθωτοί, ἀλλὰ τὸ σύστημα ἐξελίχθηκε πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἀποδοχῆς κανόνων τῆς κατανομῆς τῶν οἰκονομικῶν πόρων καὶ συντελεστῶν, ποὺ ἦσαν ὅμοιοι μὲ ἐκείνους ποὺ ἴσχυαν στὸν καπιταλιστικὸ τρόπο παραγωγῆς.

Ἡ ἀντίθεση μεταξὺ τοῦ σκοποῦ τῆς οἰκοδόμησης τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τῶν μεθόδων καὶ στόχων τῆς ἐπιταχυνόμενης συσσώρευσης — ἡ παρατηρούμενη ἐπέκταση τῶν ἐπενδύσεων μονοπωλιακῶν - καπιταλιστικῶν ἐπιχειρήσεων στὶς κρατιστικὲς οἰκονομίες, συνέπεια κυρίως μιᾶς ὑπέρμετρης ἐπεκτατικῆς καὶ ἐντατικῆς ἐπενδυτικῆς πολιτικῆς τῆς κομματικῆς καὶ ἐπιχειρησιακῆς γρα-

ματα εἶναι ταξικὰ συστήματα. Ἡ κύρια διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο συστημάτων βρίσκεται στὸ ὅτι στὸν καπιταλισμὸ τὸ προλεταριάτο ἐκμεταλλεύεται καὶ ἡ κοινωνικὴ ἰσχὺς κατανέμεται κυρίως μὲ οἰκονομικὰ μέσα (τυπικὰ δημοκρατικὸ καὶ στὸ περιεχόμενο πλουτοκρατικὸ σύστημα), στὸν κρατισμὸ ὅμως ἡ κατανομὴ τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἰσχύος γίνεται κυρίως μὲ πολιτικὰ μέσα.

φειοκρατίας (οἱ διευθυντὲς τῶν ἐπιχειρήσεων ἀποκτοῦν ἁρμοδιότητες στὸν τομέα τῆς συσσώρευσης ~ ἐπενδύσεων ὅλο καὶ περισσότερης ἀποφασιστικῆς σημασίας), θ' ἀπαιτήσει μὲ τὴ πάροδο τοῦ χρόνου συσσώρευση κεφαλαίου, δηλ. ἰδιοποίηση κοινωνικὰ ὑπέρμετρης ὑπεραξίας, καὶ γιὰ τὸ ἐσωτερικὸ (κέντρο) τείνει νὰ ἀναστηλώσει τὸν ἐμπορευματικὸ χαρακτῆρα τῶν ἀγαθῶν τοῦ πάγιου κεφαλαίου.

Τοῦτο δὲν προϋποθέτει ἀναγκαστικὰ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Ὅπου αὐτὸς ἐπαναφέρεται μὲ μιὰ πραγματικὴ ἀγορὰ (ὅπως στὴ Γιουγκοσλαβία), σπάει ἡ ἑνότητα τῆς κοινωνίας καὶ ἀνταγωνιστικὲς ὁμάδες ἀπὸ ἐργάτες ἀλλοτριώνονται σὲ μιὰ οἰκονομιστικὴ ἰδεολογία παραγωγῶν ἐμπορευμάτων. Στὸ μέτρο ὅμως, ποὺ ὁ ἀνταγωνισμὸς δὲν ἐπαναφέρεται — τὸ σχέδιο ἀντικαθιστᾶ τὴν ἀγορὰ — ἡ οἰκονομικὴ πρόοδος εἶναι ξένη πρὸς τὸν οἰκονομικὸ μηχανισμό, ἐξαρτᾶται ὅμως ἄμεσα ἀπὸ τὴν πολιτικὴ γραφειοκρατικὴ ἱεραρχία. Ὅμως ἡ ἰδεολογία αὐτοῦ τοῦ μὴ σοσιαλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς εἶναι καὶ ἰδεολογία τῆς οἰκονομιστικῆς ἐμπορευματικῆς ἀλλοτρίωσης, ἡ ὁποία εἶναι προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀναπαραγωγὴ μιᾶς ταξικῆς κοινωνίας. Ὁ νόμος της εἶναι ἡ ἄνιση ἀνάπτυξη μεταξὺ τῶν διαφόρων οἰκονομικῶν τομέων: οἰκονομικοὶ τομεῖς, στοὺς ὁποίους ἡ πρόοδος τῆς παραγωγικότητας εἶναι οὐσιαστικὴ γιὰ τὴν ἰσχυροποίηση τῆς δεσπόζουσας ἰδεολογικὰ πολιτικῆς «ὁμάδας» προωθοῦνται συστηματικὰ μέσω μιᾶς σπάταλης, κοινωνικὰ μὴ ὀρθολογικῆς κατανομῆς τῶν οἰκονομικῶν πόρων καὶ συντελεστῶν. Ἡ ἐπιδίωξη μὲ κάθε τρόπο τῆς μέγιστης (maximum) οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης (στὴν ἐποχὴ τοῦ Stalin: «νὰ φθάσουμε τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς παραγωγῆς καὶ μετὰ νὰ τὶς ξεπεράσουμε») δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἐπιδίωξη τῆς ἄριστης (optimum) οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης. Ἡ πρώτη ἐπιτυγχάνεται μόνο μὲ τὴν καταστροφὴ παραγωγικῶν δυνάμεων: τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ φυσικοῦ πλούτου, οἱ ὁποῖες στὸν καπιταλιστικὸ τρόπο παραγωγῆς, ὅπου ὁ μοναδικὸς σκοπὸς εἶναι ἡ μεγιστοποίηση τοῦ κέρδους, ἀποτελοῦν μόνο μέσα παραγωγῆς.

Κάνοντας χρήση τοῦ οἰκονομικοῦ λεξιλόγιου, θὰ λέγαμε: «μὲ τὸν ὑπολογισμὸ τῆς ἀποδοτικότητας τῆς ἐπιχείρησης συνυπολογίζονται καὶ οἱ ἐξωτερικὲς οἰκονομίες», οἱ ὁποῖες προέρχονται ἀπὸ τὴ καταστροφὴ ἀνθρωπίνων δυνάμεων καὶ φυσικοῦ πλούτου.

Ἡ τιμὴ τῆς συσσώρευσης εἶναι ἑπομένως ἡ καθυπόταξη τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὸ νόμο τοῦ κέρδους. Ἡ ἔκφρασή της εἶναι ἡ ἀναγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου σὲ μονάδα ἐργατικῆς δύναμης καὶ ἡ περιφρόνηση τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος.

Γιὰ τὸ σοσιαλισμὸ ὅμως ὁ ἄνθρωπος καὶ μόνο αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς παραγωγῆς καὶ ὄχι τὸ κέρδος.

3.2. Ἡ ἀλλοτρίωση

Ἡ ἀ λ λ ο τ ρ ί ω σ η — χαρακτηριστικό, ὁπωσδήποτε, μιᾶς ταξικῆς κοινωνίας, — εἶναι κοινὴ στὸν καπιταλισμὸ καὶ στὸν κρατισμό. Ἡ ἀλλοτρίωση θεωρούμενη ἐδῶ στὴν πρωταρχική της σημασία, δηλ. σὰν μιὰ ἀποκάκρυνση μεταξὺ τῆς ὕπαρξης καὶ τῆς οὐσίας. Ἡ ὕπαρξη εἶναι ἡ πραγματική, ἡ τωρινὴ κατάσταση ἑνὸς ἀτόμου. Ἡ οὐσία εἶναι ὅ,τι αὐτὸ τὸ ἄτομο μπορεῖ νὰ εἶναι, νὰ γίνει δυνητικά.[11] Καὶ δυνητικὰ τὸ ἄτομο μπορεῖ νὰ εἶναι, νὰ γίνει μιὰ πλήρως ἀναπτυγμένη προσωπικότητα. Σὲ μιὰ ταξικὴ κοινωνία ἡ προσωπικότητα ἑνὸς ἀτόμου τραυματίζεται κατὰ διάφορους τρόπους, π.χ. μὲ τὴν κατανομὴ τῆς ἐργασίας, τὴ διαφοροποίηση τῆς (κοινωνικῆς) θέσης (status), τὴν ἐκμετάλλευση, τὴν ἀπειλὴ τῆς ὕπαρξής του ἀπὸ οἰκονομικὲς καὶ πολιτικὲς δυνάμεις. Ἕνα φαινόμενο, ποὺ σχετίζεται πολὺ στενὰ μὲ τὰ παραπάνω, εἶναι ὅ,τι ὁ Marx ὀνόμασε φ ε τ ι χ ι σ μ ὸ ἐ μ π ο ρ ε υ μ ά τ ω ν.[12] Σὲ μιὰ καπιταλιστικὴ κοινωνία, οἱ κοινωνικὲς σχέσεις ἐμφανίζονται στοὺς ἀνθρώπους μεταμφιεσμένες σὲ σχέσεις ἐμπορευμάτων. Περιοδικὲς οἰκονομικὲς κρίσεις, ἀνεργία ἢ χαμηλὸς ρυθμὸς αὔξησης, φαίνονται νὰ εἶναι παράγωγα ὁρισμένων ἀντικειμενικῶν δυνάμεων τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησης, χωρὶς νὰ ἔχουν σχέση μὲ τὸ κοινωνικὸ σύστημα, ἀλλάζουν τοὺς ὅρους τῆς ἀγορᾶς ἔτσι ὅπως φυσικὲς δυνάμεις ἀλλάζουν τὶς μετεωρολογικὲς συνθῆκες.

Οἱ βασικὲς κοινωνικὲς σχέσεις μεταξὺ ἑνὸς ἐργοδότη καὶ ἑνὸς ὑπαλλήλου τείνουν ν' ἀποκρυφτοῦν πίσω ἀπὸ τὴ λεγόμενη «ἀγορὰ ἐργασίας». Ἡ ἀτομικὴ ἐργασία ἐμφανίζεται σὰν συστατικὸ τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας μόνο μέσω τῆς ἀνταλλαγῆς προϊόντων τῆς ἐργασίας. Συνεπῶς, οἱ κοινωνικὲς σχέσεις μεταξὺ αὐτῶν ποὺ παράγουν δὲν ἐμφανίζονται σὰν αὐτὸ ποὺ εἶναι, ἀλλὰ σὰν ἐμπορευματικὲς σχέσεις μεταξὺ προσώπων καὶ σὰν «κοινωνικὲς» σχέσεις μεταξὺ πραγμάτων!

Δὲ θὰ πρέπει ν' ἀποτελέσει ἔκπληξη, ἂν καὶ στὸν κρατισμὸ ἀνακαλύψουμε τὸ ἄμεσο ἀντίστοιχο τοῦ φετιχισμοῦ ἐμπορευμάτων. Πρόκειται γιὰ τὸ φ ε τ ι χ ι σ μ ὸ λ ε ι τ ο υ ρ γ ι ῶ ν, πράγμα ποὺ σημαίνει ἀπόκρυψη ἀνθρωπίνων σχέσεων πίσω ἀπὸ ἀπρόσωπους γραφειοκρατικοὺς κανόνες, μιὰ μυστικοποίηση τῶν δραστηριοτήτων

τῶν «κατόχων» τῶν «γραφείων». Οἱ «ἀποφάσεις» τῆς ἀγορᾶς εἶναι ἀλάνθαστες, τὸ ἴδιο κι αὐτὲς ἑνὸς ὑπαλλήλου (ἀξιωματούχου) ὅσον ἀφορᾶ τοὺς ὑφιστάμενους.

Ἡ κατοχὴ μιᾶς λειτουργίας ἀπονέμει στὸν κάτοχο τοῦ ἀξιώματος τὴν ποιότητα νὰ εἶναι ἐξυπνότερος, τιμιότερος, πιὸ ἀξιόπιστος (πολιτικὰ καὶ κατὰ τ' ἄλλα), μ' ἕνα λόγο: ἀ ν ώ τ ε ρ ο ς ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα ἄτομα, ποὺ βρίσκονται χαμηλότερα στὴν ἱεραρχία τῶν λειτουργημάτων. Ὁ παραλληλισμὸς πάει πιὸ πέρα. Καὶ τὰ δύο, ἡ «ἐλεύθερη ἀγορὰ» καὶ ἡ γραφειοκρατικὴ διάρθρωση, ἔχουν τὴν ἰδιαίτερη «ψυχοσύνθεσή» τους, ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ τεθεῖ κάτω ἀπὸ συνειδητὸ ἔλεγχο, καὶ τῆς ὁποίας οἱ ἀπάνθρωπες συνέπειες εἶναι μεγάλες.

Καὶ στὶς δύο κοινωνίες τ' ἀνθρώπινα ὄντα τείνουν νὰ ἐξαφανιστοῦν καὶ ν' ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ ἀντικείμενα καὶ λειτουργίες. Στὸν καπιταλισμὸ τὸ χρῆμα «συναναστρέφεται» μὲ τὸ χρῆμα, στὸν κρατισμὸ τὸ λειτούργημα «συναναστρέφεται» μὲ τὸ λειτούργημα, σὲ κανένα ὅμως ἀπὸ τὰ δυὸ συστήματα ὁ ἄνθρωπος δὲν συντροφεύει μὲ τὸν ἄνθρωπο.

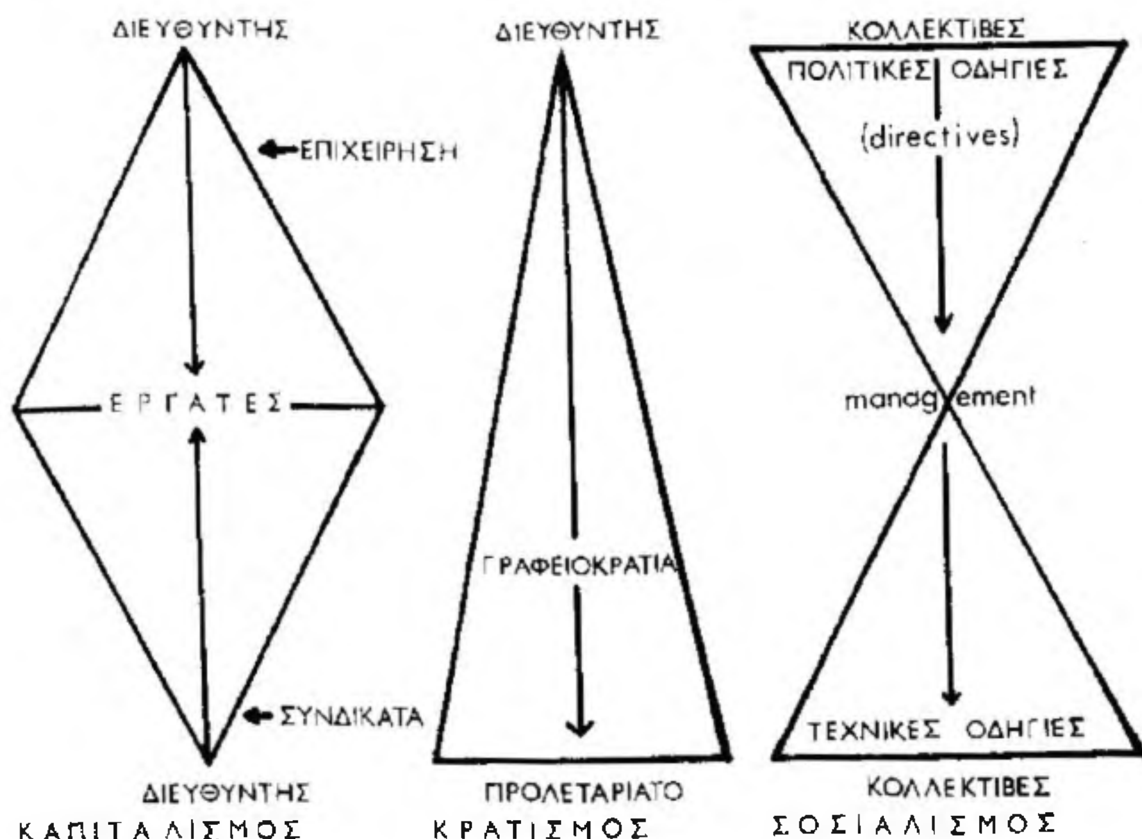
Μιὰ ταξικὴ κοινωνία εἶναι ἀναγκαστικὰ μιὰ ἀπάνθρωπη κοινωνία.

4.0. Ὁ σοσιαλισμός.

Γιὰ νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ μιὰ ἀταξικὴ κοινωνία, πρέπει οἱ κοινωνικὲς τάξεις τὰ κοινωνικὰ στρώματα ἀκόμα νὰ ἐξαλειφθοῦν. Ἡ ἀλλαγὴ μόνο τῶν σχέσεων ἰδιοκτησίας δὲν ἀρκεῖ. Ἐφόσον ἡ ἱεραρχικὴ ὀργάνωση τῆς βασικῆς παραγωγικῆς μονάδας καθορίζει τὴν κοινωνικὴ ταξικοποίηση σ' ὁλόκληρη τὴν κοινωνία, τὸ ἀταξικὸ ἀπαιτεῖ τὴν κατάργηση τῆς ἱεραρχίας (ἰσχύος) μέσα στη παραγωγικὴ μονάδα (ὁ ὅρος «ἐπιχείρηση» προέρχεται ἀπὸ τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα, μπορεῖ νὰ ταιριάζει καὶ στὸν κρατισμό, δὲν ἔχει ὅμως θέση στὸ σοσιαλισμό). Γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ τοῦτο πρέπει νὰ κλείσει ἡ ἀνοικτὴ ἄκρη τῆς ὀργανωμένης στρουκτούρας. Οἱ ἀνακοινώσεις καὶ οἱ ἐντολὲς πρέπει να ρέουν πρὸς τὶς δύο κατευθύνσεις. Αὐτὸ συνεπάγεται τὴν σ υ ν τ ο ν ι σ μ έ ν η α ὐ τ ο δ ι α χ ε ί ρ ι σ η.

Πρὶν προχωρήσουμε, θὰ θέλαμε νὰ συγκρίνουμε τὰ τρία ὀργανωτικὰ μοντέλα τῶν τριῶν συγχρόνων* κοινωνιῶν (βλ. εἰκόνα 3).

ΕΙΚΟΝΑ 3. Ὀργανωτικὰ μοντέλα τοῦ καπιταλισμοῦ, κρατισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ.

Χάρη στὰ «ἱερὰ» δικαιώματα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, οἱ ἐργάτες εἶναι ἀνίσχυροι σὲ μιὰ καπιταλιστικὴ ἐπιχείρηση. Γιὰ νὰ ὑπερασπιστοῦν τὰ συμφέροντά τους, ὀφείλουν νὰ ἱδρύσουν μιὰ γραφειοκρατικὴ ἀντίστοιχη στρουκτούρα, τὰ συνδικάτα. Σὲ περιπτώσεις σύγκρουσης, οἱ προϊστάμενοι τῶν γραφειοκρατικῶν ὀργανώσεων διαπραγματεύονται μιὰ διευθέτηση. Ἀντισταθμιστικὴ ἰσχὺς στὶς καπιταλιστικὲς κοινωνίες μπορεῖ νὰ ὀργανωθεῖ μόνο κάτω ἀπὸ γραφειοκρατικὲς δομές.

---

* Τὸ μοντέλο τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ ὁρισμένα π ρ ῶ τ α βήματα πραγματοποίησής του στὴ Γιουγκοσλαβία, δὲν ἔχει ἀκόμα ἐφαρμοστεῖ πουθενά.

Τὰ συμφέροντα αὐτῶν τῶν γραφειοκρατιῶν καὶ τῶν προϊσταμένων τους δὲν εἶναι ἀναγκαστικὰ ταυτόσημα μὲ τὰ ἐνδιαφέροντα ἐκείνων, τοὺς ὁποίους αὐτοὶ ἀντιπροσωπεύουν. Στὴν πραγματικότητα οἱ ἰσχυρὲς ὁμάδες ὅλων τῶν γραφειοκρατιῶν σὲ μιὰ καπιταλιστικὴ κοινωνία ἔχουν ἕνα πολὺ μεγάλο κοινὸ ἐνδιαφέρον: τὴ διατήρηση τῆς ἰσχύουσας τάξης πραγμάτων (status quo), τοῦ κατεστημένου. Ἔτσι ἡ ἀντισταθμιστικὴ ἰσχὺς εἶναι αὐστηρὰ περιορισμένη ἀπὸ τὸ ἀπροσέγγιστο τοῦ κατεστημένου, δηλαδὴ ἀπὸ τὰ βασικὰ ἐνδιαφέροντα τῆς κυρίαρχης τάξης. (Ἂς μὴ ξεχνᾶμε, πὼς οἱ γραφειοκρατικοὶ μηχανισμοὶ ἔχουν ἐξασφαλίσει πολλὲς φορὲς τὴ συνέχεια καὶ σταθερότητα τοῦ πολιτικοῦ συστήματος!).

Τὸ μοντέλο τοῦ κρατισμοῦ ἀντιπροσωπεύει μιὰ μονολιθικὴ δ ο μ ή, ποὺ βασίζεται στὴν ἀρχὴ τῆς «ἑνὸς ἀνδρὸς» διοίκησης. Ἡ ἀπουσία ἐλέγχου καὶ προστασίας, ποὺ μποροῦσαν νὰ δημιουργήσουν ἀντισταθμιστικὴ δύναμη, ἐξηγεῖται καὶ δικαιολογεῖται μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι τάξεις καὶ διαμάχες ἀπουσιάζουν ἀπὸ μιὰ τέτοια κοινωνία. Συνεπῶς, καθένας εἶναι τοποθετημένος ὅπου ἀνήκει, καὶ κάθε διαφωνία ἢ ἀντιπολίτευση συντρίβεται, σὰν στρεφόμενη κατὰ τῆς λειτουργίας καὶ τοῦ συστήματος, εἶναι «ἀντεπαναστατική», ὅπως τὴ χαρακτηρίζει τὸ πολιτικὸ λεξιλόγιο.

Εἶναι φανερὸ ὅτι αὐτὴ ἡ κοινωνία εἶναι ἐπίσης συντηρητική. Ἐπιπλέον, γιὰ συγκρινόμενες περιπτώσεις, εἶναι πιθανό, ὅτι τὸ «ποσὸ» πολιτικῆς ἐλευθερίας ποὺ μπορεῖ νὰ γίνει ἀνεκτὸ εἶναι ἴσως στὸν κρατισμὸ τὸ χαμηλώτερο ἀπὸ τὶς τρεῖς σύγχρονες κοινωνίες.

Σὲ μιὰ αὐτοδιαχειριζόμενη σοσιαλιστικὴ παραγωγικὴ μονάδα ὅλοι οἱ ἐργάτες συμμετέχουν σὲ πολιτικο - οἰκονομικὲς ἀποφάσεις (directives). Ἐφόσον ληφθεῖ μιὰ πολιτικο - οἰκονομικὴ ἀπόφαση, γίνεται κατευθυντήρια γιὰ τὴ διοίκηση (management). Ἡ διοίκηση ἐνεργεῖ σὰν ἐκτελεστικὴ ἐπιτροπὴ τῶν κολλεκτίβων (working collective) καὶ ἐκπληρώνει τὶς πολιτικο - οἰκονομικὲς ἀποφάσεις μεταφράζοντάς τες στὴ καθημερινὴ πράξη τῆς παραγωγικῆς μονάδας σὲ τεχνικὲς ἀποφάσεις, βασιζόμενες σὲ ἐπαγγελματικὴ ἁρμοδιότητα.

Κάθε παραγωγικὴ μονάδα εἶναι μιὰ κολλεκτίβα ἀπὸ ἄτομα. Κι ἔτσι εἶναι καὶ κάθε ἵδρυμα, κάθε τοπικὴ κοινότητα. Ἡ οἰκονομία ὁλόκληρη εἶναι μιὰ κολλεκτίβα ἀπὸ παραγωγικὲς μονάδες, ἡ κοινωνία μιὰ συντροφιὰ ἀπὸ κολλεκτίβες.

Μετὰ ἀπ' ὅλα αὐτά, νομίζουμε, πὼς πρέπει νὰ ἐπιστρέψουμε στὴν ἀρχική μας θεμελιώδη ἐρώτηση: τί εἶναι σοσιαλισμός;

«Σοσιαλισμὸς» εἶναι σίγουρα μιὰ ἀπὸ τὶς συχνότερα χρησιμοποιούμενες λέξεις στὸ σύγχρονο κόσμο — ἀλλὰ καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ λίγο καλοερμηνευμένες. Ἡ σύγχυση εἶναι τέλεια. Πολλοὶ ἄνθρωποι, ποὺ χρησιμοποιοῦν τὴ λέξη, θὰ παραξενευτοῦν, ἂν τοὺς ρωτήσει κανείς: τί καταλαβαίνετε κάτω ἀπὸ τὸ σοσιαλισμό; Ἡ συνήθης ἄμεση ἀντίδραση εἶναι: τοῦτο εἶναι εὐνόητο! Ἀλλὰ σύντομα γίνεται ὅλο καὶ λιγότερο εὐνόητο! Ἡ πιὸ συνήθης ἀπάντηση εἶναι, ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ἀντιπροσωπεύει μιὰ κοινωνία μὲ κρατικὴ ἰδιοκτησία καὶ συγκεντρωτικὸ (δηλ. γραφειοκρατικὸ) προγραμματισμό. Ἐδῶ περνᾶ ἀπαρατήρητο, ὅτι ὁ σκοπὸς ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὰ μέσα. Σίγουρα, οἱ ἄνθρωποι δὲν πεθαίνουν στὶς ἐπαναστάσεις γιὰ νὰ ἐγκαθιδρύσουν συγκεντρωτικὸ προγραμματισμό! Ἐπιπλέον ἡ ἀνάλυσή μας ἔδειξε, ὅτι ἡ κρατικὴ ἰδιοκτησία καὶ ὁ συγκεντρωτικὸς προγραμματισμὸς εἶναι κατάλληλα καὶ ἀποτελεσματικὰ μέσα γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ κρατισμοῦ, πράγμα ποὺ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ σοσιαλισμό.

Μιὰ κάπως καλύτερη ἀπάντηση εἶναι ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ἀντιπροσωπεύει μιὰ ἀταξικὴ κοινωνία. (Πρβ. «Σκοπός μας» στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης μας. Τὸ Τρίτο Συνέδριο τῶν Σοβιέτ, τὸ Γενάρη τοῦ 1918, ἀποδέχτηκε τὴ Διακήρυξη τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἐργαζόμενου καὶ Ἐκμεταλλευόμενου Λαοῦ, στὴν ὁποία οἱ σκοποὶ τῆς ἐπανάστασης καθορίζονταν σὰν «ἡ λήξη κάθε ἐκμετάλλευσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, μιὰ πλήρης κατάργηση τῆς διαίρεσης τῆς κοινωνίας σὲ τάξεις»).

Ἀκόμα γιὰ νὰ κάνουμε τὴν ἔννοια ἐφαρμόσιμη,* πρέπει νὰ ἐ-

---

* Ἡ ἐφαρμογὴ στὴ ζωὴ τῆς ἔννοιας τοῦ γνήσια ἀταξικοῦ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ δύσκολα προβλήματα. Ἔννοιες ὅπως: ἐλευθερία, δικαιοσύνη, ὡραιότητα, ἀσπράδα, εἶναι γενικὲς καὶ περιεκτικώτερες ἀπὸ τὶς ποιότητες: ἐλεύθερος, δίκαιος, ὡραῖος, ἄσπρος. Οἱ συγκεκριμένες αὐτὲς ποιότητες μπορεῖ νὰ δείχνουν ἢ μιὰν ἄρνηση ἢ μιὰ πραγματοποίηση τῆς γενικῆς ἔννοιας. Π.χ. τὸ χιόνι εἶναι ἄσπρο, ὅμως δὲν εἶναι «ἡ ἀσπράδα» — μιὰ κοπέλλα μπορεῖ νὰ εἶναι ὡραία, μιὰ καλλονή, ὅμως δὲν εἶναι «ἡ ὡραιότητα» — μιὰ χώρα μπορεῖ νὰ εἶναι ἐλεύθερη (σὲ σύγκριση μ' ἄλλες), γιατὶ οἱ ἄνθρωποί της ἔχουν ὁρισμένες ἐλευθερίες, ὅμως ἡ χώρα αὐτὴ δὲν εἶναι «ἡ ἐνσάρκωση τῆς ἐλευθερίας». Ἡ ἔννοια π.χ. τῆς ἐλευθερίας περιέχει ὅλη τὴν ἐλευθερία, κι ἐκείνη ποὺ

φοδιαστοῦμε μὲ τὰ ἀκριδῆ κριτήρια τοῦ «ἀταξικοῦ» — κάτι, δέδαια, ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ γίνει στὸ ἀπόλυτο — καὶ νὰ δείξουμε τὰ μέσα, μὲ τὰ ὁποῖα γίνεται κατορθωτὴ μιὰ τέτοια κοινωνία.

Ὅταν τὰ τελευταῖα ζητοῦνται στὴν κρατικὴ ἰδιοκτησία καὶ τὸν συγκεντρωτικὸ προγραμματισμό, τότε αὐτὸ μᾶς φέρει πίσω στὴ λύση, ποὺ ἤδη ἀπορρίψαμε.

Ἡ Γαλλικὴ (ἀστικὴ) ἐπανάσταση, μὲ τὰ ἰδανικὰ τῆς ἐλευθερίας, ἰσότητας καὶ ἀδελφοσύνης, προσπάθησε νὰ χειραφετήσει μεμιᾶς ὁλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἀπέτυχε. Δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ ὁραματιστοῦμε τὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση σὰν μιὰ ἄλλη, πιὸ ἐπιτυχή, ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ συμπληρώσει αὐτὰ τὰ ἴδια βαθιὰ ἀνθρώπινα ἀγαθά;

Ἡ ἱστορικὴ ἐμπειρία, ποὺ ἔχει συσσωρευθεῖ στὸ μεταξύ, μᾶς λέει, ὅτι αὐτὰ τὰ ἰδανικὰ δὲ μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθοῦν μὲ μόνο τὴ συντριδὴ τῆς παλιᾶς κοινωνικῆς τάξης (τῶν πραγμάτων) καὶ τὴ μετατόπιση τῶν ὑπαρχόντων ἐμποδίων (ὁρίων). Ἡ ἐλευθερία, ἰσότητα καὶ ἀδελφοσύνη πρέπει νὰ ὁρισθοῦν ταυτόχρονα καὶ θετικά· μ' ἄλλα λόγια τὸ κοινωνικὸ πλαίσιο πρέπει νὰ εἶναι τέτοιο, ὥστε νὰ κάνει δυνατὸ σὲ κάθε ἄνθρωπο νὰ ζεῖ ἐλεύθερος, νὰ εἶναι ἴσος καὶ νὰ χαίρει ἀδελφοσύνης.

Γι' αὐτὸ εἶναι σφάλμα νὰ λέμε ὅτι ἐκεῖνο ποὺ προέχει σήμερα εἶναι ν' ἀπελευθερωθοῦμε ἀπὸ τὴ δικτατορία — ἀνοιχτὴ ἢ συγκαλυμένη — καὶ αὔριο βλέπουμε. Ὄχι· ὁ λαὸς πρέπει νὰ ξέρει, νὰ μάθει ὅτι ἀγωνίζεται συγχρόνως γιὰ τὴν ἐλευθερία του ἀπὸ

δὲν ἔχει ἀποκτηθεῖ ἀκόμα. Ἐπιπλέον οἱ ἔννοιες ἀποκτοῦν νόημα σε μιὰ πραγματικὴ ἀντιπαράθεση μὲ τ' ἀντίθετά τους: ὡραῖο πρὸς ὄχι ὡραῖο, ἄσπρο πρὸς ὄχι ἄσπρο, κλπ.[13]

Ὁ ἄνθρωπος, ποὺ δέχεται τὴ διαλεκτικὴ καὶ εἶναι ἀνθρωπιστής, δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ προσανατολίζει τὸ ἐμπειρικὸ περιεχόμενο τῶν ἐννοιῶν τῆς ἐλευθερίας, ἰσότητας (δικαιοσύνης) καὶ ἀδελφοσύνης πρὸς τὸ Γενικὸ - Ὅλο περιεχόμενο τῶν ἰδανικῶν αὐτῶν.

Γι' αὐτὸ παρακαλοῦμε τὸν ἀναγνώστη - κριτικό, πρὶν ἀποφανθεῖ, ὅτι σχετικοποιοῦμε πολὺ τὴν ἔννοια τοῦ ἀταξικοῦ — ἑπομένως τοῦ σοσιαλισμοῦ — νὰ σκεφτεῖ ἐναλλακτικοὺς τρόπους ἐφαρμογῆς του στὴ ζωὴ ἑνὸς λαοῦ σὲ ὁρισμένο χρόνο καὶ ὁρισμένο οἰκονομικοκοινωνικό, πνευματικὸ καὶ πολιτικὸ στάδιο ἀνάπτυξης.

τὸ ζυγὸ κ α ὶ τὴν ἐλευθερία του γιὰ τὸ συγκεκριμένο κοινωνικό του σύστημα. Σ' ἐνάντια περίπτωση τὸ «αὔριο» ἐνέχει τὸ «σήμερα» καὶ θὰ μᾶς ὁδηγήσει μιὰ μέρα σίγουρα πάλι σ' αὐτό!

Δὲν εἶναι μόνο ἡ ἱστορικὴ συνέχεια, ποὺ μπορεῖ νὰ προτρέπει κάποιον ν' ἀνασκοπεῖ τὰ ἰδανικὰ τῆς μεγάλης Γαλλικῆς ἐπανάστασης. Εἶναι ἕνα ἱστορικὸ γεγονὸς ὅτι ὅλα τὰ γνήσια σοσιαλιστικὰ κινήματα καὶ οἱ ἐπαναστάσεις, ποὺ ἀποσκοποῦσαν στὸ σοσιαλισμό, ἐμπνεύστηκαν ἀπὸ τὰ ἴδια ἰδανικά.

Μετὰ ἀπὸ σύντομη σκέψη, γίνεται ἀντιληπτό, ὅτι καθένα ἀπὸ τὰ τρία ἰδανικὰ ὑπονοεῖ τὰ δύο ἄλλα. Εἶναι ἀδύνατο νὰ ἔχεις ἀδελφοσύνη σὲ μιὰ κατάσταση ἀπ' ὅπου ἀπουσιάζουν ἐλευθερία καὶ ἰσότητα. Εἶναι ἀδύνατο νὰ εἶσαι πραγματικὰ ἐλεύθερος, ἐνῶ οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ εἶσαι ὑποβιβασμένος καὶ ἡ ἀδελφοσύνη ἀπουσιάζει. Αὐτὴ ἡ μετατροπὴ τῶν τριῶν ἰδανικῶν σὲ κάθε ἕνα ἀπ' αὐτὰ ἀντανακλᾶ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὰ ἐκφράζουν διαφορετικὲς ὄψεις τῆς ἴδιας ἰδέας, τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας.

Ἀπὸ τὶς τρεῖς ἔννοιες, ἡ ἰσότητα εἶναι πρακτικὰ ἡ πιὸ «ὁλική». Ἴσως γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ ἰσότητα ἔχει συζητηθεῖ πιὸ συχνὰ στὰ σοσιαλιστικὰ κινήματα ἀπὸ τὶς δύο ἄλλες ἔννοιες. Στὴν πραγματικότητα ἡ ἰσότητα ἔχει γίνει σχεδὸν τὸ συνώνυμο τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἀκόμα ὑπάρχει ὅμως ἀρκετὴ σύγχυση γύρω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἔννοια. Ἡ ἰσότητα εἶναι μιὰ κοινωνικὴ κατηγορία καὶ δὲ σημαίνει μηχανικὴ ἰσότητα. Ἡ ἰσότητα προϋποθέτει δικαιοσύνη. Σὰν τέτοια σημαίνει ἰσότητα στὶς δυνατότητες ἢ ἴσα δικαιώματα γιὰ τὸν καθένα.

Ἡ ἰσότητα μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια πρέπει νὰ ὁρισθεῖ σὰν δ ι κ α ι ο σ ύ ν η (equity). Ἂν καὶ ὀρθός, ὁ ὁρισμὸς εἶναι ἀκόμα πολὺ γενικὸς γιὰ νὰ εἶναι ἐφαρμόσιμος. Πῶς μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε, ἂν μιὰ κοινωνία εἶναι πραγματικὰ δίκαιη; Καὶ τὸ σημαντικότερο: πῶς πρέπει νὰ πορευτοῦμε γιὰ νὰ πετύχουμε μιὰ δίκαιη κοινωνία;

Κάθε ἄτομο ἀπασχολεῖται μ' ἕναν ἀριθμὸ τυπικῶν δραστηριοτήτων στὴν κοινωνική του ζωὴ ἤ, μ' ἄλλα λόγια, παίζει διάφορους ρόλους στὴν κοινωνία ποὺ ζεῖ. Ἂν γιὰ καθένα ἀπὸ τοὺς ρόλους του τὸ κάθε ἄτομο ἔχει ἴσες εὐκαιρίες, ἴσα δικαιώματα καὶ ἀπολαμβάνει ἴσης μεταχείρισης, τότε, σίγουρα, ἡ κοινωνία πρέπει νὰ εἶναι δίκαιη.

Κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, ὑπάρχουν τρεῖς θεμελιώδεις κοινωνικοὶ ρόλοι: καθένας ἀπὸ ἐμᾶς εἶναι ἕνας παραγωγός, ἕνας καταναλωτὴς κ' ἕνας πολίτης. Ἔτσι ἡ δικαιοσύνη πρέπει νὰ ἐξασφαλιστεῖ στὴν παραγωγή, στὴν κατανάλωση καὶ στὴν πολιτικὴ σφαίρα.

4.1. Ἡ ἰσότητα τῶν παραγωγῶν

Ἡ ἰσότητα τῶν παραγωγῶν ὑπονοεῖ προσιτότητα τοῦ παραγωγικοῦ κεφαλαίου τῆς κοινωνίας. Συνεπῶς τὸ παραγωγικὸ κεφάλαιο πρέπει νὰ εἶναι κοινωνικὴ — ὄχι κρατικὴ — ἰδιοκτησία.* Ἡ κοινωνικὴ ἰδιοκτησία ἔχει δύο θεμελιώδεις συνέπειες. Σὲ κάθε ὁμάδα ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων ἡ ἐργασία εἶναι ὀργανωμένη μὲ σκοπὸ τὸ «κερδίζειν τὰ πρὸς τὸ ζῆν», κάθε ἄτομο - παραγωγὸς ἔχει τὸ ἴδιο δικαίωμα συμμετοχῆς στὴ λήψη ἀποφάσεων. Τοῦτο σημαίνει αὐτοδιαχείριση — ἕνα συμπέρασμα, ποὺ ἤδη βγάλαμε παραπάνω ἀκολουθώντας μιὰν ἄλλην ὁδὸ στὴν ἀνάλυσή μας.

Ἡ δεύτερη συνέπεια συνίσταται στὸν κοινωνικὸ προγραμματισμό. Γιὰ νὰ κάνουμε ὀρθολογικὴ χρήση τοῦ κοινωνικοῦ παραγωγικοῦ κεφαλαίου καὶ γιὰ νὰ μειώσουμε τὴν ἀβεβαιότητα σ' ἕνα τέτοιο βαθμό, ὥστε οἱ ἀποφάσεις τῆς αὐτοδιαχείρισης νὰ ὁδηγοῦν σὲ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα, οἱ δραστηριότητες τῶν παραγωγικῶν μονάδων πρέπει νὰ εἶναι σὲ μιὰ βάση ἐκ τῶν προτέρων

---

* Βέβαια σὲ μιὰ σοσιαλιστικὴ κοινωνία, ἀπὸ λόγους καθαρὰ ἰδεολογικούς, δὲ θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχει καθόλου ἰδιωτικὴ παραγωγικὴ ἰδιοκτησία - κεφάλαιο. Ὅμως δίπλα στὴν ἰδεολογία ὑπάρχει πάντα καὶ ἡ πολιτικὴ σκοπιμότητα, ἂν θέλει κανεὶς νὰ φτάσει μὲ τὴν πειθὼ στοὺς τελικοὺς σκοπούς. Αὐτὸ ὅμως, δηλ. ἡ μὴ ὁλοκληρωτικὴ κοινωνικοποίηση τῆς ἰδιωτικῆς παραγωγικῆς ἰδιοκτησίας, δὲν πρέπει, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, νὰ ὁδηγήσει στὴν ἀπεμπόλληση ὁρισμένων βασικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς δομῆς τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας, δηλ. τῆς μὴ κατάργησης τῆς ἐξαρτημένης ἐργασίας (ἡ ἐργατικὴ δύναμη παύει στὸ σοσιαλισμὸ νὰ εἶναι ἐμπόρευμα), τῆς μὴ ἀντικατάστασης τῆς ἀγορᾶς ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ προγραμματισμὸ (ὁ κοινωνικὸς καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας δὲ συντονίζεται ἀπὸ τὸ σύστημα ἀγορῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ σύνολο ἢ ἀπὸ ὄργανά του), καὶ τῆς «συσσωρευτικῆς δυναμικῆς» τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, ποὺ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὴ δυναμικὴ τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας.

σ υ ν τ ο ν ι σ μ έ ν ε ς, πράγμα πού εἶναι ἡ ο ὐ σ ί α τοῦ προγραμματισμοῦ.

Εἶναι σημαντικὸ νὰ κατανοηθεῖ ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ γραφειοκρατικοῦ ἢ διοικητικοῦ — συνήθως συγκεντρωτικοῦ ὀνομαζόμενου (ἕνα ἐσφαλμένο ἄλλωστε ὄνομα, γιατὶ κάθε προγραμματισμὸς εἶναι τουλάχιστον μερικὰ ἢ στὸν τελευταῖο βαθμὸ συγκεντρωτικός) — καὶ τοῦ κοινωνικοῦ προγραμματισμοῦ.

Ὁ γραφειοκρατικὸς προγραμματισμὸς συνεπάγεται προστακτικὸ συντονισμὸ — συντονισμὸ πού βασίζεται σὲ διαταγὲς — καὶ καταστρέφει τὴν αὐτοδιαχείριση τῆς παραγωγικῆς μονάδας.

Ὁ κοινωνικὸς προγραμματισμὸς συνεπάγεται οἰκονομικὸ συντονισμὸ — συντονισμὸ πού βασίζεται σὲ οἰκονομικὰ (κοινωνικὰ) συμφέροντα — καὶ ἀποσκοπεῖ στὴν ἐπιτυχία τῶν ἐπιθυμητῶν συνολικῶν ἀναλογιῶν ἀφήνοντας σὲ κάθε ἀ τ ο μ ι κ ὴ παραγωγικὴ μονάδα «ἀντίστροφα ἀνάλογη» αὐτονομία καὶ εὐθύνη γιὰ τὴ λήψη ἀποφάσεων πρὸς τὴ βαρύτητα τῆς παραγωγικῆς μονάδας μέσα στὸ κοινωνικὸ σύνολο (κοινότητα ἢ δῆμος, περιφέρεια, ἔθνος).*

Εἶναι φανερὸ ὅτι, σὲ τούτη τὴν περίπτωση, ὁ προγραμματισμὸς εἶναι μιὰ προϋπόθεση γιὰ μιὰ γνήσια αὐτονομία τῶν κολλεκτίβων. Χωρὶς κοινωνικὸ προγραμματισμὸ αὐτὲς θὰ γίνονταν θύματα τῶν «τυχαίων» δυνάμεων μιᾶς ἀχαλίνωτης ἀγορᾶς.

Ἀφοῦ σὲ μιὰ οἰκονομία, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ στενότητα (ἐφόσον αὐτοπεριορισμὸς ἢ διοικητικὸς περιορισμὸς τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ὅλο καὶ πιὸ πολλὰ ἀγαθὰ δὲν ἰσχύει, καὶ τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς «αὐτοκαταστροφῆς» τῆς τεχνικῆς προόδου ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύει), τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς συνειδητῆς ζωῆς μας συνδέεται μὲ παραγωγικὴ ἐργασία, ἡ δικαιοσύνη τῶν παραγωγῶν εἶναι ζωτικὴ γιὰ μιὰ ἀνθρωπιστικὴ ὕπαρξη.

4.2. Ἡ ἰσότητα τῶν καταναλωτῶν

Ἡ ἰ σ ό τ η τ α τ ῶ ν κ α τ α ν α λ ω τ ῶ ν ὑπονοεῖ μιὰ δίκαιη κατανομὴ τοῦ εἰσοδήματος. Πάλι δίκαιη δὲ σημαίνει μιὰ μη-

---

* Ὁ κοινωνικὸς προγραμματισμὸς πρέπει νὰ εἶναι μιὰ σύνθεση ἀπὸ ἀποκεντρωμένες καὶ δημοκρατικὰ συγκεντρωμένες διαδικασίες λήψης ἀποφάσεων.

χανικὴ ἰσότητα, γιατὶ σ' ἕνα κόσμο τῆς στενότητας μιὰ τέτοια κατανομὴ θὰ ἐθεωρεῖτο ὁπωσδήποτε σὰν ἄδικη καὶ σὰν τέτοια θὰ συνεπαγόταν μιὰ δραστικὴ ἐλάττωση τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς εὐημερίας. Ὀκνηρία καὶ φιλοπονία δὲ μποροῦν ν' ἀμείβονται ἐξίσου — μᾶς λέει τὸ αἴσθημα τῆς δικαιοσύνης. Ἕνα ἄτομο ὀφείλει νὰ παίρνει ἀπὸ τὴν κοινωνία ἀκριβῶς τόσο ὅσο προσφέρει στὸ κοινωνικὸ προϊόν. Καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ πασίγνωστη ἀρχὴ τῆς κατανομῆς σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόδοση. Εἶναι ἐπίσης ἕνα ἀπὸ τὰ αἰτήματα τῆς ἀρχῆς τοῦ κοινωνικοῦ κεφαλαίου. Τὸ κεφάλαιο δὲ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ κοινωνικό, ὅταν κάποιος ἀποκομίζει ἔσοδα ἔξω ἀπό, καὶ ὑπεράνω — κι' ἕνας ἄλλος, συνεπῶς, κάτω ἀπὸ τὰ ἔσοδα τῆς ἐργασίας του. Ἔχουμε μιὰ πλήρη συνεπῆ θεωρία, στὴν ὁποία ἡ ἰσότητα τῶν παραγωγῶν συνεπάγεται τὴν ἰσότητα τῶν καταναλωτῶν κι ἀντίστροφα.

Ἡ θεωρία ὅμως ἔχει ἀνάγκη μιᾶς σημαντικῆς τροποποίησης. Ἡ ἀρχὴ τῶν ἐσόδων ἐργασίας δὲ μπορεῖ νὰ γενικευτεῖ. Σὲ μιὰ σοσιαλιστικὴ κοινωνία ἡ παιδεία, ἡ διαφύλαξη τῆς ὑγείας καὶ ἡ προσιτότητα τῶν ἐκπολιτιστικῶν δραστηριοτήτων δὲ μποροῦν νὰ καθορίζονται ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν ἐσόδων ἑνὸς εἰδικοῦ ἀτόμου ἢ τῆς οἰκογένειάς του.

Αὐτὸ θὰ ὁδηγοῦσε στὴ διαιώνιση τῶν κοινωνικῶν διαφορῶν, ἡ κατάληξη δὲ τῶν κοινωνικῶν διαφορῶν εἶναι μιὰ ταξικὴ κοινωνία. Ἐπιπλέον ἡ ἀπαίτηση γιὰ ἰσότητα τῶν παραγωγῶν θὰ παραβιασθεῖ. Ἄνισα ἐκπαιδευμένα ἄτομα δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ἴσα σὰν παραγωγοί. Ἴση παιδεία εἶναι, σαφῶς, μιὰ ἀπ' τὶς βασικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἰσότητα τῶν παραγωγῶν. Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ τὴ προσιτότητα τῶν ὑγειονομικῶν - ἰατρικῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν εὐκολιῶν τῆς κοινωνίας.

Συνεπῶς ἡ ἀρχὴ τῆς κατανομῆς σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόδοση — καὶ συνακόλουθα ἡ «ἀγορὰ» καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ δραστηριοτήτων — πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθεῖ σ' ἐκεῖνον τὸν τομέα τῆς ἀτομικῆς «κατανάλωσης», ὁ ὁποῖος προσφέρει βασικὰ στὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀτομικῶν ἱκανοτήτων.

Ἐδῶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνταλλαξίμου τῆς κατανομῆς σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόδοση πρέπει ν' ἀντικατασταθεῖ μὲ μιὰ ἀρχὴ τοῦ μὴ ἀνταλλαξίμου, δηλαδὴ τῆς κατανομῆς σύμφωνα μὲ τὶς

ἀ ν ά γ κ ε ς. Μιὰ σοσιαλιστικὴ κοινωνία προνοεῖ γιὰ μιὰ εὐπρεπῆ ζωὴ γιὰ ὅλα τὰ μέλη της, ἐπομένως καὶ γιὰ τὰ παρεμποδιζόμενα μέλη της, χωρὶς νὰ λαβαίνει ὑπ' ὄψη της τὶς σχέσεις τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ μάλιστα σὰν ἕνα ζήτημα ἀρχῆς καὶ ὄχι σὰν ἕνα εἶδος εὐσπλαχνίας.

Ἀπὸ λόγους καθαρὰ ἰδεολογικοὺς δὲ θάπρεπε σὲ μιὰ σοσιαλιστικὴ κοινωνία νὰ ὑπάρχει οὔτε ἴχνος ἀγορᾶς, οὔτε καὶ τὸ χρῆμα. Θεωροῦμε ὅμως σωστὸ καὶ ἐπομένως ὑποχρέωσή μας νὰ λάβουμε ὑπόψη μας τὴν ἐμπειρία τῶν κοινωνικοοικονομικῶν συστημάτων τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, τῆς λαϊκῆς Κίνας, τῆς Κούβας καὶ τῆς Ἀλγερίας. Ἡ ἐμπειρία αὐτὴ μᾶς λέει, ὅτι μιὰ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία — σήμερα μάλιστα ποὺ ὁ κόσμος εἶναι διαιρεμένος σ' ἀνταγωνιζόμενα κοινωνικοοικονομικὰ συστήματα — ποὺ ξεπέρασε τὸ πρωτόγονο στάδιο, δίχως νὰ εἶναι ἀκόμα ὑπεραναπτυγμένη, εἶναι καλὸ νὰ χρησιμοποιεῖ τὴ «μερικὴ ἀγορά», γιατί αὐτὴ εἶναι ἕνα κατάλληλο διαθέσιμο μ έ σ ο γιὰ τὴν καλύτερη καὶ γρηγορότερη ἀνάπτυξή της.

Ἀλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι οὔτε μιὰ ἐλεύθερη ἀγορὰ (laissez - faire) οὔτε μιὰ καθολικὴ ἀγορά. Εἶναι μιὰ ἀγορὰ α ὐ σ τ η ρ ὰ ρυθμιζόμενη ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ προγραμματισμό. Καὶ συμπληρώνεται ἀπὸ ἕνα σημαντικὸ τμῆμα ἔξω - ἀγοραίων δραστηριοτήτων, ἡ σπουδαιότητα τῶν ὁποίων α ὐ ξ ά ν ε ι μὲ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη.

Ἔτσι ἡ ἀγορὰ οἱ τιμές, π.χ. ὁ τόκος) κυρίως στὸ τομέα τῶν ἐπενδύσεων, τοῦ ἀποφασιστικοῦ αὐτοῦ κλειδιοῦ ποὺ λέγεται συσσώρευση κεφαλαίου, μὰ καὶ σ' αὐτὸν τῆς κοινωνικῆς κατανάλωσης (δηλαδὴ ἐθνικὴ ἄμυνα, ἔξοδα λειτουργίας τοῦ κράτους, παιδεία, ἰατρικὴ καὶ νοσοκομειακὴ περίθαλψη, πολιτιστικὴ δραστηριότητα, προστασία περιβάλλοντος, δραστηριότητες ποὺ ἀφοροῦν στὴν ἀναψυχὴ τοῦ πληθυσμοῦ κλπ.) δὲν ἔχει θέση σὲ μιὰ σοσιαλιστικὴ κοινωνία, πράγμα ποὺ σημαίνει πὼς οἱ τιμὲς στοὺς δύο αὐτοὺς τομεῖς πρέπει νὰ εἶναι κοινωνικὰ «προγραμματισμένες».

Ἡ δημιουργία τους δηλαδὴ δὲ μπορεῖ ν' ἀφεθεῖ στὸ «παιγνίδι τῶν δυνάμεων τῆς ἀγορᾶς», γιατὶ ἡ ἀγορὰ αὐτὴ δὲ μπορεῖ νὰ πετύχει μιὰ ἰσόμετρη ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας σ' ἐθνικὴ κλίμακα.

Ὅσον ἀφορᾶ τὰ ἀγαθὰ ἰδιωτικῆς κατανάλωσης, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ βασικὰ τέτοια, ὅπως π.χ. τὰ τρόφιμα, νομίζουμε, πὼς ἡ ἀγορὰ

πρέπει νὰ διατηρηθεῖ, γιατὶ ἡ πληθώρα τους σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς ἀμέτρητες καὶ πολυποίκιλες ἐπιθυμίες τῶν καταναλωτῶν - ζητητῶν δυσχεραίνουν τὸν προγραμματισμό τους καθὼς καὶ τὸν προγραμματισμὸ τῶν «ὀρθῶν τιμῶν» τους. Ἐπιπλέον οἱ τιμὲς αὐτές, δημιουργούμενες στὴν ἀγορά, δείχνουν τὶς κάθε φορὰ σημειούμενες ἀλλαγὲς στὴν ἐκ μέρους τῶν καταναλωτῶν ζήτηση καὶ σὰν τέτοιοι δεῖκτες χρησιμεύουν, στοὺς ἀσχολούμενους μὲ τὸν προγραμματισμὸ καὶ τὴν παραγωγή, νὰ ρυθμίζουν ἀνάλογα τὴν προσφορὰ τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν.

Ἡ ὕπαρξη τῆς μερικῆς αὐτῆς ἀγορᾶς στὸ τομέα τῆς ἰδιωτικῆς κατανάλωσης δὲν θ' ἀποτελεῖ σοβαρὸ λόγο γιὰ ἀνησυχία, ἀφοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συσσώρευση κεφαλαίου καὶ τὴν κοινωνικὴ κατανάλωση, καὶ τὴν σ υ ν ο λ ι κ ὴ ἀ ξ ί α τ ῶ ν π ό ρ ω ν ποὺ θὰ κατευθυνθοῦν στὴν παραγωγὴ προϊόντων γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῆς ἰδιωτικῆς κατανάλωσης, θὰ προσδιορίζονται τὰ πλαίσια τοῦ κοινωνικοῦ προγράμματος. Κι' ἔτσι ὁ ρόλος τῶν τιμῶν (τῆς ἀγορᾶς) θὰ περιορίζεται στὸν καθορισμὸ τοῦ μίγματος τῶν προϊόντων ἀτομικῆς κατανάλωσης, ποὺ θ' ἀνταποκρίνονται στὶς ἐπιθυμίες (ζήτηση) τοῦ πληθυσμοῦ καὶ στὴν κατανομὴ τῶν δαπανῶν του ἀνάμεσα στὰ διάφορα προϊόντα ἰδιωτικῆς κατανάλωσης.

4.3. Ἡ ἰσότητα τῶν πολιτῶν.

Τ έ λ ο ς ἡ ἰ σ ό τ η τ α τ ῶ ν π ο λ ι τ ῶ ν ὑπονοεῖ μιὰ ἴση κατανομὴ τῆς δύναμης καὶ μιὰ γεμάτη νόημα συμμετοχὴ στὴ λήψη πολιτικῶν ἀποφάσεων.

Αὐτὴ ἡ ἀπαίτηση δὲν ἔχει ἱκανοποιηθεῖ μέχρι σήμερα πουθενά! Πολιτικὴ δικαιοσύνη εἶναι δυνατὴ μόνο, ὅταν ἡ ἰσότητα στὴν παραγωγὴ καὶ στὴν κατανάλωση ἔχουν ἤδη ἐπιτευχθεῖ. Εἶναι ὅμως καὶ μιὰ προϋπόθεση γιὰ τὴ γνήσια δικαιοσύνη στὸ πεδίο τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς κατανάλωσης. Ἀτομικὴ ἰδιοκτησία καὶ ταξικὲς διαφορὲς κάνουν ἀδύνατη σὲ μιὰ καπιταλιστικὴ κοινωνία τὴν ἴση κατανομὴ τῆς δύναμης.

Ἡ τεράστια συγκέντρωση πολιτικῆς ἰσχύος σὲ μιὰ κρατιστικὴ κοινωνία κάνει ἀδύνατη τὴν γνήσια ἰσότητα παραγωγῶν καὶ καταναλωτῶν.

Κομματικὲς γραφειοκρατίες — εἴτε μιὰ εἴτε περισσότερες — δὲν εἶναι συμβιβάσιμες μὲ μιὰ συντροφικὴ κοινωνία. Ἀκόμα καὶ ἡ ἔννοια τῆς δημοκρατίας δὲν εἶναι πλέον ἐντελῶς ἱκανοποιητική· ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δικαιώματα τῆς πλειοψηφίας ἡ κοινωνία ὀφείλει νὰ ἐξασφαλίζει καὶ τὰ δικαιώματα τῆς μειοψηφίας.

Ἂς ὁρίσουμε τὸ πολιτικὸ πλαίσιο, τὸ ὁποῖο ἱκανοποιεῖ αὐτὲς τὶς ἀπαιτήσεις σὰν συντονισμένη αὐτοδιαχείριση.*

Εἶναι ἴσως ἀναγκαῖο νὰ προστεθεῖ, ὅτι οἱ «τρεῖς δικαιοσύνες» δὲν μποροῦν νὰ ἐπιτευχθοῦν στὸν πραγματικὸ κόσμο ἀπόλυτα. Αὐτὲς χρησιμεύουν σὰν πρότυπα καὶ κριτήρια. Καὶ ἡ διαθέσιμη ἐμπειρία δείχνει, ὅτι σύγχρονες κοινωνίες μποροῦν νὰ πᾶνε πολὺ μακρυὰ ἀπὸ τοῦ νὰ ἱκανοποιήσουν αὐτὰ τὰ πρότυπα!

Οἱ τρεῖς βασικὲς ἀπαιτήσεις ἔχουν μιὰ ἐνδιαφέρουσα ἱστορία, ποὺ συνδέεται μὲ τὴ σοσιαλιστικὴ ἰδέα καὶ τὰ σοσιαλιστικὰ κινήματα. Αὐτὲς ἀνακαλύφθηκαν σὲ διαφορετικὰ στάδια τῆς ἐξέλιξης καὶ ποτὲ δὲν ὁρίστηκαν σαφῶς σὰν μιὰ πλήρη ἀπαρτία ὅρων γιὰ μιὰ συνεπὴ σοσιαλιστικὴ θεωρία καὶ πράξη.

Πρῶτα ἀνακαλύφθηκε ἡ ἀρχὴ τῆς κατανομῆς σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόδοση· ἐκλαϊκεύτηκε ἀπὸ τὸν Marx (αὐτὸς τὴν ἐπεξεργάστηκε σ' ἕνα ἔγγραφο, δημοσιευμένο στὰ 1891, ποὺ ἔκανε κριτικὴ στὸ Πρόγραμμα τῆς Gotha τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ Κόμματος τῆς Γερμανίας τὸ 1875) καὶ σήμερα εἶναι εὐρέως ἀποδεκτή. Μόλις μετὰ τὸ Β' Παγκόσμιο Πόλεμο προσπάθησε ἡ Γιουγκοσλαβία νὰ δείξει, ὅτι ἡ αὐτοδιαχείριση μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστεῖ σὲ μιὰ ἐθνικὴ κλίμακα καὶ ὅτι ἀντιπροσωπεύει ἕνα ἀπαραίτητο συστατικὸ μιᾶς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Καὶ σὲ ἀντιπαραβολὴ πρὸς μιὰ ἀρκετὰ ἱκανοποιητικὴ γνώση καὶ σπουδαία πρακτικὴ ἐμπειρία — ἔστω καὶ ἀρνητικὴ — ὅσον ἀφορᾶ τὴ σοσιαλιστικὴ παραγωγὴ καὶ κατανάλωση, δὲ γνωρίζουμε ἀκόμα, οὔτε στὴ θεωρία, πῶς νὰ πετύχουμε μιὰ ἴση κατανομὴ τῆς πολιτικῆς ἰσχύος. Ἔτσι ἡ ἰσότητα τῶν πολιτῶν ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι τὸ «πιὸ σκληρὸ καρύδι»!

---

* Μὲ τὸν ὅρον αὐτὸν καλύπτουμε καὶ τὴν αὐτοδιαχείριση στὸ οἰκονομικὸ ἐπίπεδο καὶ τὴν αὐτοδιεύθυνση (κονωνικοποίηση τῆς ἐξουσίας) στὸ πολιτικὸ ἐπίπεδο.

Συνεπῶς πολιτικό — καὶ ὄχι οἰκονομικὸ — φαίνεται νὰ εἶναι τ ὁ πρόβλημα τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας.

Ἔτσι τὸ πρωταρχικὸ καθῆκον τῆς σύγχρονης σοσιαλιστικῆς σκέψης καὶ πράξης εἶναι νὰ δώσει ἕνα ἐφαρμόσιμο (operational) περιεχόμενο στὴν ἔννοια τῆς αὐτοδιαχείρισης.

5.0. Οἱ Στόχοι τοῦ Πολιτικοκοινωνικοῦ Προγράμματος τοῦ Πανελλήνιου Ἀπελευθερωτικοῦ Κινήματος (ΠΑΚ)

Στὴ συνέχεια παραθέτουμε τὸ Σχέδιο Στόχων τοῦ Πολιτικοκοινωνικοῦ Προγράμματος τοῦ Πανελλήνιου Ἀπελευθερωτικοῦ Κινήματος (ΠΑΚ) (Νοέμβρης 1973), ὅπως αὐτὸ διαμορφώθηκε μετὰ ἀπὸ συζήτηση σ᾽ ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς ὀργάνωσης τοῦ ΠΑΚ.

Τὸ ΠΑΚ ἐργάζεται γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ κινήματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μὲ στόχους τὴν ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ, τὴ ΛΑΪΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ, τὴ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ καὶ τὴ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ.

Ὁ ἀγώνας τοῦ ΠΑΚ γιὰ μιὰ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ στηρίζεται στὴν ἀρχὴ πὼς ἡ ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας· πὼς ἡ λαϊκὴ κυριαρχία ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης στὰ πλαίσια μιᾶς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας· πὼς ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἰσότητα τῶν πολιτῶν ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας.

Γι᾽ αὐτὸ καὶ ὁ ἀγώνας τοῦ ΠΑΚ εἶναι πρώτιστα καὶ κατὰ κύριο λόγο ἀγώνας γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὰ ἀποικιακὰ δεσμὰ ποὺ ἐχάλκευσε ὁ Ἀμερικάνικος ἰμπεριαλισμὸς στὰ πλαίσια τῆς Ἀτλαντικῆς Συμμαχίας (ΝΑΤΟ). Γιὰ τὸ ΠΑΚ τὸ στρατοκρατικὸ καθεστὼς τῆς χούντας, ποὺ ἐπιβλήθηκε μὲ τὸ πραξικόπημα τῆς 21ης Ἀπρίλη 1967, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἰδιαίτερα στυγνὴ μορφὴ ἀποικιοποίησης τῆς Ἑλλάδας. Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἀνατροπή του εἶναι ἑπομένως ταυτόχρονα ἀγώνας ἀπελευθερωτικὸς καὶ ἀντιϊμπε-

ριαλιστικός — καὶ εἶναι γι' αὐτὸ ἀναγκαστικά, ἀγώνας χωρὶς περιορισμοὺς στὰ μέσα.

Ἡ ἑλληνικὴ μεγαλοαστικὴ τάξη δὲν εἶναι αὐτόνομη. Ἀποτελεῖ ἐξαρτημένο καὶ κομπραδόρικο προγεφύρωμα τοῦ ξένου, μὰ ἰδιαίτερα τοῦ Ἀμερικάνικου, μονοπωλιακοῦ κεφαλαίου ποὺ στὰ πλαίσια τῆς παγκόσμιας δυναμικῆς τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ ἔχει μεταβάλει τὴν Ἑλλάδα σὲ ξέφραγο ἀμπέλι γιὰ τὴν ἀσύδοτη ἐκμετάλλευση τοῦ ἱδρώτα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ σὲ στρατώνα γιὰ τὴν προάσπιση τῶν στρατηγικῶν συμφερόντων τοῦ πενταγώνου στὴν Μεσόγειο καὶ τὴ Μέση Ἀνατολή. Καὶ εἶναι γι' αὐτὸ ὁ ἀγώνας, ἀγώνας τῆς ἀγροτικῆς τάξης, τῆς ἐργατικῆς τάξης· εἶναι ἀγώνας τῶν μισθωτῶν καὶ τοῦ μικροῦ βιοτέχνη. Καὶ εἶναι βέβαια καὶ ἀγώνας τῆς ἑλληνικῆς νεότητας κι ἰδιαίτερα τῆς φοιτητικῆς νεολαίας, ποὺ πάντα ἐπωμίστηκε πρώτη τὶς θυσίες στοὺς διεκδικητικοὺς ἀγῶνες τοῦ λαοῦ μας. Αὐτὲς οἱ ρίζες, οἱ πηγὲς τοῦ ἀγώνα μας τοῦ προσδίδουν χαρακτήρα ἀγώνα γιὰ τὴν κατάργηση τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀνισότητας, γιὰ τὴν πλήρη ἑδραίωση τῆς χωρὶς ὅρους λαϊκῆς κυριαρχίας, γιὰ τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ ἀγρότη, τοῦ ἐργάτη, τοῦ μισθωτοῦ, τοῦ βιοτέχνη, τοῦ φοιτητὴ — τοῦ κάθε ἐργαζόμενου Ἕλληνα — στὶς κρίσιμες ἀποφάσεις ποὺ τὸν ἀφοροῦν· γιὰ τὴ γνήσια, ἀνεμπόδιστη δημοκρατικὴ διαδικασία.

Τὸ ΠΑΚ ἀγωνίζεται καὶ θὰ ἀγωνισθεῖ μὲ ὅλα τὰ μέσα γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τῆς χούντας — ἄσχετα ἀπὸ τὶς μεταμφιέσεις της, γιὰ τὴν παραδειγματικὴ τιμωρία τῶν ἐνόχων τοῦ βάναυσου καθεστῶτος της καὶ ὅλων τῶν νέων δοσίλογων, γιὰ τὴν ἄμεση ἀποφυλάκιση ὅλων ἀνεξαίρετα τῶν πολιτικῶν κρατουμένων, γιὰ τὴν πλήρη ἀποκατάσταση τῶν θυμάτων τοῦ ἀγώνα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ γιὰ τὴν ἄμεση ἀκύρωση τῶν ἀνελεύθερων μέτρων τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν διεθνῶν συμβάσεων καὶ συμφωνιῶν ποὺ ἔχουν ὁδηγήσει στὴν οἰκονομική, πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἐξάρτηση τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὰ μονοπωλιακά, ἰμπεριαλιστικὰ κατεστημένα τῆς Δύσης — κι ἰδιαίτερα τῶν Η.Π.Α.

Τὸ ΠΑΚ θὰ συνεχίσει τὸν ἀγώνα του, χωρὶς περιορισμοὺς στὰ μέσα, χωρὶς συμβιβασμοὺς στοὺς στόχους, ὡς τὴν ὥρα ποὺ ἡ Ἑλλάδα θὰ εἶναι ἔθνος ἀνεξάρτητο, ποὺ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς θὰ εἶναι κυρίαρχος

στὴ χώρα του, ποὺ θὰ ἔχουν τεθεῖ στέρεα τὰ θεμέλια τῆς ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ. Γι' αὐτὸ τὸ ΠΑΚ ἀπορρίπτει ἀπερίφραστα ὁποιεσδήποτε συμφωνίες ἀνάμεσα σὲ πολιτικὲς ἢ ἀντιστασιακὲς ὀργανώσεις ποὺ θὰ περιόριζαν μὲ ὁποιοδήποτε τρόπο τὴν ἐλευθερία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ νὰ καθορίζει ὁ ἴδιος τὸ μέλλον του.

Οἱ κατακτήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ θὰ ἐξασφαλισθοῦν στὰ πλαίσια ἑνὸς νέου Συντάγματος ποὺ θὰ προέλθει ἀπὸ μίαν ἐλεύθερη καὶ ἀβίαστα ἐκλεγμένη Συντακτικὴ Ἐθνοσυνέλευση. Τὸ ΠΑΚ θὰ προωθήσει, στὰ πλαίσια τῆς Ἐθνοσυνέλευσης, σχέδιο Συντάγματος ποὺ στηρίζεται στὶς παρακάτω ἀρχές:

Α. Τὸ Σύνταγμα πρέπει νὰ κατοχυρώνει τὴν κοινωνικὴ ἰδιοκτησία πάνω στὶς παραγωγικὲς μονάδες — μὲ ἐξαίρεση βέβαια τῆς μικρῆς ἀγροτικῆς ἐκμετάλλευσης (ὅπου ἡ κοινωνικοποίηση θὰ πάρει τὴ μορφὴ τοῦ συνεταιρισμοῦ) καὶ τῆς μικρῆς βιοτεχνικῆς ἐπιχείρησης. Ἡ κοινωνικοποίηση τῶν παραγωγικῶν μονάδων διαφέρει καὶ πρέπει νὰ ἀντιδιασταλεῖ ἀπὸ τὴν κρατικοποίηση. Ἡ κοινωνικοποίηση ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ περάσει τόσο ἡ ἰδιοκτησία ὅσο καὶ ὁ ἀποτελεσματικὸς ἔλεγχος στοὺς κοινωνικοὺς φορεῖς ποὺ ἄμεσα συμμετέχουν (οἱ ἐργαζόμενοι ποὺ αὐτοδιαχειρίζονται τὴν παραγωγικὴ μονάδα) ἢ ποὺ ἄμεσα ἐπηρεάζονται (θετικὰ ἢ ἀρνητικὰ) ἀπὸ τὴ λειτουργία τῆς μονάδας (ὅπως εἶναι ἡ κοινότητα, ἡ περιφέρεια ἢ τὸ ἔθνος — κάτι ποὺ βέβαια ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ μέγεθος, τὴ μορφὴ καὶ τὴν σημασία τῆς ἐπιχείρησης).

Β. Τὸ Σύνταγμα πρέπει νὰ κατοχυρώνει τὴν ἀποτελεσματικὴ καὶ ἀδέσμευτη λαϊκὴ κυριαρχία. Ὅλες οἱ ἐξουσίες πρέπει στὴν πράξη νὰ πηγάζουν ἀπὸ τὸν λαό. Συγκεκριμένα αὐτὸ σημαίνει πώς:

α. Πρέπει νὰ προωθηθεῖ στὸ μέγιστο δυνατὸ βαθμὸ ἡ ἄμεση συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ στὶς ἀποφάσεις ποὺ τὸν ἀφοροῦν.

β. Στὸ μέτρο ποὺ ἡ λειτουργία ἑνὸς σύγχρονου καὶ πολύπλοκου κοινωνικοῦ συστήματος ἐπιβάλει τὴν δημιουργία ἀντιπροσωπευτικῶν ὀργάνων γιὰ τὸν συντονισμὸ καὶ εὐρύτε-

ρη ἐποπτεία τῶν κοινωνικῶν διαδικασιῶν, πρέπει νὰ ὑπάρξουν ἀντίβαρα ποὺ νὰ ἐξασφαλίζουν πῶς κ α τ ε σ τ η μ έ ν α δὲν θὰ ἀναπτυχθοῦν σὲ καμμιὰ φάση τῆς δημόσιας ζωῆς.

γ. Ὁ λαὸς εἶναι καὶ παραμένει ἔ ν ο π λ ο ς— γιατὶ στὴν πράξη αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη μακροπρόθεσμη ἐγγύηση τοῦ ἀπαραβίαστου τῆς κυριαρχίας του.

Γ. Ὁ πολίτης προστατεύεται ἀπὸ τὴν αὐθαιρεσία τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν ὀργάνων, στὰ πλαίσια μιᾶς γνήσια ἀ ν ε ξ ά ρ τ η τ η ς Δ ι κ α ι ο σ ύ ν η ς.

1. Τὰ βασικὰ δικαιώματα τοῦ πολίτη προστατεύονται ἀπὸ τὸν Χάρτη Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων τοῦ Ο.Η.Ε. Ἡ ἐλευθερία γνώμης καὶ ἔκφρασης, ἡ ἐλευθερία ὀργάνωσης γιὰ τὴν ἐπίτευξη συλλογικῶν σκοπῶν στὰ πλαίσια τοῦ Συντάγματος, τὸ ἀπαραβίαστο τοῦ ἀτόμου, κατοχυρώνονται καὶ προστατεύονται ἀπὸ ἀ ν ε ξ ά ρ τ η τ η Δικαιοσύνη.

2. Συνταγματικὰ κατοχυρώνονται:

α. Ἡ κοινωνικὴ ἰδιοκτησία, δηλαδὴ ἡ ἐθνική, περιφερειακὴ καὶ κοινοτικὴ ἰδιοκτησία τῶν παραγωγικῶν μονάδων, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν αὐτοδιαχείριση τῶν ἐργαζομένων — στὰ πλαίσια τοῦ ἐθνικοῦ, περιφερειακοῦ καὶ κοινοτικοῦ προγράμματος οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης τῆς χώρας. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν ἡ μικρὴ ἀγροτική, καὶ βιοτεχνικὴ ἐπιχείρηση.

β. Ἡ παραγωγικὴ ἀπασχόληση, ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλιση καὶ ἡ δωρεὰν καὶ ὑποχρεωτικὴ παιδεία — γιὰ ὅλους ἀνεξαίρετα τοὺς Ἕλληνες.

γ. Ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἰσότητα τῶν δύο φύλων.

3. Συνταγματικὰ κατοχυρώνονται ἐπίσης τὰ γενικὰ πλαίσια τῆς τοποθέτησης τῆς χώρας στὸν διεθνῆ χῶρο.

α. Ἡ χώρα δὲν συμμετέχει σὲ οἰκονομικοὺς συνασπισμοὺς ποὺ ὑπονομεύουν τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ νὰ προγραμματίζει αὐτὸς τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ πορεία τῆς χώρας.

β. Ἡ χώρα δὲν συμμετέχει σὲ στρατιωτικὲς συμμαχίες ποὺ
ι- στρέφονται ἐνάντια στὴν εἰρήνη καὶ τὴν αὐτοδιάθεση τῶν λαῶν,
ιι- ὑπονομεύουν τὴν ἐθνική της ἀνεξαρτησία ἢ περιορίζουν τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ,
ιιι- ὁδηγοῦν στὴν πόλωση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἢ μεσογειακοῦ χώρου.

4. Οἱ θρησκευτικὲς πεποιθήσεις εἶναι ἐλεύθερες. Ὁ διαχωρισμὸς τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας κατοχυρώνεται συνταγματικά.

5. Ἡ μόνη πηγὴ ἐξουσίας εἶναι ὁ λαός.

α. Ἡ χώρα ἀποκεντρώνεται σὲ ἕνδεκα περιφέρειες. κάθε περιφέρεια ἀπαρτίζεται ἀπὸ κοινότητες. Ὁ λαὸς ἐκλέγει ἄμεσα τὰ Κοινοτικὰ Συμβούλια καὶ τὰ Περιφερειακὰ Συμβούλια.

β. Τὰ Κοινοτικὰ Συμβούλια ἀσκοῦν ταυτόχρονα νομοθετικὴ καὶ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία.

Τὰ Περιφερειακὰ Συμβούλια εἶναι νομοθετικὰ σώματα — ἐκλέγουν δὲ τὴν

Περιφερειακὴ Διοίκηση.

γ. Συνέλευση τῶν Κοινοτικῶν Συμβουλίων ἐκλέγει τὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας, τὸ Ἀνώτατο Συμβούλιο Ἑλληνικῆς Δικαιοσύνης (ΑΣΕΑ) καὶ εὐθύνεται γιὰ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος καθὼς καὶ τοῦ Προγράμματος Κοινωνικῆς καὶ Οἰκονομικῆς Ἀνάπτυξης.

δ. Συνέλευση τῶν Περιφερειακῶν Συμβουλίων ἐκλέγει τὸ Ἐθνικὸ Συμβούλιο Οἰκονομικῆς καὶ Κοινωνικῆς Ἀνάπτυξης (ΕΣΟΚΑ), τὴν Βουλή, τὸ Ἵδρυμα Ραδιοφωνίας καὶ Τηλεόρασης (ΙΡΤ) καὶ τὸ Ἀνώτατο Συμβούλιο Ἐφεδρικῆς Ἐθνοφρουρᾶς (ΑΣΕΕ).

ε. Ἡ Βουλὴ καὶ τὸ ΕΣΟΚΑ σὲ κοινή συνεδρίασή τους ἐκλέγουν τὴν Κυβέρνηση.

στ. Κανείς δὲν μπορεῖ νὰ ἐκλεγεῖ στὸ ἴδιο ἀξίωμα γιὰ τρίτη κατὰ σειρὰ φορά.
Ὅλοι οἱ ἀξιωματοῦχοι εἶναι ἀνακλητοί.

6.

α. Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἐκπροσωπεῖ τὸ κράτος. Προεδρεύει τοῦ ΕΣΟΚΑ καὶ τοῦ ΑΣΕΕ καὶ ἐνημερώνεται γιὰ τὸ ἔργο τῆς κυβέρνησης.

β. Ἡ Βουλή εἶναι νομοθετικὸ σῶμα. Τὸ ἔργο της ἀφορᾶ νομοθεσία καὶ ἔλεγχο τῆς κυβέρνησης στοὺς τομεῖς τῆς Ἐθνικῆς Ἄμυνας, τῆς Ἐξωτερικῆς Πολιτικῆς καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀσφάλειας.

γ. Τὸ ΕΣΟΚΑ εἶναι νομοθετικὸ σῶμα. Μὲ τὴν τεχνικὴ συμπαράσταση ἑνὸς διοικητικὰ ἀνεξάρτητου Ἐθνικοῦ Κέντρου Κοινωνικοῦ καὶ Οἰκονομικοῦ Προγραμματισμοῦ (ΕΚΚΟΠ) ἐκπονεῖ, τὸ πρόγραμμα τῆς χώρας σὲ ἁρμονία μὲ τὰ ἐπὶ μέρους περιφερειακὰ προγράμματα ἀνάπτυξης. Τὸ πρόγραμμα τοῦ ΕΣΟΚΑ εἶναι δεσμευτικὸ γιὰ τὴν κυβέρνηση τῆς χώρας καὶ γιὰ τὶς Περιφερειακὲς Διοικήσεις. Τὸ ΕΣΟΚΑ ἀσκεῖ ἔλεγχο στὴν κυβέρνηση ποὺ τὸ ἔργο της ἀφορᾶ τὴν ἐκτέλεση τοῦ προγράμματος τῆς χώρας.

δ. Ἡ Κυβέρνηση εὐθύνεται:

ι- γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτική, τὴν ἐθνικὴ ἄμυνα καὶ τὴν ἐθνικὴ ἀσφάλεια. Στοὺς τρεῖς αὐτοὺς τομεῖς ἐλέγχεται ἀπὸ τὴν Βουλή.

ιι- γιὰ τὴν ἐποπτεία καὶ τὸν συντονισμὸ στὴν ἐκτέλεση τοῦ προγράμματος τοῦ ΕΣΟΚΑ, κατὰ κλάδους τῆς οἰκονομίας (π.χ. Βιομηχανία, Γεωργία, κλπ.). Οἱ Περιφερειακὲς Διοικήσεις συντονίζονται στὴν ἐκτέλεση τῶν Περιφερειακῶν Προγραμμάτων ἀνάπτυξης ἀπὸ τὴν κυβέρνηση στὰ πλαίσια πάντα τῶν δεσμεύσεων ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὸ πρόγραμμα τοῦ ΕΣΟΚΑ καὶ τὴν νομοθεσία τῶν Περιφερειακῶν Συμβουλίων.

ιιι- γιὰ τὴν ἐποπτεία καὶ ἔλεγχο τῶν ἐθνικῶν ἐπιχειρήσεων.

ε. Οἱ Περιφερειακὲς Διοικήσεις εὐθύνον-

ται γιὰ τὴν ἐποπτεία καὶ ἔλεγχο τῶν περιφερειακῶν ἐπιχειρήσεων, γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ περιφερειακοῦ προγράμματος ἀνάπτυξης, γιὰ τὴν ἐποπτεία καὶ ἔλεγχο τῶν ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν τῆς περιφέρειας καὶ γιὰ τὴν περιφερειακὴ ἀσφάλεια. Ἐλέγχονται ἀπὸ τὰ Περιφερειακὰ Συμβούλια σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς ἁρμοδιότητάς τους καὶ ἀπὸ τὴν κυβέρνηση στὴν ἐκτέλεση τοῦ περιφερειακοῦ προγράμματος ἀνάπτυξης.

στ. Τὰ Κοινοτικὰ Συμβούλια εὐθύνονται γιὰ τὴν ἐποπτεία καὶ ἔλεγχο τῶν τοπικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ κοινοτικοῦ προγράμματος ἀνάπτυξης. Ἐλέγχονται ἀπὸ τὴν Περιφερειακὴ Διοίκηση καθὼς βέβαια καὶ ἀπὸ τὸν λαὸ τῆς κοινότητας.

7. Οἱ ἐργαζόμενοι αὐτοδιαχειρίζονται τὶς κοινωνικοποιημένες ἐπιχειρήσεις — εἴτε αὐτὲς ἀποτελοῦν ἐθνικὴ εἴτε ἀποτελοῦν περιφερειακὴ ἢ κοινοτικὴ ἰδιοκτησία. Αὐτονόητη εἶναι ἡ αὐτοδιαχείριση καὶ στοὺς ἀγροτικοὺς συνεταιρισμούς. Ἡ ἐπίτευξη τῶν στόχων τοῦ προγράμματος τοῦ ΕΣΟΚΑ ἀπαιτεῖ ταυτόχρονα ἔλεγχο, καθηδήγηση, ἐποπτεία ἀπὸ τὰ Κοινοτικὰ Συμβούλια (κοινοτικὲς ἐπιχειρήσεις), ἀπὸ τὴν Περιφερειακὴ Διοίκηση (περιφερειακὲς ἐπιχειρήσεις καὶ ἀγροτικοὶ συνεταιρισμοὶ) καὶ ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση (ἐθνικὲς ἐπιχειρήσεις).

8. Οἱ ἐργαζόμενοι συνεταιρίζονται σὲ συνδικαλιστικὰ σωματεῖα κατὰ κλάδους στὰ πλαίσια τῆς περιφέρειας. Οἱ περιφερειακὲς διοικήσεις τους ἐκλέγουν ἐθνικὲς διοικήσεις. Ἔχουν τὸ δικαίωμα ἀπεργίας ἰδιαίτερα ὅταν ἀπειλεῖται ἡ αὐτοδιαχείριση ἢ ἀνακύπτουν προβλήματα ἄνισου εἰσοδήματος κατὰ περιφέρεια.

9. Τὸ Δικαστικὸ Σῶμα αὐτοδιοικεῖται. Ἡ διάρθρωσή του, ἡ ἐπάνδρωσή του καὶ ἡ λειτουργία του καθορίζονται ἀπὸ τὸ ΑΣΕΔ. Τὰ δύο τρίτα τῶν μελῶν τοῦ ΕΣΟΚΑ καὶ τῆς Βουλῆς μποροῦν νὰ ἐπέμβουν καὶ ἐπιφέρουν ἀλλαγὲς στὴ σύνθεση τοῦ ΑΣΕΔ στὰ μεσοδιαστήματα Συνελεύσεων Κοινοτικῶν Συμβουλίων.

10. Ἡ περιφερειακὴ ἀσφάλεια εἶναι εὐθύνη τῆς Περιφερειακῆς Πολιτοφυλακῆς ποὺ διοικεῖται ἀπὸ τὴν Περι-

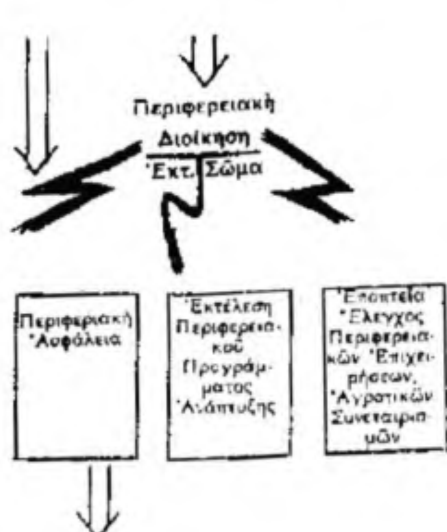
φερειακὴ Διοίκηση. Ἡ κυβέρνηση δὲν διαθέτει πολιτοφυλακὴ ἢ ἀστυνομικὲς δυνάμεις. Συντονίζει τὸ ἔργο τῶν Περιφερειακῶν Πολιτοφυλακῶν μέσω τῶν Περιφερειακῶν Διοικήσεων, στὸ μέτρο ποὺ αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀσφάλεια.
11. Οἱ Ἔνοπλες Δυνάμεις ἀνήκουν στὸ ἔθνος καὶ τὸν λαὸ καὶ ὑπόκεινται στὴν ἐξουσία τῆς Κυβέρνησης καὶ τῆς Βουλῆς.

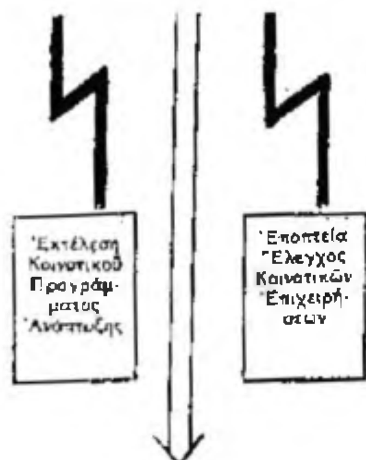
12. Σὲ κάθε περιφέρεια τῆς χώρας δημιουργεῖται Ἐφεδρικὴ Ἐθνοφρουρά. Ὅλοι ἀνεξαίρετα οἱ πολῖτες ὡρισμένης ἡλικίας εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἀνήκουν στὴν Ἐθνοφρουρά, ἐκτὸς ἐὰν ἀπαλλαγοῦν γιὰ λόγους ὑγείας. Οἱ Ἐθνοφρουρὲς ὅλων τῶν περιφερειῶν ἀποτελοῦν ἑνιαῖο σύστημα, διοικοῦνται δὲ ἀπὸ τὸ ΑΣΕΕ. Ἡ Ἐθνοφρουρὰ ἔχει ἁρμοδιότητα γιὰ τὴν προστασία τοῦ Συντάγματος σὲ περίπτωση ποὺ θὰ ἐπιχειρηθεῖ ἡ βίαιη κατάλυσή του. Σὲ περίπτωση πολέμου αὐτὴ ἐντάσσεται στὶς Ἔνοπλες Δυνάμεις.

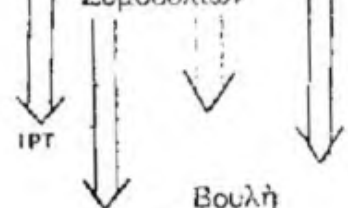
Τὸ ΠΑΚ ἀγωνιζόμενο γιὰ τὴ γνήσια σοσιαλιστικὴ κοινωνία, θεωρεῖ ὅτι μὲ τὸ παραπάνω πρόγραμμά του βάζει τὶς βάσεις γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τῆς κοινωνίας ποὺ θὰ ἔχει κοινωνικοποιήσει τὰ μέσα παραγωγῆς, θὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν συντονισμένη αὐτοδιαχείριση, τὸν ἀποκεντρωμένο κοινωνικοοικονομικὸ προγραμματισμό, τὴν συμβουλιακὴ σοσιαλιστικὴ δημοκρατία καὶ θὰ εἶναι ἀκομματικὴ (χωρὶς πολιτικὰ κόμματα) καὶ ἀταξικὴ (χωρὶς κοινωνικὲς τάξεις).

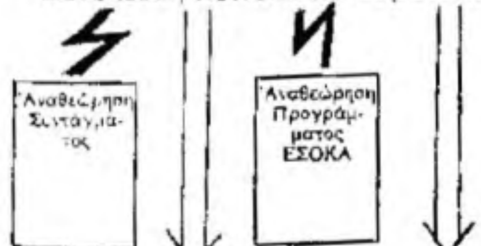
Ἡ ἐμπειρία ἀπὸ τὸν ἀγώνα μας θ' ἀλλάξει ὁπωσδήποτε τὸ πρόγραμμα αὐτὸ πρὸς τὸ καλύτερο. Γιατὶ ἡ γνώση τῶν νόμων τῆς οἰκοδόμησης τοῦ σοσιαλισμοῦ θὰ βγεῖ ἀπὸ τὴ πράξη στὴ διάρκεια τῆς πορείας. Ἀπὸ τὴν ἔλλειψη πείρας θὰ προχωρήσουμε στὴ συσσώρευση πείρας.

ΣΧΗΜΑ 2.- Ἡ σοσιαλιστική κοινωνία κατά τό ΠΑΚ

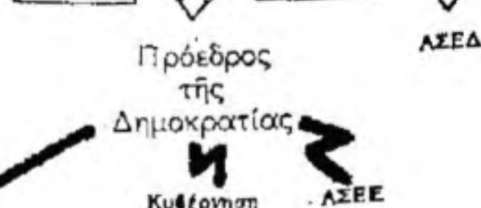

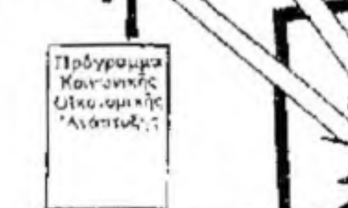

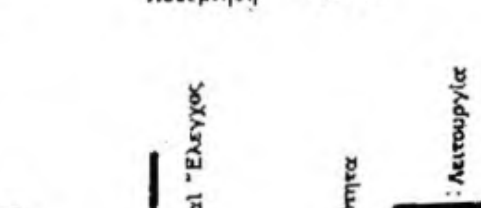
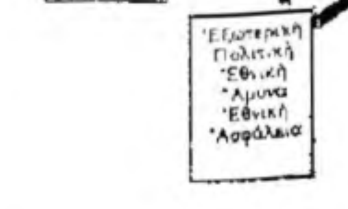

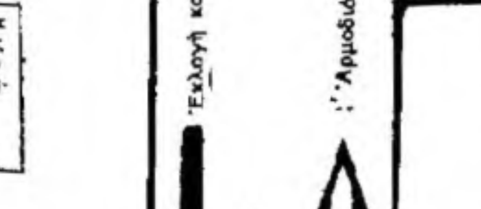
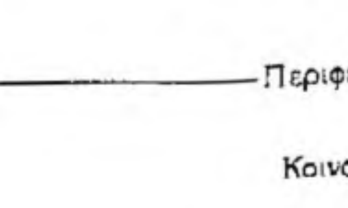

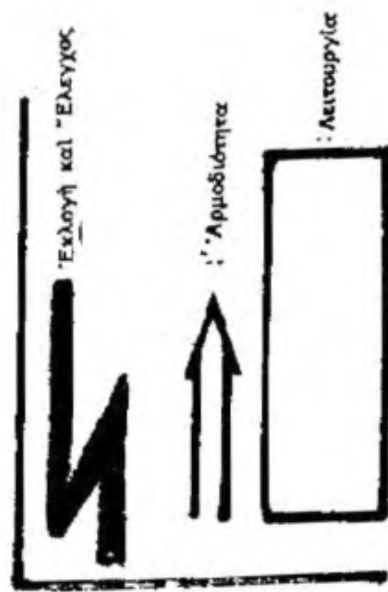

6.0. Τὰ συγκριτικὰ πλεονεκτήματα τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας πρὸς τὶς ὑπάρχουσες καπιταλιστικὴ καὶ κρατιστική.

Μερικὰ ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα πλεονεκτήματα, ποὺ παρουσιάζει ὁ σοσιαλισμὸς ἀπέναντι στὸν καπιταλισμὸ καὶ τὸν κρατισμό, θὰ μποροῦσαν νὰ συνοψισθοῦν σὲ γενικὲς γραμμὲς στ' ἀκόλουθα:

1) Στὴν κοινωνικοποιημένη καὶ αὐτοδιαχειριζόμενη σοσιαλιστικὴ κοινωνία παύει ἡ ἐργατικὴ δύναμη νὰ εἶναι ἐμπόρευμα (ἐξαρτημένη), ὅπως εἶναι στὸν καπιταλισμὸ καὶ κρατισμό.

2) Ὁ κοινωνικὸς προγραμματισμὸς συντονίζεται ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ σύνολο ἢ ἀπὸ τὰ ὄργανά του καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ σύστημα ἀγορῶν, ὅπως συμβαίνει στὸν καπιταλισμό, ἢ ἀπὸ τὴ γραφειοκρατικὴ στρουκτούρα, ὅπως γίνεται στὸν κρατισμό.

3) Ἡ δυναμικὴ τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας δὲν ἔχει σχέση μὲ τὴ «συσσωρευτικὴ δυναμικὴ» ποὺ χαρακτηρίζει τὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία καὶ ποὺ ἀνακλαστικὰ μπορεῖ νὰ οἰκιοποιηθεῖ καὶ ἀπὸ τὸν κρατισμὸ λόγω κυρίως τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο ἀντίθετων συστημάτων σὲ παγκόσμια κλίμακα καὶ τοῦ γραφειοκρατικοῦ κοινωνικοοικονομικοῦ προγραμματισμοῦ, στὸν ὁποῖο ὁ λαός, τὸ κοινωνικὸ σύνολο δὲν ἔχει ἄμεση καὶ οὐσιαστικὴ συμμετοχή.

4) Ἡ σχέση: ἐμπόρευμα — χρῆμα, ποὺ χαρακτηρίζει τὸν καπιταλισμὸ μὰ καὶ τὸν κρατισμό, καταργεῖται στὸ σοσιαλισμὸ προοδευτικὰ καὶ σταθερά.

5) Στὸ σοσιαλισμό, τὸ ἄμεσο τῆς (συμβουλιακῆς) δημοκρατίας (πρβ. Παρισινὴ Κομμούνα) βρίσκεται, ὄχι βέβαια στὴν ἔλλειψη τῶν ἀντιπροσώπων — κάτι τέτοιο θὰ μποροῦσε νὰ ἦταν δυνατὸ μόνο σὲ μιὰ κοινωνία μὲ τέλεια αὐτοπραγματοποιημένα μέλη — ἀλλὰ στὸ ὅτι ἡ βάση ἀναδεικνύει τοὺς ἀντιπροσώπους της στὰ διάφορα ὄργανα (σώματα) καὶ τοὺς ἐλέγχει κάθε στιγμὴ (ἰσχύει τὸ «ἀνακλητὸ» καὶ ἡ «ἐναλλαγή»). Στ' ἄλλα συστήματα προκαθορίζονται (προεκλέγονται) ἀπὸ τὶς κομματικὲς γραφειοκρατίες ἐκεῖνοι, ποὺ πρόκειται ν' ἀντιπροσωπεύσουν τὴ βάση στὰ διάφορα ὄργανα, κ' ἡ βάση καλεῖται μόνο νὰ δώσει τὴν ψῆφο της στὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο ἀπὸ τοὺς «πλασαρισμένους». Ἀνάκληση (ἄμεση: ἐκλογές, ἢ ἔμμεση:

κομματική γραφειοκρατία) είναι δυνατή ἴσως μετὰ ἀπὸ 4 ἢ 5 χρόνια, δηλαδὴ ὅταν θὰ γίνουν πάλι ἐκλογές.

6) Τὰ πολιτικὰ κόμματα δὲν ὑπάρχουν μὲ τὴ σημασία ἔκφρασης διαφορετικῶν ταξικῶν συμφερόντων καὶ τοῦτο γιατὶ οἱ σχέσεις μεταξὺ παραγωγικῶν μέσων καὶ ἐργαζόμενων, ἡ παραγωγικὴ διαδικασία καὶ ἡ ὀργανωτικὴ διάρθρωση τῶν παραγωγικῶν μονάδων καὶ τῆς κοινωνίας δὲν ἀπαιτοῦν τὸν ταξικὸ «κομματισμό» τοῦ λαοῦ. Αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει, ὅτι διαφορετικὴ ἑρμηνεία κι ἀντιμετώπιση τῶν διαφόρων οἰκονομικῶν καὶ πολιτικοκοινωνικῶν προβλημάτων ἀποκλείεται. Θεωροῦμε κάτι τέτοιο καὶ ὑγιὲς καὶ ἀπαραίτητο, γιατὶ μόνο μέσω τοῦ διαλόγου εἶναι δυνατὸ νὰ πλησιαστεῖ ἡ «ἀλήθεια», νὰ βρεθεῖ μιὰ σωστὴ λύση. Γι' αὐτὸ χρειάζεται, στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία, ἡ γνώμη τῆς μειοψηφίας ὄχι μόνο νὰ εἶναι σεβαστή, ἀλλὰ καὶ νὰ δημοσιεύεται, γιατὶ ἔτσι θὰ μπορεῖ ὁ λαὸς νὰ συγκρίνει, νὰ κρίνει, νὰ συμπεραίνει καὶ ν' ἀποφασίζει.

Μιὰ τέτοια διαδικασία, σὲ μιὰ αὐτοδιαχειριζόμενη κ' ἐπομένως ἀποκεντρωτικὰ καὶ ἀντιϊεραρχικὰ διαρθρωμένη κοινωνία, ἀποτελεῖ ὁπωσδήποτε ἰσχυρὴ ἐγγύηση, ὅτι ἡ διαφορετικὴ ἑρμηνεία οἰκονομικῶν καὶ πολιτικοκοινωνικῶν προβλημάτων ἀπὸ τὰ διάφορα μέλη τοῦ ἴδιου κοινοτικοῦ συμβουλίου ἢ τοῦ ἴδιου περιφερειακοῦ συμβουλίου ἢ τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ ΕΣΟΚΑ ἢ ἀκόμα καὶ τῆς Κυβέρνησης, δὲ θὰ ὁδηγήσει στὴ δημιουργία κομμάτων «δυτικοῦ τύπου» ἢ κόμματος «ἀνατολικοῦ τύπου», κι οὔτε κατὰ συνέπεια θὰ εἶναι δυνατὴ ἡ συγκέντρωση τῆς δύναμης σὲ μιὰ ὁρισμένη πολιτικὴ ὁμάδα.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ αὐτοδιοίκηση καὶ ἡ αὐτοδιαχείριση δὲν πρόκειται νὰ δημιουργήσουν προβλήματα (τάσεις) ἀποσύνθεσης τοῦ ἔθνους καὶ τῆς οἰκονομίας, γιατὶ ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶναι χώρα πολλῶν ἐθνικοτήτων. Ἡ Βουλὴ μὲ τὸν ΕΣΟΚΑ συνιστοῦν αὐστηρὰ συντονιστικὰ ὄργανα, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι μποροῦν κάθε στιγμὴ ν' ἀνακόψουν τάσεις ὁμοσπονδοποίησης ἢ καντονοποίησης τῆς χώρας, κι αὐτὸ γιατὶ μιὰ χώρα μὲ ὁμόσπονδες «χῶρες» (π.χ. δ. Γερμανία, Γιουγκοσλαβία) ἢ μὲ καντόνια (π.χ. Ἑλβετία) εἶναι ἀδύνατο νὰ πετύχει μιὰ ἰσόμετρη ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας της στὰ πλαίσια ἑνὸς ἐθνικοῦ κοινωνικοοικονομικοῦ προγράμματος (προγραμματισμοῦ).

7) Οἱ ὁμάδες πίεσης (pressure groups):

— Οἱ βιομήχανοι μὲ τὰ ἰσχυρὰ lobbies τους παύουν πλέον νὰ ὑπάρχουν σὰν τάξη στὴ νέα σοσιαλιστικὴ κοινωνία, ἀφοῦ τὰ μέσα παραγωγῆς ἔχουν κοινωνικοποιηθεῖ. Οὔτε βέβαια τὸ διευθυντικὸ προσωπικὸ τῶν αὐτοδιαχειριζόμενων παραγωγικῶν μονάδων μπορεῖ νὰ ἐξελιχτεῖ σὲ μιὰ νέα τάξη, γιατὶ καὶ ἐξαρτᾶται ἄμεσα ἀπὸ τὶς κολλεκτίβες καὶ εὐθύνεται, ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος καὶ τὴ σημασία τῆς παραγωγικῆς μονάδας, ἔναντι τοῦ κοινοτικοῦ καὶ/ἢ τοῦ περιφερειακοῦ συμβουλίου καθὼς καὶ ἔναντι τῆς Βουλῆς μὲ τὸ ΕΣΟΚΑ (ἡ αὐτοδιαχείριση συμπληρώνεται ἀπὸ τὴν κοινωνικοποίηση).

—Ὅταν ἡ χώρα γίνει πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀδέσμευτη καὶ οὐδέτερη κ' ἔπειτα συνεργάζεται οἰκονομικὰ μ' ὅλες τὶς χῶρες τοῦ κόσμου μὲ βάση τὸ ἀμοιβαῖο συμφέρον — σχεδιασμὸς σὲ παγκόσμια κλίμακα καὶ πιὸ πολὺ ἀδελφοσύνη δὲν ὑπάρχουν (ἀκόμα!) — («ἀμοιβαῖο» δὲν σημαίνει ἴσους ὅρους στὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο, γιατὶ ἴσοι ὅροι μεταξὺ ἀνίσων συνδιαλεγομένων εἶναι ἀδικία σὲ βάρος τῶν μικροτέρων καὶ πιὸ ἀδυνάτων), τότε

—Ὁ στρατὸς ποὺ θὰ πρέπει να ἔχει πάρει λαϊκὸ χαρακτήρα (ἔνοπλος λαός), καὶ νὰ ἔχει, ἐπομένως, διαπαιδαγωγηθεῖ σοσιαλιστικά, (χωρὶς νὰ ἔχουν πάψει νὰ ὑπάρχουν τὰ εἰδικὰ τμήματα ποὺ θὰ χειρίζονται τὰ σύγχρονα σύνθετα ὅπλα), τοῦ ὁποίου ἡγεῖται ἕνας πρόεδρος τῆς δημοκρατίας, ποὺ ἀναδεικνύεται κατὰ περιοδικὰ χρονικὰ διαστήματα ἄμεσα ἀπὸ τὴ Συνέλευση τῶν Κοινοτικῶν Συμβουλίων — τὸ πλατύτερο ἀντιπροσωπευτικὸ σῶμα τῆς λαϊκῆς βάσης — καὶ ὄχι ἀπὸ μιὰ ὁρισμένη πολιτικὴ ὁμάδα (κόμμα), οὔτε ἄμεσα ἀπὸ τὸ λαό, γιατὶ τότε μπορεῖ νὰ θεωρήσει τὸν ἑαυτό του ὑπεύθυνο καὶ ὑπόλογο μόνο ἀπέναντι στὸ λαὸ - ἐκλογεῖς του καὶ νὰ εἶναι ἔτσι πρακτικὰ ἀνεξέλεγκτος ἀπὸ τ' ἄλλα σώματα, καὶ ὁ ὁποῖος (στρατὸς) ὑπόκειται στὴν ἐξουσία τῆς Κυβέρνησης καὶ τῆς Βουλῆς, νομίζουμε ὅτι δὲν εἶναι κἂν εὔκολο στὸ στρατὸ νὰ ἰδιοποιηθεῖ τὴν ἐξουσία τῆς χώρας ἢ νὰ χρησιμοποιηθεῖ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἀπὸ μιὰ πολιτικὴ - κομματικὴ ὁμάδα ἢ καὶ τὴν κυβέρνηση. Κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις πέφτει αὐτόματα πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση ἡ ἐρροή

— Τ ο ῦ ξ έ ν ο υ π α ρ ά γ ο ν τ α. Ἐκπαίδευση ἑλλήνων ἀξιωματικῶν σὲ κέντρα ἐκπαίδευσης «φιλικῶν» χωρῶν δὲ γίνεται ἢ σὲ ἀνάγκη ἀποστέλλονται ἐκεῖ πεπεισμένοι σοσιαλιστὲς ἀξιωματικοί, γιὰ ν' ἀποφευχθεῖ τυχὸν διείσδυση τῶν «φιλικῶν» αὐτῶν χωρῶν στὸν ἑλληνικὸ στρατό. Προσοχὴ ἀπαιτεῖται καὶ σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ἀνταλλαγὴ ἐπισκέψεων στρατιωτικῶν προσώπων - συμβούλων καὶ ἀντιπροσωπειῶν.

Παραμένει βέβαια ἕνα εἶδος ἐξάρτησης στὸν τομέα τοῦ ἐξοπλισμοῦ τοῦ στρατοῦ μὲ ὅπλα ἀπὸ τὶς χῶρες ποὺ τὰ παράγουν.

Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ἑλλάδα — ἔχοντας ἀνάγκη τοῦ στρατοῦ της γιὰ τὴν ὑποστήριξη τοῦ σοσιαλιστικοῦ της κοινωνικοοικονομικοῦ καὶ πολιτικοῦ συστήματος καὶ τῆς ἐδαφικῆς ἀκεραιότητάς της (μακροπρόθεσμα, ὅταν τὰ κράτη καὶ οἱ λαοὶ πάψουν ν' ἀνταγωνίζονται, ἐνδείκνυται ἡ κατάργηση τοῦ στρατοῦ) — δὲν εἶναι καὶ δὲ θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ παράγη μόνη της ὅ λ α τὰ σύγχρονα ὅπλα γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ τοῦ λαϊκοῦ της στρατοῦ, θὰ πρέπει νὰ δοῦμε τί δυνατότητες ὑπάρχουν, ὥστε νὰ μειωθεῖ στὸ ἐλάχιστο δυνατὸ ἡ ἐξάρτηση τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὶς χῶρες ποὺ παράγουν ὅπλα κι ἂν τὸ «ἐλάχιστο δυνατὸ» τῆς ἐξάρτησης αὐτῆς μπορεῖ νὰ σημαίνει οὐσιαστικὴ ἀνεξαρτησία τῆς χώρας.

Κατ' ἀρχὴν θὰ πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη, ὅτι σ' ἕνα κόσμο πολυειδῶς ἀλληλεξαρτώμενο δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἀπόλυτη καὶ πλήρης ἀνεξαρτησία, καὶ κυρίως ὅταν μιὰ χώρα εἶναι μικρή. Ἐπομένως μποροῦμε νὰ μιλᾶμε μόνο γιὰ τὸ βαθμὸ ἐξάρτησης. Ὁ βαθμὸς ἐξάρτησης στὸν τομέα τοῦ ἐξοπλισμοῦ μπορεῖ νὰ περιοριστεῖ: α) ὅταν ἡ Ἑλλάδα δημιουργήσει δική της πολεμικὴ βιομηχανία καὶ τὰ ὅπλα ποὺ δὲ μποροῦν νὰ παραχθοῦν ἀπὸ αὐτή, ἀγοράζονται ἀπὸ περισσότερες χῶρες ποὺ δὲν διακρίνονται ἀπὸ σύμπτωση οἰκονομικῶν, πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν συμφερόντων καὶ β) ὅταν ἡ μικρὴ καὶ οὐδέτερη Ἑλλάδα ἀκολουθεῖ μὲ αὐστηρὴ συνέπεια ἐ ν ε ρ γ η τ ι κ ὴ π ο λ ι τ ι κ ὴ ε ἰ ρ ή ν η ς μὲ δυναμικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ καὶ μάλιστα ὄχι παρασκευάζοντας πόλεμο ἀλλὰ παρασκευάζοντας εἰρήνη μὲ τὴ στενή, πολύπλευρη συνεργασία στὰ Βαλκάνια, τὴ Μεσόγειο καὶ γενικότερα στὸν Ὀργανισμὸ Ἡνωμένων Ἐθνῶν (ΟΗΕ).

Δυσκολώτερο εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ξένου παρά-

γοντα στὸν οἰκονομικὸ τομέα. Ἡ «λύση» μὲ τὸν ἔλεγχο τοῦ ἐπενδυόμενου ξένου κεφαλαίου τουλάχιστο κατὰ 50,5% ἀπὸ τὸ κράτος καὶ τὸ μέγιστο κατὰ 49,5% ἀπὸ τὸν ξένο ἐπενδυτή, δὲν ἐγγυᾶται στὸ κράτος τὴ ρύθμιση τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς σύμφωνα μὲ τὶς οἰκονομικὲς ἀναπτυξιακὲς ἀνάγκες τῆς χώρας, γιατί, ἰδιαίτερα οἱ μεγάλες πολυεθνικὲς ἐπιχειρήσεις ποὺ ἐμφανίζονται καὶ σὰν ἄμεσοι ἐπενδυτές, ἐλέγχουν τὴν διεθνὴ ἀγορὰ (ὄχι βέβαια τὴ σοσιαλιστική), ἐνῶ μὲ τὴν τεχνολογικὴ ὑπεροχὴ καὶ τὴν «πολυεθνικὴ ἀλυσιδωτὴ παραγωγή» τους πετυχαίνουν, ὅπως ἡ κάθε «περιφερειακὴ» ἐπιχείρηση ἐργάζεται μᾶλλον γιὰ τὰ συμφέροντα τῆς μητρόπολης τῆς πολυεθνικῆς ἐπιχείρησης, παρὰ γιὰ τὴ χώρα = περιφέρεια, ὅπου εἶναι ἐγκαταστημένη.*

Ὁ περιορισμὸς τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ξένου οἰκονομικοῦ παράγοντα

---

* Στὰ τέλη τοῦ 1958 παρουσίαζε ἡ κατὰ γεωγραφικὸ διαμέρισμα ποσοστιαία κατανομὴ τῆς ἐπιχειρησιακῆς περιουσίας καὶ τῶν κερδῶν τοῦ μεγαλύτερου ἀμερικάνικου κονσέρν, τοῦ Standard Oil of New Jersey, τὴν ἀκόλουθη εἰκόνα: [14]

	Περιουσία (%)	Κέρδη (%)
ΗΠΑ καὶ Καναδᾶς	67	34
Λατινικὴ Ἀμερικὴ	20	39
Ἀνατολικὸ Ἡμισφαίριο	13	27
Σύνολο	100	100

Ἐνῶ 2/3 τῆς περιουσίας τοῦ Κονσὲρν εἶχαν τοποθετηθεῖ στὴ Β. Ἀμερική, μόνο 1/3 τῶν κερδῶν προέρχονταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ αὐτή.

Μ' ἄλλα λόγια: οἱ ἐπενδύσεις τοῦ Κονσὲρν στὸ ἐξωτερικὸ (περιφέρεια) ἦσαν ½ αὐτῶν στὸ ἐσωτερικὸ (μητρόπολη), ἐνῶ τὰ κέρδη ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ (περιφέρεια) ἦσαν δύο φορὲς μεγαλύτερα ἀπ' αὐτὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ (μητρόπολη).

Τὰ κέρδη ἀπὸ τὴν περιφέρεια τοποθετοῦνται κατὰ τὸ μεγαλύτερο ποσοστό τους στὴ μητρόπολη!

Ἐπιπλέον οἱ πολυεθνικὲς ἑταιρεῖες δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρξουν χωρὶς τὸ ληστρικὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο. Προσπαθοῦν μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐμποδίσουν τὴν (γεωγραφικὴ) ἐπέκταση τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὄχι γιατὶ δὲν ἐμπορεύονται μὲ τὶς σοσιαλιστικὲς χῶρες, ἀλλὰ γιατὶ τὸ ἐμπόριό τους αὐτὸ δὲν τοὺς ἀποφέρει τὰ κέρδη ἐκεῖνα, ποὺ ἀποκομίζουν ἀπὸ τὸ ἐμπόριο μὲ τὶς καπιταλιστικὲς χῶρες (οἱ ὅροι τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου ἐξελίσσονται σὲ ὄφελος τῶν μητροπολιτικῶν κέντρων καὶ σὲ βάρος τῆς περιφέρειας).

στὴν ἀναπτυξιακὴ οἰκονομικὴ πολιτικὴ (καὶ σὲ συνέχεια καὶ σ' ἄλλους τομεῖς) μιᾶς μικρῆς χώρας εἶναι δυνατός, ἄν:

α) ἡ χώρα προσπαθήσει ν' ἀξιοποιήσει ὁλοκληρωτικὰ καὶ κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τὸ ἐγχώριο δυναμικό της,

β) θὰ χρειαστεῖ τὴ συμπαράσταση τοῦ ἐξωτερικοῦ, αὐτὴ νὰ τὴν πάρει κυρίως μὲ τὴ μορφὴ δανείων, καὶ

γ) περιορίσει τὶς ξένες ἐπενδύσεις στὸ «ἐλάχιστο ἀκίνδυνο». Ἔτσι θὰ μειωνόταν ἀνάλογα καὶ ἡ ἐπιρροὴ τοῦ ξένου παράγοντα.

Βέβαια θὰ μειωνόταν γιὰ ἕνα χρονικὸ διάστημα ταυτόχρονα καὶ ὁ δείκτης τοῦ ρυθμοῦ τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης. Στὸ ἐρώτημα ποὺ ἐδῶ τίθεται, ἂν δηλαδὴ εἶναι προτιμότερο ν' ἀναπτύσσεται ἡ οἰκονομία πιὸ ἀργὰ καὶ ἰ σ ο μ ε τ ρ ι κ ὰ ἢ πιὸ γρήγορα, ἀλλὰ μὲ τὰ συμπτώματα τῆς ἀνισόμετρης (γεωγραφικὰ) οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης, τῆς ἄνισης κατανομῆς τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος, τῆς ρύπανσης τοῦ περιβάλλοντος, κλπ. ἐμεῖς θὰ λέγαμε ἀργότερα καὶ ἰσομετρικά. Γιατὶ μιὰ κοινωνία, ποὺ ξεπέρασε τὴν «ἀπόλυτη φτώχεια», πρέπει νὰ προγραμματίζει οἰκονομικὰ ὄχι μὲ βάση τὸν δείκτη τοῦ ρυθμοῦ ἀνάπτυξης τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος, γιατὶ κάτι τέτοιο δὲ λέει τίποτα γιὰ τὴν πραγματικὴ εὐημερία τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ μὲ βάση τοὺς λεγόμενους «δεῖκτες τῆς εὐημερίας», ὅπως: καλυτέρευση τῆς ὑλικῆς ποιότητας τῆς ζωῆς (π.χ. καλύτερη κατοικία), τῆς φυσικῆς ποιότητας τῆς ζωῆς (π.χ. καλύτεροι ὅροι ὑγιεινῆς καὶ προστασίας τῆς ὑγείας), τῆς πνευματικῆς ποιότητας τῆς ζωῆς (καλύτερες δυνατότητες μόρφωσης) καὶ τῆς ψυχικῆς ποιότητας τῆς ζωῆς (καλύτερη ἀξιοποίηση τῶν ἱκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου).

Βέβαια, καὶ στὴ δεύτερη τούτη περίπτωση, δὲ μποροῦμε νὰ παραιτηθοῦμε ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη. Μόνο ποὺ τώρα ὁ χαμηλότερος ρυθμὸς ἀνάπτυξης, λόγω κυρίως τοῦ περιορισμοῦ τῶν ξένων ἐπενδύσεων, θὰ πρέπει νὰ εἶναι προσανατολισμένος στὴν ποιότητα τῆς ζωῆς κι ὄχι στὴν ποσότητα τῶν (καταναλωτικῶν) ἀγαθῶν. Μ' ἄλλα λόγια εἶναι ἀπαραίτητη μιὰ θετικὴ τοποθέτηση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν καλύτερη ποιότητα τῆς ζωῆς, ἕνα νέο σύστημα ἀξιῶν ποὺ θὰ κινεῖ καὶ τὶς καθημερινές του δραστηριότητες, ἔστω κι ἂν αὐτὸς στὴν ποσοτικὴ εὐημερία του ὑστερεῖ ἀκόμα γιὰ ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα ἀπέναντι στὸν ἄνθρωπο τῆς ἀναπτυγμένης καπιταλιστικῆς κοινωνίας. Ἡ σοσιαλιστικὴ τοποθέτηση τῶν σκοπῶν δὲν

ορίζεται οικονομικά. Ὁ οἰκονομικὸς τομέας ἐνσωματώνεται στὴ συνολικὴ τοποθέτηση τῶν σκοπῶν. Ἡ ἐπινόηση καὶ ἡ οἰκοδόμηση μιᾶς σοσιαλιστικῆς κουλτούρας σὲ παγκόσμια κλίμακα δὲν βρίσκονται σὲ καμία ἀντίθεση μὲ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη.

Ὅμως ἡ ἀνθρωπότητα γιὰ νὰ ἀπελευθερώσει τὶς παραγωγικές της δυνάμεις, πρέπει ν' ἀπαλλάξει τὴν κοινωνία ἀπὸ τὴν ἰδεολογία, ποὺ τῆς ἔχει ἐπιβάλει ὁ καπιταλιστικὸς τρόπος παραγωγῆς.

— Τὰ ἐργατικὰ συνδικάτα ὀργανωμένα εἴτε κατ' ἐπάγγελμα εἴτε κατὰ οἰκονομικὸ κλάδο δὲν ἔχουν, θεωρητικά, λόγο ὕπαρξης στὴν αὐτοδιαχειριζόμενη σοσιαλιστικὴ κοινωνία. Στὴν πράξη, ὅμως, εἶναι δυνατὸ σὲ μιὰ ἐπιχείρηση ἢ σ' ἕνα κλάδο τῆς οἰκονομίας ἡ αὐτοδιαχείριση νὰ διατρέξει κίνδυνο ἀπὸ «πάνω». Γι' αὐτὸ νομίζουμε, ὅτι ἡ βάση, οἱ ἐργάτες πρέπει νὰ μποροῦν νὰ ὑποστηρίζουν τὸ ἀναφαίρετο αὐτὸ δικαίωμά τους (τὴν αὐτοδιαχείριση) καὶ μὲ τὸ μέσο τῆς ὀργανωμένης ἀπεργίας. Καὶ κάτι τέτοιο ἀπαιτεῖ τὴν ὕπαρξη συνδικάτων.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ εἶναι δυνατὸ νὰ δημιουργηθεῖ στὶς κολλεκτίβες ἕνα «ἐγώ», τὸ «μικρὸ πνεῦμα τῆς παραγωγικῆς μονάδας», δηλαδὴ νὰ θέλει μιὰ παραγωγικὴ μονάδα νὰ εἶναι ἡ πρώτη καὶ στὸ ὕψος παραγωγῆς, μὰ κυρίως καὶ στὸ ὕψος τῶν ἀμοιβῶν τοῦ προσωπικοῦ της. Στὴν περίπτωση αὐτὴ πρέπει ἡ Ἐθνικὴ Συνομοσπονδία Συνδικάτων μὲ τὸ ΕΣΟΚΑ καὶ τὴ Βουλὴ νὰ μποροῦν νὰ ἐπεμβαίνουν διευθετικὰ καὶ ἐξισορροπητικά.

Ἔτσι τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς σύγκρουσης «συμφερόντων» ὁμάδων, γενικότερα σύγκρουση ἀτόμου = μονάδας (ἢ καὶ μιᾶς ὁμάδας) καὶ κοινωνίας = συνόλου δὲν παύει νὰ ὑπάρχει.

Εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ κινηθοῦμε στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία, ποὺ στηρίζεται στὴν ἀπόδοση καὶ τὴν «ἀνάλογη» ἀμοιβή της (ὀνομάζεται ἐπίσης κατώτερη φάση ἢ πρώτη φάση τοῦ κομμουνισμοῦ) καὶ ὄχι στὴν κομμουνιστικὴ κοινωνία, ποὺ στηρίζεται στὴν ἀμοιβὴ τοῦ καθένα σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες του (ὀνομάζεται ἀνώτερη φάση τοῦ κομμουνισμοῦ), γιατί ἡ δεύτερη εἶναι πραγματοποιήσιμη ὅταν πάψει νὰ συνοδεύει τὴν ἀνθρωπότητα τὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα (π.χ. ὁλόπλευρη ἀνάπτυξη τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν παραγωγικῶν του δυνάμεων, τέλεια ἀξιοποίηση ὅλων τῶν πηγῶν τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου, διανομὴ τῶν «ἀγαθῶν» χωρὶς νὰ λαβαί-

νεται ὑπόψη ἡ ἀπόδοση τοῦ παραγωγοῦ - ἐργάτη, μείωση τοῦ χρόνου ἐργασίας σ' ἕνα ἐλάχιστο) κι ὅταν ὁ ἄνθρωπος φτιάξει τὸν ἑαυτό του, ὅπως αὐτὸς τὸν θέλει (αὐτοπραγματοποίηση, π.χ. περιεκτικὴ καὶ πολύπλευρη μόρφωση, ὥστε νὰ γίνεται δυνατὴ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου στὴν παραγωγὴ καὶ στὴν πολιτική, διάλυση τῆς «μάζας» σὲ ἄτομα ἀπελευθερωμένα ἀπὸ κάθε προπαγάνδα, δασκάλεμα καὶ μανιπουλάρισμα).

Ὁ σοσιαλισμὸς μπορεῖ καὶ ὀφείλει νὰ προσανατολίζεται πρὸς τὴν ἀνώτερη φάση τοῦ κομμουνισμοῦ, δὲν ἐπιτρέπεται ὅμως νὰ θυσιάζει τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου χάρη σ' ὁποιαδήποτε κοινωνία - μοντέλο, ἀλλ' οὔτε καὶ ν' ἀφήνει τὴν κοινωνία νὰ γίνεται ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης ἀπὸ τὸ ἄτομο ἢ μιὰ ὁμάδα ἀτόμων. Ποῦ ἀκριβῶς βρίσκεται τὸ ἄριστο αὐτὸ σημεῖο (optimum) μεταξὺ ἑνὸς συνόλου καὶ μιᾶς μονάδας, δὲ μποροῦμε νὰ τὸ ξέρουμε. Οὔτε καὶ θεωρητικὰ μπορεῖ νὰ ἐντοπιστεῖ μιὰ γιὰ πάντα, γιατὶ αὐτὸ διαφέρει ἀπὸ κοινωνία σὲ κοινωνία καὶ μετατίθεται ἀπὸ ἐποχὴ σὲ ἐποχή.

Ἡ ἀναζήτηση τοῦ σημείου αὐτοῦ (optimum), τῆς «χρυσῆς τομῆς» μεταξὺ τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας, πρέπει νὰ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πρώτιστα καθήκοντα τοῦ κάθε πολίτη. Ἂν στὴν παιδεία, — περισσότερο μὲ τὴν ἔννοια τῆς κουλτούρας, ἡ ὁποία ἑνοποιεῖ τὸν ἄνθρωπο καὶ λιγώτερο μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖο τὸν διαφοροποιεῖ — δοθεῖ ἕνα κατάλληλο περιεχόμενο, τότε εἶναι καὶ τὸ πλησίασμα στὴ «χρυσὴ τομὴ» εὐκολώτερο.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἄποψη ὅτι ἔννοιες, ὅπως ἡ ἐλευθερία κ' ἡ ἰσότητα, ὑπάρχουν μόνο ὅσο ὑπάρχουν οἱ κοινωνικὲς τάξεις, θὰ θέλαμε νὰ ἐκφράσουμε τὴν ἐπιφύλαξή μας. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι σὲ μιὰ αταξικὴ κοινωνία, οἱ ἔννοιες αὐτὲς χάνουν σὲ ὀξύτητα πάρα πολύ, ὅμως δὲν παύουν νὰ ὑφίστανται, γιατί, ὅπως εἴπαμε σ' ἄλλο σημεῖο, ἐλεύθερος ἢ ἴσος εἶναι πάντα κάτι λιγότερο ἀπὸ τὴν ἐλευθερία ἢ τὴν ἰσότητα.

Εἶναι ἐπίσης ἀλήθεια, πὼς καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ «γιὰ ἴσο ποσὸ δουλειᾶς, ἴσο ποσὸ προϊόντων», ἴση ἀμοιβή, βρίσκεται μέσα στὰ πλαίσια τοῦ «ἀστικοῦ δικαίου» καὶ οὐσιαστικὰ εἶναι «ἀδικία», γιατὶ δίνει ἴσο ποσὸ προϊόντων, ἴση ἀμοιβὴ σὲ ἄνισους ἀνθρώπους γιὰ οὐσιαστικὰ ἄνισο ποσὸ δουλειᾶς. Ἂν ἀφαιρέσουμε τὴν ποσότητα ἐργασίας ποὺ πηγαίνει γιὰ τὰ κοινωνικὰ φόντα (ἔξοδα διοίκησης,

σχολεῖα, νοσοκομεῖα, κλπ. σὺν ἀποσβέσεις σὺν νέες ἐπενδύσεις) κάθε ἐργάτης παίρνει, συνεπῶς, ἀπὸ τὴν κοινωνία τόσα ὅσα τῆς ἔδωσε.

Εἶναι σάμπως νὰ βασιλεύει ἡ «ἰσότητα», ἄρα «δίκαιη διανομὴ» = «ἴσο δικαίωμα τοῦ καθένα πάνω στὸ ἴσο προϊὸν τῆς ἐργασίας».

«Πραγματικὰ ἔχουμε ἐδῶ ἴσο δικαίωμα, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ δικαίωμα εἶναι ἀκόμα «ἀστικὸ δίκαιο» πού, ὅπως καὶ κάθε δίκαιο, προϋποθέτει τὴν ἀνισότητα. Κάθε δίκαιο ἀποτελεῖ ἐφαρμογὴ τοῦ ἴδιου μέτρου γιὰ διαφορετικοὺς ἀνθρώπους ποὺ στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι ἴδιοι, δὲν εἶναι ἴσοι μεταξύ τους, καὶ γι' αὐτὸ τὸ «ἴσο δικαίωμα» ἀποτελεῖ παράβαση τῆς ἰσότητας καὶ ἀδικία. Καὶ πραγματικά, ὁ καθένας ποὺ δούλεψε ἴσο ποσὸ κοινωνικῆς ἐργασίας μ' ἕναν ἄλλο, παίρνει ἴσο μερτικὸ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ παραγωγὴ (ἔξω ἀπὸ τὶς κρατήσεις ποὺ προαναφέραμε»).[15]

Τὸ ξεπέρασμα καὶ αὐτοῦ τοῦ στενοῦ ὁρίζοντα τοῦ ἀστικοῦ δικαίου καὶ τὸ φτάσιμο τῆς κοινωνίας στὸ σημεῖο ἐκεῖνο, ποὺ θὰ μπορεῖ νὰ γράψει στὴ σημαία της: «ὁ καθένας σύμφωνα μὲ τὶς ἱκανότητές του, στὸν καθένα σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες του», ἀποτελεῖ, κάτω ἀπὸ τὰ σημερινὰ δεδομένα, ἕνα πολὺ μακρινὸ ἰδανικὸ καὶ νομίζουμε, πὼς εἶναι λάθος, ὅταν μιὰ ὁμάδα ἀνθρώπων (κοινωνικὴ τάξη καί/ἢ πολιτικὸ κόμμα) καταπιέζει σήμερα, χάρη σ' ἕνα μακρινὸ ἰδανικό, συνανθρώπους, ποὺ δὲν εἶναι ἀκόμα ἕτοιμοι ν' ἀνταποκριθοῦν στὸ ἰδανικὸ αὐτό.

Ἡ ἄποψή μας εἶναι, λοιπόν, ὅτι ἔννοιες, ὅπως «ἐλευθερία ἀπό» ἤ/καὶ «γιά», ἰσότητα, δικαιοσύνη, θ' ἀπασχολοῦν τὸν ἄνθρωπο τουλάχιστον ὅσο αὐτὸς θὰ ὑπάρχει σὰν κοινωνικοπολιτικὸ καὶ «οἰκονομικὸ» ὂν (διαλεκτικὴ ἀλληλεπίδραση δυνάμεων ἱστορικῶν καὶ «ψυχικῶν»).

Μετὰ ἀπ' αὐτὰ κ' ἔχοντας ὑπόψη τὴν οἰκονομικὴ δομὴ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ τὴν πραγματικότητα στὶς σημερινὲς «σοσιαλιστικὲς - κομμουνιστικὲς» χῶρες, νομίζουμε ὅτι ἡ «ἀπόδοση»* (= ἐρ-

* Βέβαια τὸ εἰσόδημα ἀπὸ τὴν ἐργασία, δηλ. τὸ εἰσόδημα ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν ἀμοιβὴ τῆς ἐργασίας πρέπει ν' ἀποτελεῖ ἕνα μικρὸ καὶ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ὁλοένα μικρότερο τμῆμα τοῦ πραγματικοῦ εἰσοδήματος τοῦ ἐργαζόμενου· κι αὐτὸ συνδέεται μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνικῆς κατανάλωσης σὲ βάρος τῆς ἰδιωτικῆς. Γι' αὐτὸ θὰ πρέπει ὁ καθοριστικὸς ρόλος

γο: χρόνος) πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπόψη, ἡ ἐξισορρόπηση ὅμως τῶν ἀμοιβῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ κρατικοῦ - κοινωνικοῦ τομέα, πρέπει νὰ προσεχτεῖ πολύ, γιατὶ ἀλλιῶς θὰ ὁδηγήσει στὴ θεσηθηρία καὶ στὴ δημιουργία κοινωνικῶν τάξεων (ἢ στρωμάτων), ἄλλων μὲ ὑψηλὰ κι ἄλλων μὲ χαμηλὰ εἰσοδήματα.

Βέβαια, μιὰ κοινωνία ποὺ μετράει τὴν ἀξία ἑνὸς ἀνθρώπου σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόδοσή του μόνο, εἶναι πάντα μιὰ ἀπάνθρωπη κοινωνία. Εἶναι ἀνάγκη, λοιπόν, νὰ καθοριστεῖ, ποῦ θὰ μετριέται, πράγμα πολὺ δύσκολο, ποὺ ὅμως μόνο ἀπὸ «εἰδικὰ κοινωνικὰ σύνολα» μπορεῖ ν' ἀντιμετωπιστεῖ, καὶ ποῦ θὰ κατευθύνεται ἡ ἀπόδοση. Ὁ διπλασιασμὸς π.χ. τῆς κατανάλωσης τῶν ὑπνωτικῶν μέσα σὲ 7 χρόνια, μιὰ «ἀπόδοση» ποὺ, στατιστικά, ἀνεβάζει τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο, εἶναι ἐξίσου περίεργο πράγμα, ὅσο τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐργασία τῆς νοικοκυρᾶς στὸ σπίτι της δὲν ἀνεβάζει τὸ κοινωνικὸ προϊόν, ἐνῶ ἡ πληρωμένη ἐργασία τῆς ἴδιας γυναίκας σ' ἕνα ξένο νοικοκυριὸ τὸ ἀνεβάζει! Ἢ μήπως δὲν ὑπάρχει σχεδὸν ἀνάλογη ἐξάρτηση τῆς ποιότητας τῆς ζωῆς τοῦ μικροῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ χρόνου, ποὺ διαθέτει ἡ μητέρα του γι' αὐτό;

Τὰ 70.000 αὐτοκινητιστικὰ δυστυχήματα τὸ χρόνο στοὺς ἐλβετικοὺς δρόμους «αὐξάνουν» τὸ κοινωνικὸ προϊὸν κατὰ μισὸ δισεκα-

---

τοῦ μεροκάματου καὶ τοῦ μισθοῦ στὴν κατανομὴ τῶν πόρων ἀλλὰ καὶ οἱ συνέπειες (ἀλλοτρίωση τοῦ ἐργαζόμενου, ὁ ρόλος τοῦ τυφλοῦ ἐκτελεστῆ ἐντολῶν, ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν ἐργαζομένων ἀπὸ τὰ μέσα παραγωγῆς, ὁ ρόλος τοῦ ἐργοδότη στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς κ.ἄ.), μὲ τὶς ὁποῖες συνδέονται ἱστορικά, νὰ καταπολεμηθοῦν, ἀφοῦ τὰ μεροκάματα καὶ ὁ μισθὸς περιέχοντας σημαντικὸ κατάλοιπο τῆς ταξικῆς δομῆς τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, στηρίζονται στὴν ἀρχὴ πὼς ὁ ἐργαζόμενος «πουλάει» στὴν ἀγορὰ τὴν ἐργατική του δύναμη, προσφέρει δηλ. ἐξαρτημένη ἐργασία.

Γι' αὐτό, γιὰ νὰ τὸ ξαναποῦμε, ὁ σοσιαλισμὸς δὲν εἶναι νοητὸς ἂν καὶ στὴ μεταβατικὴ περίοδο δὲν συνδέει ἄμεσα τὸν ἐργάτη μὲ τὸν ἔλεγχο πάνω στὰ μέσα παραγωγῆς. Μ' ἄλλα λόγια ἡ αὐτοδιαχείριση στὰ πλαίσια τοῦ κοινωνικοοικονομικοῦ προγραμματισμοῦ — ὁ συνδυασμός της μὲ σύστημα ἀγορῶν ποὺ κατευθύνει τὴν κατανομὴ τῶν πόρων θεμελιώνει τὴν ἐπαναβίωση τοῦ καπιταλισμοῦ — ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιὰ τὴν πορεία πρὸς τὸ σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμό.

τομμύριο ἑλβ. φράγκα, ποὺ ξοδεύονται γιὰ ἐπισκευές, νοσοκομεῖα καὶ ἀστυνομία.

Πρέπει, ἐπομένως, νὰ δοθεῖ ἄλλο περιεχόμενο στὴν ἔννοια τῆς «ἀπόδοσης». Ἡ ἀπόδοση μιᾶς ἀγκαζαρισμένης νηπιαγωγοῦ προωθεῖ τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν πιὸ πολὺ ἀπ' ὅ,τι π.χ. ἡ ἀπόδοση ἑνὸς ποὺ φτιάχνει καὶ πουλάει τσιγάρα ἢ τσίχλες! Γενικά, ὅσο θὰ ζητεῖται ἡ ἀπόδοση γιὰ χάρη τῆς ἀνύψωσης τῆς παραγωγῆς καὶ κατανάλωσης — ὅταν μάλιστα εἶναι γνωστὸ τὸ περιορισμένο ἀπόθεμα τῶν πρώτων ὑλῶν τοῦ πλανήτη μας, ὅταν δηλαδὴ ὑπάρχει ἀνάγκη οἰκολογικῆς ἰσορροπίας — τόσο θὰ ὑπάρχει ἄρνηση, ἀντίδραση καὶ ἀντίσταση ἀπὸ πολλούς.

Ἡ ἐμπειρία ὅμως δείχνει πώς, ὅταν πρόκειται γιὰ τὴ συμβολὴ σὲ μιὰ ἀνθρωπινότερη ζωή, τότε ἀρκετοὶ ἄνθρωποι — κυρίως νέοι τοὺς ὁποίους τόσο πολὺ κατακρίνουν τὰ κατεστημένα — γίνονται περισσότεροι ἀποδοτικοί. Ἐκεῖνο ποὺ χρειαζόμαστε, λοιπόν, εἶναι σαφεῖς σκοποὶ καὶ ἀνθρωπιστικὰ κριτήρια γιὰ τὴν ἀπόδοση.

Βέβαια, ἡ «μεγαλύτερη» ἀπόδοση τοῦ ἐργαζόμενου στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα, δὲν ὀφείλεται στὴν ὕπαρξη τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἀλλὰ στὸ φόβο ἀπώλειας τῆς θέσης ἐργασίας, στὰ λεγόμενα οἰκονομικὰ κίνητρα καθὼς καὶ στὶς ἀπάνθρωπες μεθόδους ἐργασίας. (Πρβ. τὰ συστήματα: Taylor, Bedeaux, Rowan, Halsey, Emerson, Refa κ.ἄ.) . «Μᾶς λένε ὅτι μὲ τὴν κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας θὰ σταματήσει κάθε δραστηριότητα καὶ ὅτι θὰ ἐπικρατήσει μιὰ γενικὴ τεμπελιά. Ἂν ἦταν ἔτσι, τότε ἀπὸ πολὺ καιρὸ ἡ ἀστικὴ κοινωνία θὰ χανόταν ἀπὸ τὴν ἀδράνεια, ἀφοῦ αὐτοὶ ποὺ δουλεύουν σ' αὐτὴν δὲν κερδίζουν τίποτε, κι αὐτοὶ ποὺ κερδίζουν δὲ δουλεύουν».[16]

Εἶναι μᾶλλον ἀλήθεια, ὅτι πρὶν καὶ γιὰ ἕνα διάστημα, μετὰ τὸ πάρσιμο τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες, συνήθως ὅλα πᾶνε ἀρκετὰ καλά, σίγουρα γιατὶ ὑπάρχει ἀκόμα τὸ ἐπαναστατικὸ σφρίγος. Μὲ τὴν πάροδο ὅμως τοῦ χρόνου χάνεται ὁ «ἐπαναστατικὸς ρομαντισμὸς» ἀπὸ πολλούς, ἡ τεμπελιὰ κερδίζει ἀρκετὰ ἔδαφος, ὁπωσδήποτε γιατὶ τώρα ὁ καθένας δὲν ἐργάζεται, ὅπως ἦταν συνηθισμένος, «μόνο γιὰ τὸν ἑαυτό του», καὶ γιατὶ δὲ φοβᾶται τὴν ἀπόλυση, ὅπως πρίν, ἀπὸ τὸν ἰδιώτη - ἐργοδότη του.

Πῶς διατηρεῖται ὁ «ἐπαναστατικὸς ρομαντισμὸς» καὶ ὁ ζῆλος πρὸς τὴν ἐργασία ψηλὰ - ψηλότερα; Ἴσως μὲ τὴ πολιτιστικὴ ἐπανά-

σταση, πού θὰ περιλαμβάνει καὶ τὴν παιδεία μὲ τὴν πλατιὰ ἔννοιά της.

— Τέλος ἡ ἐ κ κ λ η σ ί α, σὰν ὁμάδα πίεσης, χάνοντας τὴν «ἐκ νόμου ἰσχύ της» — τὸ θρήσκευμα γίνεται ἐλεύθερο (τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν καὶ ὁ θρησκευτικὸς γάμος προαιρετικὰ) — θὰ «προσγειωθεῖ» ὁπωσδήποτε.

7.0. Μερικοὶ «ἀφορισμοί»

Πρὶν κλείσουμε, θὰ θέλαμε μ ό ν ο νὰ θ ί ξ ο υ μ ε ὁρισμένα προβλήματα - ἐρωτήματα, πού ἄλλα ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὴν ἐπιτυχία τοῦ Κινήματός μας, τὴ δημιουργία τῆς νέας κοινωνίας, ἄλλα ἀποτελοῦν «μουσικὴ τοῦ μέλλοντος».

1) Κάτω ἀπὸ τὶς διαρθρωτικὲς καὶ ποιοτικὲς ἀλλαγές, πού γίνονται στὶς κοινωνικὲς τάξεις (βλ. σελ. 24 ἐπ.) καὶ λόγω τοῦ ὅτι τὰ ὑπάρχοντα σοσιαλιστικὰ - κομμουνιστικὰ» κράτη - κοινωνίες δὲν ἀποτελοῦν πρότυπο γιὰ μίμηση καὶ ἑπομένως πόλο ἕλξης τῶν ἐκμεταλλευόμενων σ' ὅλο τὸ κόσμο, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ὁ ἀγώνας μας εἶναι ἐθνικοαπελευθερωτικὸς - ἀντιϊμπεριαλιστικὸς καὶ ἐμεῖς ὁραματιζόμαστε τὴν ἀκομματικὴ κοινωνία σὲ βάση συμβουλιακή, θὰ εἶναι συνεπέστερο, ἂν προσπαθήσουμε νὰ δημιουργήσουμε ὄχι τὸ «νέο κόμμα τοῦ προλεταριάτου», ἀλλὰ ἐκεῖνο τὸ Σ ο σ ι α λ ι σ τ ι κ ὸ Κ ί ν η μ α, πού μπορεῖ καὶ πρέπει ν' ἀγκαλιάσει πάνω σὲ ἴση βάση κι ὄχι σὰν ἐπικουρικοὺς τοῦ προλεταριάτου ἢ σωστότερα μιᾶς μερίδας τῆς ἰντελλιγκέντσιας ὅλο τὸν ἐ κ μ ε τ α λ λ ε υ ό μ ε ν ο κ α ὶ κ α τ α π ι ε ζ ό μ ε ν ο λ α ὸ (ἐργάτες, ἀγρότες, βιοτέχνες, μικροεπαγγελματίες, ὑπαλλήλους, ἐπιστήμονες, νεολαίους) κάτω ἀπὸ τὴν ἔννοια, ὅτι ὅλοι αὐτοὶ μὲ τὴν ὑπερεργασία τους παράγουν ὑπεραξία, τὴν ὁποίαν ἰδιοποιεῖται ἡ τάξη τῶν καπιταλιστῶν καὶ ἄμεσα καὶ ἔμμεσα, δηλ. μέσω τοῦ κράτους της.

Εἶναι αὐτονόητο, ὅτι μιὰ πρωτοπορία πού θὰ παίξει καθοδηγητικὸ ρόλο θὰ ὑπάρξει στὸ Κίνημα (πρβ. τὴν ἱστορία τῶν σοσιαλιστικῶν ἐπαναστάσεων). Ἀλλὰ δὲν ἐπιτρέπεται αὐτὴ νὰ γίνει ἡ «δικτατορία» ἐπὶ ὅλων τῶν ἄλλων «τάξεων». Γιατί, ἡ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» δὲν ἐφαρμόζεται στὶς τάξεις τοῦ λαοῦ, πού ἐκμεταλ-

λεύονται καὶ καταπιέζονται. («Ἐφαρμόζετε τὴ δημοκρατία ἀνάμεσα στὸ λαὸ καὶ ἐξασκεῖτε τὴ δικτατορία ἀπέναντι στοὺς ἐχθρούς του«). Οἱ λαϊκὲς «μάζες» «ἀπολαμβάνουν ἐλευθερία τοῦ λόγου, τοῦ τύπου, τοῦ συνέρχεσθαι, τοῦ συνεταιρίζεσθαι, τῆς διαδήλωσης καὶ διαμαρτυρίας, τῆς θρησκευτικῆς πίστης κλπ.».[17]

Βέβαια κάτι τέτοιο εὐκολότερα λέγεται καὶ πολὺ πιὸ δύσκολα γίνεται πράξη. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ εἶναι ἀπαραίτητη μιὰ πρωτοπορία στὸν ἀγώνα κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ σχετικὰ μικρὴ στελεχιακὴ ἱεραρχικὴ ὀργάνωση— στὴν οὐσία δηλ. ἕνα «κόμμα» — ποὺ θ' ἀποφασίζει γιὰ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν νέα κοινωνία, πρέπει, κατὰ τὴ γνώμη μας, ν' ἀντιμετωπισθεῖ ἀμέσως ἀπ' τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀγώνα, μὲ τὸ νὰ δοθεῖ στὴν πλατιὰ βάση ἡ δυνατότητα νὰ ἐνταχτεῖ στὸ Κίνημα καὶ νὰ ἐξασφαλιστεῖ μὲ τὸ κατάλληλο ζωντανὸ ὀργανωτικὸ σχῆμα ὁ ἔλεγχος τῆς πρωτοπορίας (ἱεραρχίας) ἀπὸ τὴ βάση, κυρίως μέσω τοῦ «ἀνακλητοῦ» καὶ τῆς «ἐναλλαγῆς» τῶν μελῶν τῆς ἱεραρχίας. Γιατὶ ἂν ἡ σχετικὰ μικρὴ στελεχιακὴ ἱεραρχικὴ ὀργάνωση — ἡ σπονδυλικὴ στήλη τοῦ Κινήματος — ἡ ὁποία καλεῖται νὰ παίξει τὸν πρωτοποριακὸ ρόλο της, δὲν ἀναβαπτίζεται, ἀναγεννᾶται καὶ ἀνανεώνεται «κάθε στιγμή» μέσα ἀπὸ τὶς λαϊκὲς «μᾶζες», ἑνοποιώντας τὴ σκέψη, τὴ γνώση, τὶς ἀπόψεις καὶ τὴ δράση της διὰ μέσου τῆς συζήτησης, ἂν ἡ ἰσοδύναμη διαλεκτικὴ σχέση, δηλ. ἡ ἀρχὴ τῆς διπολικότητας τῶν δυνάμεων (πρωτοπορία - βάση) πάψει νὰ ἰσχύσει ἔστω καὶ γιὰ «λίγο», τότε σίγουρα θὰ ξεκοπεῖ ἡ πρωτοπορία - καθοδήγηση ἀπὸ τὶς «μᾶζες», οἱ ὁποῖες μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ὄχι μόνο δὲν θὰ γίνονται ἀπὸ «αὐθόρμητες» «εὐσυνείδητες», ἀλλὰ δὲν θὰ ἐνδιαφέρονται ἢ δὲν θὰ θέλουν νὰ συμμετέχουν στὰ «κοινά», γιατὶ θὰ ἔχουν πλέον ἀποδεχθεῖ τὴν πρωτοπορία - καθηδήγηση - ἡγεσία σὰν τοὺς «εἰδικευμένους» ποὺ «γνωρίζουν πλήρως τὰ πάντα καὶ ποτέ τους δὲν κάνουν λάθη»!

Μιὰ ἀταξικὴ κοινωνία προϋποθέτει καὶ τὴν ἔλλειψη πολιτικῶν κομμάτων (πολιτικοῦ κόμματος), τὴν ἔλλειψη ἱεραρχιῶν.

2) Ἕνα Κίνημα, ποὺ θέλει κάτω ἀπὸ τὶς «σημερινὲς» συνθῆκες νὰ κάνει ἐπανάσταση, ὄχι πραξικόπημα (ἡ ἐπανάσταση, καὶ ἰδίως ὅταν αὐτὴ εἶναι «ὁλοκληρωτική», εἶναι ἕνα μακροχρόνιο καὶ ἐπίπονο προτσές, ἕνα κοινωνικὸ φαινόμενο ποὺ ὡριμάζει σιγὰ - σιγὰ καὶ μὲ καθοδήγηση. Δὲν εἶναι κάτι τὸ δοτόν. Ὁ νέος ἄνθρωπος δὲ

γεννιέται, δυστυχῶς, «διὰ μιᾶς», ἀπὸ τὴ στάχτη τῆς παλιᾶς τάξης τῶν πραγμάτων! Ἔτσι ἡ μετάβαση ἀπὸ μιὰ κοινωνικὴ μορφὴ σὲ μιὰν ἄλλη ἀπαιτεῖ συχνὰ μιὰν ὁλόκληρη ἱστορικὴ ἐποχὴ ἢ ἀκόμα καὶ περισσότερο καὶ προϋποθέτει ταυτόχρονα ὄχι μόνο τὴν ἀλλαγὴ στὶς σχέσεις παραγωγῆς καὶ στὶς κοινωνικὲς σχέσεις, ἀλλὰ καὶ στὸ σύστημα ἀξιῶν ποὺ κινοῦν τοὺς ἀνθρώπους στὴν καθημερινή τους δραστηριότητα), εἶναι, πρέπει νὰ εἶναι πολιτικο - στρατιωτικῆς μορφῆς.* Κάτι τέτοιο ἀπαιτεῖ αὐστηρὴ πειθαρχία· δηλαδὴ οἱ ἀποφάσεις

---

* Σὲ περιπτώσεις ποὺ ἕνα Κίνημα εἶναι «νόμιμο» καὶ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσει καὶ τὴν κοινοβουλευτικὴ ὁδό, ὀφείλομε νὰ παρατηρήσουμε, πὼς ἡ κοινοβουλευτικὴ ὁδὸς μπορεῖ νὰ φέρει τὸ Κίνημα αὐτὸ μέσω ἑνὸς πολιτικοῦ - κομματικοῦ φορέα του μέχρι τὴ (δια -) κυβέρνηση τῆς χώρας. Ὅμως ἡ κατάληψη καὶ ἡ διατήρηση τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸ λαό, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν στόχων τοῦ Κινήματος, δὲν εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα μὲ τὴ (δια -) κυβέρνηση τῆς χώρας.

Ἀφοῦ ἡ κινητήρια δύναμη τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ πάλη τῶν τάξεων, ἀφοῦ τὸ κράτος εἶναι ὁ προστάτης τῶν θεσμῶν ποὺ στηρίζουν τὴν ἄρχουσα τάξη ποὺ κυρίως μέσω τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ τῶν σωμάτων ἀσφαλείας ἐπιβάλλει τοὺς νόμους καὶ διαχειρίζεται τὴ βία γιὰ τὴν ἑδραίωση καὶ διατήρηση τῆς μπουρζουαζίας, καὶ ἑπομένως δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ (αὐτὸ τὸ κράτος) γιὰ τὴν ἀλλαγὴ (αὐτοῦ) τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, ὀφείλει τὸ λαϊκὸ Κίνημα, ποὺ θέλει νὰ καταλάβει καὶ κρατήσει τὴν ἐξουσία:

α) μέσω τῆς ἔμπρακτης πειθοῦς νὰ κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ τῶν σωμάτων ἀσφαλείας, (κι᾽ ἐδῶ διαφαίνεται ἀμέσως ὁ σπουδαῖος ρόλος τῶν μαζικῶν μέσων ἐνημέρωσης: τύπος, τηλεόραση, ραδιόφωνο), γιατὶ αὐτὲς οἱ δυνάμεις ἀποτελοῦνται στὴ συντριπτικὴ τους πλειοψηφία ἀπὸ παιδιὰ τοῦ λαοῦ καὶ πρέπει νὰ πεισθοῦν, πὼς ὀφείλουν νὰ ὑπηρετήσουν τὰ συμφέροντα αὐτοῦ τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὸν ὁποῖο προέρχονται καὶ ὄχι τῶν ξένων καὶ ντόπιων ἀφεντικῶν, ποὺ λημαίνονται τὸν τόπο μας μέσω τοῦ «παραστρατοῦ» καὶ τῆς «παραστυνομίας» ποὺ ἔχουν δημιουργήσει μέσα στὶς τάξεις τοῦ ἴδιου τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν σωμάτων ἀσφαλείας,

β) νὰ εἶναι πολιτικο - στρατιωτικὰ τόσο καλὰ ὀργανωμένο, ὥστε νὰ μπορέσει ν᾽ ἀντιμετωπίσει μ᾽ ἐπιτυχία τὸ χτύπημα, ποὺ θὰ ἔρθει ἀπὸ τὸ κατεστημένο, μόλις αὐτὸ ἀντιληφθεῖ ὅτι χάνει τὴν ἐξουσία του. Ἡ ἱστορία μέχρι σήμερα, μὲ τὴ Χιλὴ τοῦ 1973 σὰν τὸ πρόσφατο κορυφαῖο παράδειγμά της, μᾶς λέει, ὅτι εἰρηνικὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ στὸ σοσιαλισμὸ δὲν ἐπιτρέπει ἡ κυρίαρχη τάξη. Τοῦτο δὲ σημαίνει, πὼς στὸν ἀγώνα γιὰ τὸ σοσιαλισμὸ μόνο τὰ βίαια μέσα εἶναι κατάλληλα καὶ ἀποτελεσματικά. Σημαίνει μόνο, πὼς σὲ κάποιο σημεῖο τοῦ προτσὲς ἡ βίαια σύγκρουση εἶναι ἀναπό-

πού παίρνονται κ' οἱ ἐντολὲς πού δίνονται πρέπει νὰ τηροῦνται καὶ ἐκτελοῦνται στὸ ἀκέραιο καὶ χωρὶς περιστροφές. Παράλληλα εἶναι ἐξίσου ἀναγκαῖο ἡ ἱεραρχία τῆς ὀργάνωσης νὰ βρίσκεται συχνὰ κοντὰ στὴ βάση, «γιὰ νὰ δέχεται τὸν παλμό της» καὶ ἡ βάση νὰ ἔχει τὴ δυνατότητα ἄμεσου ἐλέγχου ὅλης τῆς ἱεραρχίας. Καὶ στὴν περίπτωση αὐτή, ὅπου ἡ πρωτοπορία εἶναι πολιτικο - στρατιωτικὰ ὀργανωμένη, θὰ πρέπει αὐτὴ νὰ βρίσκεται σὲ ἰσοδύναμη διαλεκτικὴ σχέση μὲ τὴν ἀποκεντρωτικὰ ὀργανωμένη βάση. Ἡ ἀρχὴ τῆς διπολικότητας (πρωτοπορία - βάση) τῶν δυνάμεων σ' ὅλα τα (ἱεραρχικὰ) ἐπίπεδα πρέπει, νὰ ἰσχύσει, ἂν θέλουμε νὰ μὴ παίξει ἡ βάση παθητικὸ ρόλο. Ὅμως πολλὰ κέντρα λήψης ἀποφάσεων, πού ἀντανακλοῦν σ' ὁλόκληρο τὸ Κίνημα, δηλ. αὐτοπροσδιορισμὸς τῶν διαφόρων ὀργάνων δὲ νοεῖται σ' ἕνα Κίνημα, πού θέλει νὰ γίνει ὁ φορέας ἀλλαγῆς τοῦ κοινωνικοπολιτικοῦ συστήματος. Βέβαια ἐδῶ θὰ μποροῦσε νὰ θέσει κανεὶς δύο ἐρωτήματα: πρῶτο, ἂν αὐτὸς ὁ τρόπος ὀργάνωσης, πού προτείνεται καὶ ὁ ὁποῖος περιέχει στοιχεῖα συγκεντρωτικά, θὰ ἰσχύει μόνο γιὰ τὸν πολιτικὸ - στρατιωτικὸ φορέα, ὅσο αὐτὸς ἀγωνί-

---

φευκτη. Ἄρα ἡ βίαια σύγκρουση πρέπει νὰ εἶναι τὸ κεντρικὸ στοιχεῖο στὴν ὅλη σοσιαλιστικὴ στρατηγικὴ καὶ τακτική, σ' ὅλα τὰ στάδια τοῦ προτσές.

Τὸ ὅτι ἐμεῖς δὲν θέλουμε τὴ βία, δὲν πρέπει νὰ σημαίνει, πὼς τὸ πρόβλημά μας εἶναι πῶς ν' ἀποφύγουμε τὴ βία, ἀλλὰ πῶς νὰ προετοιμαστοῦμε γι' αὐτὴν καὶ νὰ τὴν κερδίσουμε. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ κοινοβουλευτικὲς διαδικασίες δὲν μποροῦν παρὰ ν' ἀποτελέσουν μόνο ἕ ν α ἀπὸ τὰ μ έ σ α — βέβαια γιὰ τὰ ἑλληνικὰ δεδομένα, στὸ βαθμὸ πού οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ Κινήματος στὸ κοινοβούλιο εἶναι γνήσιοι καὶ συνεπεῖς ἐκφραστὲς τῆς γραμμῆς τοῦ Κινήματος, δηλ. τῶν συμφερόντων τοῦ ἐκμεταλλευόμενου λαοῦ, ἕνα ἀρκετὰ σημαντικὸ μέσο - τοῦ λαϊκοῦ Κινήματος γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν του.

Παραμέληση τῆς πολιτικοστρατιωτικῆς ὀργάνωσης τοῦ λαοῦ, γιὰ χάρη τῶν κοινοβουλευτικῶν διαδικασιῶν, ἀποτελεῖ πράξη ἀσέβειας πρὸς τὸ λαὸ πού τελικὰ ὁδηγεῖ στὴ προδοσία τοῦ ἴδιου τοῦ λαϊκοῦ Κινήματος.

»Νὰ σέβεσαι τὸ λαὸ σημαίνει νὰ μὴ τὸν σπρώχνεις σὲ μιὰ πρόωρη περιπέτεια ἐξέγερσης πρὶν συγκεντρωθεῖ ἕνα μίνιμουμ ἀντικειμενικῶν προϋποθέσεων ἐπιτυχίας, ὅπως ἐπίσης σημαίνει τὸ νὰ μὴ ἀφήσεις νὰ χαθεῖ ἡ ἱστορικὴ εὐκαιρία, ὅταν ἔρθει ἡ στιγμή, γιὰ νὰ ἐκμεταλλευτεῖς μιὰ στιγμὴ ὀξύτατης κρίσης τοῦ ἐχθροῦ πού θὰ ἀνοίξει τὴν ἀποφασιστικὴ ἐπαναστατικὴ δίαυλο. Σημαίνει νὰ μπορεῖς νὰ ἀποφεύγεις τὸν ἀριστερὸ καὶ δεξιὸ ὀππορτουνισμὸ πού ἔχουν σὰν κοινὸ χαρακτηριστικὸ τὴν ἀνικανότητα τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς κατάλληλης ἐνέργειας στὸν κατάλληλο χρόνο«.

ζεται γιὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας ἢ καὶ γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία, καὶ δεύτερο, ποιὲς εἶναι οἱ διαφορὲς τοῦ τρόπου αὐτοῦ ὀργάνωσης ἀπὸ τὸν «δημοκρατικὸ συγκεντρωτισμό».

Στὸ πρῶτο ἐρώτημα μποροῦμε ν' ἀπαντήσουμε, πὼς ὁ τρόπος ὀργάνωσης, ποὺ προτείνεται ἀφορᾶ μόνο στὸν πολιτικο - στρατιωτικὸ φορέα, ὅσο αὐτὸς ἀγωνίζεται γιὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας. Στὴ νέα, σοσιαλιστικὴ κοινωνία ἡ οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξουσία θὰ εἶναι κοινωνικοποιημένη (αὐτοδιαχείριση - αὐτοδιεύθυνση) μέσω τῶν δημοκρατικῶν συμβουλίων, πράγμα ποὺ σημαίνει ἐνεργὸ συμμετοχὴ τῆς βάσης, ἰσχὺ τοῦ ἀμφίδρομου τῶν πληροφοριῶν, ὥστε οἱ ἀποφάσεις ποὺ θὰ παίρνονται ἀπὸ τὴν κάθε μιὰ οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ μονάδα τῆς κοινωνίας, στὸ βαθμὸ ποὺ θὰ ξεπερνᾶνε τὰ ὅριά της (τῆς κάθε μιᾶς μονάδας) νὰ μποροῦν νὰ συντονίζονται γιὰ νὰ πετυχαίνεται (καὶ) τὸ καλύτερο δυνατὸ ἐθνικὸ κοινωνικο - οἰκονομικὸ πρόγραμμα - πλαίσιο.

Σὲ σχέση μὲ τὸ δεύτερο ἐρώτημα, ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε, πὼς στὸ μέτρο ποὺ ὁ «δημοκρατικὸς συγκεντρωτισμὸς» σημαίνει ἰσοδύναμη διαλεχτικὴ σχέση μεταξὺ πρωτοπορίας καὶ βάσης, δηλ. ἰσχὺ τῆς διπολικότητας τῶν δυνάμεων σ' ὅλα τὰ (ἱεραρχικὰ) ἐπίπεδα, ὥστε νὰ μὴ παίζει ἡ βάση παθητικὸ ρόλο, καὶ ἀμφίδρομη πληροφόρηση γιὰ νὰ παίρνονται οἱ σωστὲς ἀποφάσεις, τότε σ' αὐτὸ τὸ μέτρο ὁ τρόπος ὀργάνωσής μας εἶναι ὅμοιος μὲ αὐτὸν τοῦ «δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ», ἡ λειτουργία τοῦ ὁποίου καὶ στ' ἄλλα του χαρακτηριστικά, ὅπως ἐκλογὴ τῶν καθοδηγητικῶν ὀργάνων ἀπὸ τὴ βάση, ἑνιαία καθοδήγηση, αὐστηρὴ πειθαρχία, ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων ποὺ παρθήκανε μὲ πλειοψηφία, περιοδικὴ λογοδοσία τῶν ὀργάνων στὶς ὀργανώσεις ποὺ τὰ ἐξέλεξαν, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀρνητική, ἐφόσον ἰσχύσουν τὰ παραπάνω.

Καὶ εἶναι φανερό, ὅτι τοῦτος ὁ τρόπος ὀργάνωσης τοῦ Κινήματός μας, ὄχι μόνο δὲν ἀποτελεῖ τροχοπέδη, ἀλλὰ μᾶς εἰσάγει ὁμαλὰ στὴ κοινωνικοποιημένη ἐξουσία, ποὺ θὰ ἰσχύει στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία. Ἡ διαλεχτικὴ σχέση μεταξὺ ἀνάγκης καὶ ἐλευθερίας εἶναι καθοριστικὴ γιὰ τὴ συνάρτηση μεταξὺ δημοκρατίας καὶ συγκεντρωτισμοῦ. Ἂν ὅμως ὁ «δημοκρατικὸς συγκεντρωτισμὸς» σημαίνει συγκέντρωση τῆς ἐξουσίας σὲ μιὰ γραφειοκρατικὴ πρωτοπορία (κυρίως ἐλιτίστικη) ποὺ θὰ εἶναι ἀποκομμένη ἀπὸ τὴ βάση, καὶ ἐπί-

σης πληροφόρηση μονόδρομη ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω, ἀποφάσεις ὅμως ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω (διευθύνοντες - διευθυνόμενοι), τότε αὐτό, ποὺ θυμίζει τὴν ἀρχὴ τῆς «ἑνὸς ἀνδρὸς» διοίκησης, βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὶς ἀρχές μας.

3) Ἡ ἀλληλεγγύη καὶ συνεργασία μὲ ὅλους τοὺς ἐκμεταλλευόμενους καὶ καταπιεζόμενους σ' ὅλο τὸ κόσμο εἶναι καθῆκον μας, ἀφοῦ ὁ ταξικὸς ἀγώνας διεξάγεται σὲ παγκόσμια κλίμακα περνώντας μέσα ἀπὸ ἐθνικὰ πλαίσια.

4) Ἕνας μεγάλος καὶ πολὺ δύσκολος ἐχθρὸς τοῦ γνήσιου σοσιαλισμοῦ, σὰν πράξη, εἶναι οἱ «ἀστικὲς συνήθειές» μας. Ὁ καθένας μας θέλει π.χ. νὰ εἶναι: ἐξυπνότερος, ἰσχυρότερος, ἀνώτερος, πλουσιότερος κλπ., νὰ ἔχει δηλαδὴ γύρω του: κουτότερους, ἀνίσχυρους, κατώτερους, φτωχότερους κλπ.

Πῶς μποροῦμε ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπ' αὐτὲς τὶς «συνήθειές» μας; Ἀπάντηση - συνταγὴ δὲ φαίνεται νὰ ὑπάρχει. Τὸ μόνο ποὺ μποροῦμε καὶ ὀφείλουμε νὰ κάνουμε εἶναι: νὰ προσπαθοῦμε ἀδιάκοπα νὰ κάνουμε τὶς πράξεις μας συνεπεῖς πρὸς τὶς συνειδητοποιημένες σοσιαλιστικὲς ἀρχές μας. Τὰ σοσιαλιστικὰ ἰδανικὰ δὲν εἶναι μόνο στάση πολιτική, ἀλλὰ κυρίως στάση ζωῆς.

Ἀνάλογο πρέπει νὰ εἶναι καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς παιδείας μας. Βέβαια θὰ μποροῦσε νὰ ρωτήσει κανείς: ποιός ἐκπαιδεύει τοὺς ἐκπαιδευτές; ἢ τί ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ἐκπαιδευτὲς κατέχουν «τὸ καλό»; Ἀπόδειξη χειροπιαστὴ δὲ φαίνεται νὰ ὑπάρχει. Σοβαρὴ ὅμως ἔνδειξη γιὰ «τὸ καλὸ» εἶναι, ἂν οἱ ἐκπαιδευτὲς μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς ἐκπαίδευσης προσανατολίζουν τοὺς ἐκπαιδευόμενους ἔ μ π ρ α κ τ α στὰ ἰδανικὰ τῆς ἐλευθερίας ἰσότητας, καὶ ἀδελφοσύνης.

Σημαίνει ἄραγε αὐτό, ὅτι πρῶτα πρέπει νὰ γίνει ἡ πλειοψηφία του λαοῦ συνειδητὰ σοσιαλιστικὴ καὶ μετὰ νὰ ἐνδιαφερθεῖ τὸ Κίνημα γιὰ τὴν κρατικὴ ἐξουσία; Ὄχι. Εἶναι εὐκολότερο νὰ γίνει ὁ λαὸς συνειδητὰ σοσιαλιστικός, ὅταν σοσιαλιστὲς ἔχουν τὴν ἐξουσία, καὶ ἡ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ, βέβαια, δὲν διάκειται ἐχθρικὰ πρὸς αὐτούς.

5) Φτιάχνοντας τὴ νέα, σοσιαλιστικὴ κοινωνία, φτιάχνουμε κι' ἕνα νέο κράτος, κ α τ α ρ γ ο ῦ ν τες, βέβαια, τὸ ἀστικὸ κράτος.

Μᾶς εἶναι, ὅμως, γνωστὸ ἀπὸ τὴ μαρξιστικὴ θεωρία, ὅτι τὸ κράτος, γενικά. εἶναι ἕνας γραφειοκρατικὸς μηχανισμὸς ἐξαναγκασμοῦ,

ὄργανο γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐπικυριαρχία τῆς ἄρχουσας τάξης, ἀφοῦ ἡ παρουσία του ἀποτελεῖ ἀπόδειξη ὕπαρξης ἱστορικὰ ἀσυμβίβαστων ταξικῶν ἀντιθέσεων — πράγμα ποὺ σημαίνει, πὼς «οὐδέτερο» κράτος σὲ σχέση μὲ συγκρουόμενα ταξικὰ συμφέροντα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει!

Εἶναι, νομίζουμε, αὐτονόητο, πὼς τὸ νέο κράτος θὰ δομηθεῖ μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ ἐξασφαλίζει τὴν πολιτικὴ ἐπικυριαρχία τῆς «τάξης» ἐκείνης, ποὺ θὰ διαδεχθεῖ ἱστορικὰ τὴν κεφαλαιοκρατία σὰν ἄρχουσα τάξη. Ἂν ἡ «διάδοχη τάξη» εἶναι τὸ «προλεταριάτο» μὲ τὴ στενή του ἔννοια (μόνο ἐργάτες), τότε αὐτὸ θὰ ἐπικυριαρχεῖ πολιτικὰ μέσω τοῦ κράτους του ὄχι μόνο πάνω στὴ τέως ἄρχουσα τάξη (τὴν κεφαλαιοκρατία), ἀλλὰ καὶ πάνω στὶς ἄλλες ἐργαζόμενες «μάζες» (ἀγρότες, βιοτέχνες, κλπ.). Γιὰ νὰ μὴ γίνει τὸ τελευταῖο, πρέπει ἡ «διάδοχη τάξη», ποὺ θὰ φτιάξει τὸ κράτος της, νὰ εἶναι τὸ «προλεταριάτο» μὲ τὴ πλατειά του ἔννοια (ἐργάτες, ἀγρότες, βιοτέχνες, μικροεπαγγελματίες, ὑπάλληλοι - μισθωτοί, ἐπιστήμονες, νεολαῖοι), δηλ. ὁ ἐργαζόμενος καὶ ἐκμεταλλευόμενος λαός, ποὺ θὰ ἐπικυριαρχήσει πολιτικὰ πάνω στὴν κεφαλαιοκρατία.

Ἡ ὕπαρξη καὶ αὐτοῦ τοῦ νέου, σοσιαλιστικοῦ κράτους (σὰν μηχανισμοῦ ἐξαναγκασμοῦ, βίας) δὲν νοεῖται στὰ πλαίσια τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας καὶ στὸ μέτρο ποὺ μιὰ σοσιαλιστικὴ κοινωνία πορεύεται πρὸς τὸ ὅραμα τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας, σ' αὐτὸ τὸ μέτρο «φθίνει» καὶ τὸ κράτος. Ἀλλὰ καὶ ἡ δημοκρατία εἶναι ἐπίσης κράτος, βία. Μιὰ ὁλοκληρωτικὴ ἐξαφάνιση τῆς βίας ἀπαιτεῖ, ἐπομένως, ἐξαφάνιση - «ἀπονέκρωση», «ἀποκοίμισμα», ὄχι μόνο τοῦ κράτους, ἀλλά, κατὰ τὸν Engels, καὶ τῆς ἴδιας τῆς δημοκρατίας!

Μὲ τὸ θέμα αὐτὸ δὲν θ' ἀσχοληθοῦμε, γιατὶ κάτι τέτοιο ξεπερνᾶ τὰ πλαίσια τῆς μικρῆς μας μελέτης.

Βιβλιογραφία

1. J. E Meade: «Efficiency Equality and the Ownership of Property», Allen and Unwin, London 1969, σελ. 27.

2. W. F. Oake - Shott: «Commerce and Society», Clarenson Press, Oxford 1936, σελ 215.

3. Andreas G Papandreou: «Multinationals Corporations and Empire», στὸ περιοδικὸ Social Praxis, Offprint, 1(2), σελ. 105 - 107.

4 Τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο, σελ 40, Ἑλλ. ἔκδοση.

5. P. M. Sweezy: «Die Zukunft des Kapitalismus und andere Auffaetze zur politischen Oekonomie», Etition Suhrkamp, 1971, σελ 75.

6. Γιὰ τὴ προστιθεμένη ἀξία: Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος, 1968, σελ. 192 καὶ Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος, 1973, σελ. 200. Γιὰ τοὺς ἀπασχολούμενους: Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος, 1973, σελ. 198.

7. W. I. Lenin: Der Imperialismus, das hoechste Stadium des Kapitalismus», Werke Bd. 2 ', Berlin 1960. σελ. 288 ἑπ

8. A Emmanuel: «L' échange inégal», Maspero, 1969.

Samir Amin: —«Der internationale Handel und die internationalen Kapitalbewegungen», στό: Neuere Beitrage zur Imperialismustheorie, Bd. I, Trikont Verlag, München 1971.
—«Le développement inégal. Essai sur les formations sociales du capitalisme périphérique», Editions de Minuit, Paris 1973.

9. J. K. Galbraith: «The New Industrial State», London - Hamish Hamilton, Boston - Houghton Mifflin, 1967

10. Samir Amin: «Le développement inégal...»

11. J. P Sartre: Drei Essays; «Ist der Existentialismus ein Humanismus?» Ein Ullstein Buch 304, 1971, σελ. 9 ἑπ.

12. K. Marx: «Das Kapital», Hamburg 1867, κεφ. 1-D

13. H. Markuse: «Der eindimensionale Mensch», Sammluug Luchterhand 4, Berlin 1970, σελ. 224-5.

14. P. A. Baran, P. M. Sweezy: Monopolkapital, ein Essay eber die amerikanische Wirtschaftsund Gesellschaftsordnung», Edition Suhrkamp, 1973, σελ 188.

15. B. I. Λένιν: «Κράτος καὶ Ἐπανάσταση», ἐκδόσεις «Ἐλεύθερη Ἑλλάδα», 1970, σελ. 87.

16. «Τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο», σελ. 41, ἑλλ. ἔκδοση.

17. Philippe Devillers: «Was Mao wirklich sagte», Fritz Molden, Wien 1967, σελ. 113 ἑπ.